

81 / 3
1899
w 8

ՀԱՅԿԵՍՏԱՆԻ
ՔՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

Handwritten signature or scribble in blue ink.

შ ი ნ ბ ა რ ს ი:

ზარგული განყოფილება.

83.

I	გამოცანები. (ლექსად) აკაკისა	1—6
II	საუბარი „კრებული“-ს მკითხველებ- თან. მისაფე	7—16
III	გვარამიძის ოჯახი (მოთხრობა) თ. ხუსკივაძისა	17—50
IV	ცხოვრების მოედანი. ხომელისა	51—70
V	პროგრამა ეთნოგრაფიულ და იური- დიულ ცნობების შესაკრებად. ა. ხახა- ნაშვილისა.	71—87
VI	საქართველოს დედა-ძალაძი ტფილი- სი, (გაგრძ.) შ. ჯანაშვილისა	88—104
VII	ევროპის მებაგრეურობა. (გაგრძელება) ს. ქვარაიანისა	105-128

მეორე განყოფილება.

I	მასალები ქრისტიანობის დაცემის და ისლამის სარწმუნოების გავრცელების ისტორიისა დასავლეთ საქართველოში. (გაგრძელება) ზ. ჭ.-სა.	1—32
II	ხალხური ლექსები. წარმოდგენილი ს. მურგულიძის მიერ	33—37
III	ამბავი ალექსანდრე ბატონიშვილ- ზედ. ჩაწერ. „ქართვ. ოსებში“-ს მიერ	38—40

აქვენი

თ ვ ი უ რ ი

ქრეშე

წელიწადი მეორე

№ III

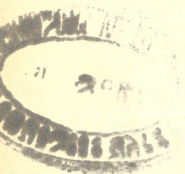
სკვასტო, 1899

ფაილი

ქუთაისი
ლამბაშვილის სტამბა * Типография Гамбашидзе
1899

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 2 септяб. 1899 г.

შ ი ნ ა ა რ ს ი:

ზირველი განყოფილება.

		33.
I	გამოცანები. (ლექსად) აკაკისა	1—6
II	საუბარი „კრებული“-ს მკითხველებ- თან. მისივე	7—16
III	გვარამიძის ოჯახი (მოთხრობა) თ. ხუსკევაძისა	17—50
IV	ცხოვრების მოედანი. ხომლეღისა	51—70
V	პროგრამა ეთნოგრაფიულ და იური- დიულ ცნობების შესაკრებად. ს. ხასა- ნაშვილისა.	71—87
VI	საქართველოს დედა-ძალაძი ტფილი- ნი, (გაგრძ.) მ. ჯანაშვილისა	88—104
VII	მკროპის მთაბრუნობა. (გაგრძელება) ს. ქვარაძისა	105-128

მეორე განყოფილება.

I	მასალები ქრისტიანობის დაცემის და ისლამის სარწმუნოების გავრცელების ისტორიისა დასავლეთ საქართველოში. (გაგრძელება) ზ. ჭ.-სა.	1—32
II	ხალხური ლექსები. წარმოდგენილი ს. შერვაშიაძის მიერ	33—37
III	ამბავი ალექსანდრე ბატონიშვილ- ზედ. ჩაწერ. „ქართვ. ცხებში“-ს მიერ	38—40

გამოცანები *)

ატესტანტებს დაფარვებ,
არ ვახსენებ სახელს და ტვარს...
ხახუ-ნიორი ვინცა სჭამა,
ბირიც მხოლოდ იმას უყარს!

სამგლე, წუშაკი შურია
შეხუის, შეჭეფეს მთვარესა,
რამდენი ძაღლი ჭეოლია
საბრადო ჩვენსა მხარესა?!

1.

ერთგული ძაღლი მტრებს უეფეს,
ორგული შინაურებს;

უეჭველია, რომ აქ თავის თავს ბევრი
გამოიცნობს, მაგრამ სირცხვილით ვერ გა-
ამხელს და გარეშე-კი ვინც ახსნის, იმას
საჩუქრად ერგება გაიძეკრა რედაქტორის
პატიოსნება და ჩანჩურა მწერლის ჭკუა. თუ
დაგვეჯერდა!

საითაც უწრუხუნებენ,
აქათკენ ატქვეტს ეურებსა.

—

2.

კუდ-ქიცინა, ფესთა-მლოკო,
ბობოლეების ფინიაო,
უსთქვათ, რომ კაცის არ კრცხვენია!
ღვთისაც არ გეშინიაო?

—

3.

როცა ძაღლეობა აუეფდენ,
შენ რაღასა ჰეეფ შელაო?
— მეც საქათმეში მივსურები
და მსურს მისტეუვდეს ეველაო!..

—

4.

საშოვარის ღრეს ქარია,
საწუწკარის ღრეს ღარია,
გინდ იუეს საკურთხეველსა,
მისა სიწმინდე ჭარია!..

—

5.

თავი დეუ-გმირა გტონია
ჭკუა-საწუალო ბეჭია,
რწეილების მონადირე ხარ,
საბრადოვ, ხატარ-ქეჭია!..

—

6.

ცა რომ გრგვინვით ჭქუსს და ელავს,
მაწას ეკვრი, მაშან... წივი,
დობემძვრად რას მინვდება:
სად ჭფურენს იმ დროს ცის არწივი?

7.

ზატარა თავის და გულის
მანაწინა გრძობა-ჭკუა
უგზო-უკვლად რას ჭუჭუნებს?
და საიდან გამოტყუა?..

8.

საიდუმლო შენი მცნება:
კუჭი, მუჭი, ფუჭი გული!
შენისთანა სხვაც გვინახავს
ანტექრისტეს მცდიჭული.

9.

რომ არ გქონდა, უარ-ჭეოთული
სხვის შეძლება-ქონებასა!..
რომ იშოვნე, შეურიგდი
ბატონ-უმობა-მონებასა!!

10.

ჭკუა-გრძობის ასაწონად
გამოსულხარ მეგობარო!..
შავი ქვა ხომ არ გგონია,
რომ ფუთობათ შთაშარო?

2097

11.

ნახირ-ნახირ გამოსულხარ,
კუდი გაგებზეკაო;
რასაც სთქვამ და რასაც შვი,
სულ ჩაღა და ბზე კაო!

12.

ურთასთან შაფათა,
ქრისტიანთან კვირაო!
საქმით დაბლა მოქვეშევე,
სიტყვით მაღლა უვირაო!

13.

თქვენო მაღალ ღირსებაო!
თქვენო ზეტილსებაო!
ამ თქვენ ტიტულს აგვირგვინებს
სიზმარი და ცნებაო!..

14.

მადლარი სხვისი ზურითა,
დამტობარი მტრობა-შურითა,
ზნედავს და ისმენს უფლიფერს
სხვისი თვალით და უურითა!

15.

თამარიც გიჟვარს და ნინიც,
განსაფს დიდება ძველიო!
მაგრამ ორივეს იგიწევს,
როდესაც ანას ელიო!..

16.

თამარ და ნინო ენაცუ
გაკრავს ვით სიტყვის მასდას!
ახნას კი გულზე მიიკრავ—
სულ სხვა ეშხი აქვს!.. სხვა ძადას!!

17.

ნინო ნინად გადაგვექცა
და თამარი თათათა!..
ზოგიერთ ქაღს რაღა ეთქმის
თუ არ: „მასდას!“ „აფსუს!“ „ხათა?!“

17.

ცოლად და დედათ არ ვარგა,
არც ვარგებულა ქალათა!
წიგნების ნაცვლად ის უჯობს
ხელში ადღოს კაღათა!..

18.

ქმარი ცოლად გაგიხდია,
კახდომიხარ თვითონ ქმარად?
იცოდე, არ გამოდგება
ქმარი ღვინოდ, ღვინო ქმარად!..

19.

ბუღბუღი რომ ვარდს დასტკუნდა,
ძაღლი დაღრუნდა ძვალსაო,
ვარიც ბანს დაურთუებდა,
ჭანგებს ატანდა ძალსაო!

22.

მტრებისთვის ბუმბულ-ბამბა ხარ
და მოყვრისთვის ქვა და კუნდა?
ან გიჟი ხარ, ან სულელი!
თრში ერთი!.. რა თქმა უნდა?

23.

ნის ფარ-ხმალი აგრიდა!
ჯონიცი ვითომ თოფურია?!
ტვინზე ვინ ჭყავს მიწვეული,
ნახარა თუ თოფურია?

24.

ვარდს შეუთვალა: „მომშორდი,
მძულხარო!“ მერაღმა ჭამა,
ვარდმა სთქვა: „დმერთი ხომ ხედავს,
რომ ეს მტერობა მიამა!“

25.

შიგნით ჭრელი ხარ გველივით,
გარედ კი ბამბის ქულაო!
იმას ჭირიძე, ვინც ჩემი
შენ თავი შეგაძულაო!

26.

ვინ ნახს კატა დამფრთხალი
ნატარს თავის შიშითა?
რამდენსაც შეტყობთ: „ჭკა მკას!“
შენ გინახუხებთ „ჩიშითა!“

საუბარი „ქრეზული“-ს მკითხველებთან.

როცა მე და ზოგიერთ ჩემისთანაებს მოღვაწედ გვიხსენიებენ და გვაქებენ, ღმერთთა გულთა-მხილავი, რომ, სხვების არ ვიცი და, მე კი ჩემდა თავად მწყინს. ვსწუხვარ ჩვენი ქვეყნის დღეს იმდენად დაცემასა და დაკნინებას, რომ ფუტურო მთიებისაგან ველარ გაურჩევიათ. აბა, აიღონ ხელში ჩვენი მატთანეები, ჩვენს წარსულს გადაავლონ თვალი და მაშინ შეიგნებენ, თუ როგორი უნდა იყოს ნამდვილი მოღვაწე? ძველების მოღვაწეობა მოციქულებრივი იყო და ზოგიერთ ახლების კი ნაცარქექიული ჩხირკედელაობაა. იმათ გულის ფიცარზე ერთის მხრით ებეჭდათ: „გული წმინდა დაბადე ჩემთანა ღმერთთა და სული წრფელი განმიახლე გვამსა ჩემსა“-ო, და მეორეთი: „ღირს მყავ, მეუფეო, სამსხვერპლოდ ქვეყნისადმიო“. ამათ კი სულ სხვა აწერიათ!—ცალ გვერდზე: „მე ვარ და ჩემი ნაბადი“-ო და მეორეზე: „თუ მე აღარ ვიქნები, ქვაღვაზედაც ნულარ იქნებაო“. და მიტომაკ, მაშინდელების წინასწარ-მეტყველებრივი შორს-მქვრეტელობა და არწივისებური აღმა-ფრენა საარაკო იყო და ახლანდელების თხუნელას სადარი შორს-მხედველობა და ღამურასავით საბუზბებლოდ ფრთების გაშლა სასაცილოა! ფუტუროს კიდევ, როგორც იქნება, შეურიგდება კაცი: ის თვალ-

მოსატყუარად მაინც ბზინავს ბნელში და ვნება არა მოაქვს-რა!.. მაგრამ საშიში და სამწუხარო ის არის, რომ დღევანდელ ჩვენ თვალ-ახვეულობას და გამოურ-კვევლობას საწამლავი სამკურნალო ჰგონია, უშვერებას თაყვანსა სცემს და უწმინდურობა საამბოროდ გაუხ-დია!.. დღევანდელ ენატარტლობას რომ ავჰყვეთ და ზოგიერთ ბექდვით სიტყვას დაფუჯეროთ, გამოდგება, რომ ჩვენს ბედს ძალლი ვერ დაჰყვეს და საქართველო გამოჩენილ და სასიქადულო მამულიშვილებითა და მოღვაწეებით სავსეა. ზოგიერთი ფურცლები და გაზე-თები ვეღარ აგვიღია ხელში ისე, რომ უცნაურ რეკ-ლამებს არ წავაწყდეთ. ავიღოთ სამინუშოდ რამოდენიმე: „ბატონო რედაქტორო! ნება მიბოძეთ, რომ თქვენის პატივცემულის გაზეთის საშუალობით გული-თადი მადლობა განვუცხადო ბატ. ხრიკა შავგულიძეს, რომელმაც ჩემდამო რწმუნებულ ეკლესიას შემოსწი-რა ერთი გაზდამოხსნა და ორი ხატო, და მით მოიპოვა დაუფიწყარი საშვილიშვილოდ სახელი. ჭეშმარიტად ეს საარაკო ქველის-მომქმედი და ქვეყნისთვის თავდად-ებული მოღვაწე მამულის-შვალი ღირსია სიყვარულისა და პატივისცემის. ამა და ამ შტატის ეკლესიის მღვდ-ლი, ბორის პაკიპუკოვი“. ეს ამბავი ეფინება მთელ საქართველოს კიდით-კიდე და გულ-უბრყვილო მკით-ხველებსაც სჯერათ. მაგრამ ჩვენ კი გამოვიძიოთ და შევიტყოთ, ვინ ბძანდებიან და რა? ან შემწირველი, ან მოწმობის მიმცემი და ან დამბეჭდველი?.. პირველი, ესე იგი, შემწირველი, სამაგალითო მამულის შვილად დამოწმებულა შავ-გულიძე, გახლავსთ ის გმირი, რომელიც სხვა-და-სხვა სარაინდოთა საქმეთა შორის, წე-ლიწადში რამოდენიმე ეკლესიებს გაძარცვავს. მეორე,

მოწმობის მიმცემი, ვინღა არის, რომ მსოფლიო კრებას გათანასწორებია და მთელი ერის მაგიერ საქვეყნო განჩინებას ადგენს? ეს იმ პრაკიპრუკოვებთაგანია, რომლებიც უფრო მსუქან მრევლის ხელში ჩაგდების სურვილით არიან სამღვდელ-მოქმედოდ გამოწვეული, ვიდრე ზეგარდამო მადლით! ეს იმათაგანანია, რომელთაც განათლება მიუღიათ და მრევლს კი არ მოძღვრობენ, ადვოკატობენ, და როცა მრევლში უზიარებელი, ან უნათლავი ვინმე კვდება, იმ დროს სხვა-და-სხვა სასამართლოებში მოღვაწეობენ. ეს იმგვართაგანია, რომელთაც პრაკიპრუკით თავი მოაქვსთ და სახარებას კი ვეღარ ჰკითხულობენ, რომ მლოცველებს წმინდა აზრი გააგებოინ!! მესამე, მწიგნობარი და მბეჭდავი მამულის-შვილი ვინღა არის? ეს ის მეთაური გახლავსთ, რომელსაც არც ნიჭი, არც ცოდნა და არც სხვაგვარი რამ საკირო ღირსება ნებას არ აძლევს, რომ ამ წმინდა საქმეს, მწიგნობრობას, ეპოტინებოდეს. მაგრამ მიუხედავად ამისა, ის მაინც ხელში იჭერს, რომ თავის საქვენაო სურვილების იარაღად იხმაროს. და საითკენაც სარგებელს დაინახავს, იქითკენ მიაშურებს, რომ ხან ეშმაკს დაუნთოს სანთელი და ხან ანგელოზს!.. აქაც, ცხადია: შავ-გულიძე მიტომ იმეტებს შესაწირავს, რომ მით ქვეყანას თვალი აუბას და მის რაინდობას უფრო თამამად გააშლევინოს ფრთები. პრაკი-პრუკოვი მიტომ იძლევა მოწმობას, რომ იმან გარდამოხსნასა და ორ ხატთან ერთად მიიღო კერძო საწირავადაც თუმნიანი, რომელიც ფერადით იყო გაწითლებული, თუ სისხლით, ძნელი გასარჩევი იყო. მესამემ?.. გაზეთ-მეისტერმა რაღად დაბეჭდა?.. ამის გამოცნობა თვითონ მკითხველებისთვის მიგვინდვია! ჩვენ აღარას ვიტყვიან!.. ნათქვა-

მია: ხელი ხელსა ჰბანსო, და ეს სამი მოღვაწეც ერთ-
მანეთს ამხნევებენ!.. ცოცხლებმა ხომ თავი მოგვაბეზ-
რეს?! ახლა მკვდრებს მივუბრუნდეთ. ნეკროლოგებმა
გაგვაყრუეს!.. თუ არ შესანიშნავი და ქვეყნისსამგლო-
ვიარო, ისე, უბრალო, აღარავინა კვდება!.. ასე გვარ-
წმუნებენ პირუთნეველი და სიმართლის მოყვარე პატი-
ოსანი მბეჭდავები: „† სოფ. სალხინოში ამ დღეებში
გარდაიცვალა ერთი შესანიშნავი მოღვაწე და ქვეყნის-
თვის თავდადებული ძმა-ბიჭი კიკინია ღვინიაშვილი.
იმისმა სიკვდილმა ყველას გული მოუკლა. დღეის იქით
ჩვენებურ ლხინს შნო დაეკარგება!.. განსვენებული
სწორ-უპოვარი ტოლუმბაში იყო! ეს რომ განსასვენე-
ბელ ახალ-მოდურ „მრავალ-ჟამიერს“ იტყოდა ხოლმე:
„ჟამი! ჟამი! ჟამი! ჟამიერო!“ რომ აუკიციანებდა ხოლმე
და მერე დააყოლებდა კრიმანჭულით: „ბელი! ბელი!
ბელი! მადლობელიო!“ იმის გაგონებას აღარასჯობდა-
რა!.. ძნელია ამისთანა მამულიშვილის უდროოდ და-
კარგვა! საუკუნოდ იყოს სახსენებელი მისი“ -ო და სხ.
ვინც ყოფილა ეს მოღვაწე, ეს თვითონ ნეკროლოგი-
დან სჩანს. მაგრამ რა არის ეს დღევანდელი ლხინი და
რამდენად საჭიროა ქვეყნისთვის, გავსინჯოთ: საზოგა-
დოდ ლხინი სიხარულისაგან უნდა იყოს გამოწვეული
და შედეგად სასიამოვნო უნდა ჰქონდეს. და სწორედ
ამ თვალთაღ უყურებდენ მეჯლისებს ჩვენი ძველები.
შეკრებოდენ ერთად ნათესავეები, მოყვრები, მეგობ-
რები, საპატიო დარბაისელი, უცხო პირები და ერთად
სიამოვნებით ატარებდენ დროს. მათი საამური ტკბილ-
ქართულობა, ზმობა, გაშაირება, სხვა-და-სხვა საერო
სიმღერები და საღმრთო სძლის-პირ-მრავალ-ჟამიერები,
გულს სიამესა ჰფენდენ. სიამოვნება მოლხინეთ ღვინოს

ასმევდა, ძალა-დაუტანებლად, იმდენად, რამდენადაც გული მოითხოვდა და აგებულება შეიწყნარებდა. ამგვარი ლხინი წარამარა კი არ იცოდენ, უმიზეზოდ, უბრალო და უმნიშვნელო ქეიფისა და ენისათვის!.. იხდიდენ მაშინ, როცა რიგი და წესი მოითხოვდა: ქორწილში, ნათლობაში, ღამის თევაში, საუფლო დღეებში, როცა კაი დღე დაუდგებოდათ და სხვანი. დღეს კი უფრო უმნიშვნელო რამე იწვევს ლხინსა და წვეულებას! ხშირად საქვენაო მიზეზებიც კი აიძულებენ ხოლმე. მოქეიფებთ შორის თვითო მეგობარზე ორ-ორი მტერიცაა, რომელიც მხოლოდ დროებით ჰფარავს შურსა და მტრობას, თვარამ გულში სისხლის მსმელია, თუმც სადღეგრძელოს კი სიცილითა და საპირმოთნეო სიტყვებითა ჰსვამს. სუფრაზე ტკბილ-ქართულის ნაცვლად უხერხული პრიშტი-პრუშტებია, გაშაირების წილ ქორების გადაცემ-გადმოცემა, ზმისა და მოსწორებულების მაგიერ ლანძღვა-კილვა და გინება, ანუ უწმაწური სიტყვების ყურში ჩაჩურჩულ-ჩამოჩურჩულება... ირჩევენ ტოლუმბაშს ერთხმად. მადლობა ღმერთს, რომ ტოლუმბაშობა უსასყიდლო მოხელობაა, თვარა ვინ იცის, რა შეხლა-შემოხლა იქნებოდა და იქნება სისხლიც დაიღვრებოდა. უსასყიდლო ტოლუმბაში, მაინც თავ-მომწონეა, რომ არ'ეულ იქმნა და ჯერ ნაზობს, ვითომ სათნოებასა და თავ-მდაბლობას იჩენს: „ბატონებო! სხვა აირჩიეთ! არ შემოიძლია, თქვენ არ მომიკვდეთ... ვერ ვიკისრებ“-ო, და სხვანი... ამრჩევლებმაც და გაბედნიერებულმა-ამორჩეულმაც, იციან, რომ ეს ასე უნდა, უცბად არ უნდა მიიღოს სასუფრო მოღვაწეობის ხარისხი; თვარა გულში დიდი კმაყოფილიც არის და ბოლოს, როცა დასთანხმდება,

დაიმკლავებს და მაშინ ნახეთ, რა ბიჭიც არის და რაც შეუძლია? „ყმაწვილებო, აბა, აივსეთ სასასმომ! ეს ღმერთმა აღდგერძელოს ჩვენი საყვარელი, ჩვენი ყოვლად ღირსი და სსიქადულო ესე და ეს თანამდებობის პირი“... პირში ამას ეუბნება. მაგრამ იმავე დროს კი განზეენასა ჰყოფს!.. ახლა კიდევ ესა ღმერთმა აღდგერძელოს ესა და ეს მშვენიერი ქალბატონი. განზე მეზობლებს თვალს უპარბალებს, ვითომდა მართალი არ გეგონოსთ! მახინჯია, თქვენც ხედავთო!.. ახლა ეს, ახლა კიდევ ის და სხიანი:— ჩამოყვება სათითაოდ. ყველას შეამკობს, აქებს, აღიდებს... სხვებიც რასაკვირველია ეთნხმებიან. არის ერთი გახურებული თავის ქიციანი, აცუნდრუკება-ა-ცუნდრუკება და გაწო-მაწია. ვითომ გულ-წრფელობაა, მაგრამ ნამდვილად კი სულ სხვასა ჰფიქრობენ და უხინჯოდ ბევრი არ ვინ არის. ამისთანა კრებაში, რაც უნდა ხლართო, გულ-წრფელი მოლხენა და სიამოვნება არ მოხერხდება, რასაკვირველია, და ამიტომაც ტოლუმბაში ცდილობს, რომ ყველას გრძნობა გონება დააკარგინოს, ღვინის საშუალობით, დაავიწყოს ყოლიფერი და მიტომაც აძალებს ღვინოს. ამგვარ ნაძოლადვე ლხინს, რასაკვირველია, კარგი შედეგი არ მოაქვს ხოლმე. ბევრი ილიანძლება, ბევრი მტრობა და შური ითესება, სისხლი იღვრება და ბევრი კვდება.— იშვიათია დღეს ჩვენში მისთანა ლხინი და დღესასწაული, უჩხუბრად გათავდეს, ვინმე არ დაიკრას და ან არ მოიკლას. რამდენი ახალ-გაზდაა, რომ სიფხიზლეში სამაგალითო კარგი რამ ყოფილა, მაგრამ დაუძალებიანთ ღვინო, ძალა დაუტანებიანთ და რომ გადარეულა, დაუტრიალებია ხანჯალი და ციმბირში კი ამოუყვია თ ვი. არა, დღევანდელი ლხინი დიდი უბედურებაა, და ვინც

ამტკიცებს, რომ ეს მამა-პაპური ჩვეულებააო, ის ცილ-სა სწამებს წინაპრებს და სამარეს ტრცხვენს. — ამ გვარ რამეს ყოველი შეგნებული და რიგიანი კაცი უნდა უარსა ჰყოფდეს და აძაგებდეს, მაგრამ სამწუხაროდ ჩვენი მოწინავე დასიც კი ხელს აფარებს და მეთაურებიც გულ-გრილად უყურებენ. ზოგიერთები ამტკიცებენ: რა ექნათ, უსაქმურია თავად-ახნაურთა ახალ-გაზდობის უმეტესობა და იმის შედეგია ეს „ლხინ-მრავალ-ქამიერებიო!“ — კი, მაგრამ საქმიანებიც რომ აჰყვენ ამ უსაქმურებს!.. ახლა გლახობაც ნახეთ, უფროსების მიბადვის წყალობით, კაი დღეები რომ მოუათ, რას ჩადიან და რას შერებიან?! რომ უფრო მოკლედ დაგისურათოთ მათი ლხინი და კარგი დღე, ერთ ამბავს მოგახსენებთ: ჩვენ სოფლებში ღვთისმშობლობა იცინან, გლახები წინ დღეს ბაზარში დარბოდენ, სულ ათ-ათ შაურად სესხულობდენ თვეში თუმანს და გირაოთაც წლის მოსავალს აძლევდენ, თუ ღვინოს, თუ პურსა და სიმინდს, რომ ერთი მეორეს არ ჩამორჩენოდენ და მდიდარსაც და ღარიბსაც თავი გამოეჩინათ. ნაღვთისმშობლობებს აი რა მიაშო ერთმა გლახმა:

— მარიობა გადაიხადე? — ვჰკითხე მე.

— როგორ არ გადავიხადი, ბატონო? — მიპასუხა დაღონებით — გადავიხადე, მაგრამ ვაი იმ გადახდას!.. სულიან-ხორციანად კი გავტყავდი და!..

— დახარჯე განა რაც გქონდა სახლში სარჩო-საბადებელი?

— რა ბრძანებაა? ორი თუმანი ვალიც წამომეღვა, მაგრამ არ შევტრცხენილვართ-კი.

— როგორ?

— რომ უნდა, სწორედ მისთანა ლხინი გადავიხადე.

მტერი არ გამიხარებია და მეზობელი ვეღარ დამცინებს... ისე დათვრენ, შენი რისხვა ნუ მომეცემა, რომ ჭერეხივით ეყარენ ძირს; რაც სვეს ხომ სვეს, რაც არა და ერთმანეთს სულ კისერში ასხვს, ღვინოში მონათლეს ერთმანეთი. მაყოფინეს მე, მარა იმათაც ეყოთ... დედის ხსენიც აღარ შერჩენიათ. არა, ლხინი თუ? საიასალო იყო.

—ჩხუბი ხომ არ ყოფილა?

—აჰა, ისე რა ლხინი იქნებოდა?

—ხომ არავინ მომკვდარა?

—სიკვდილით არა, მაგრამ თავპირი კი დაუსისხლიანდა.

—მამა შენმა რა სთქვა? როგორ მოსწონს ეგ ლხინები?

—მამა ჩემი რას იტყობა? ძველი კაცი გახლასვთ —ახლანდელი განათლების არა გაეგება-რა!.. ის ისევ მამა-პაპის ძველ რჯულზე მიდის!.. ერთი კი ჩამოილოცა და მერე აღარც კი გაჩერებულა ჩვენ სუფრაზე!..

—შენ კი, როგორც გეტყობა, კმაყოფილი ყოფილხარ?

—მაშ რა უნდა მექნა, შენი ჰირიმე, ქვეყანაა, ჩვენც უნდა არ გამოვსხლტეთ...

—კი მაგრამ, რაც რამე გქონია, დაგიხარჯავს, ვალი წამოგდებია... ჩხუბი და უსიამობა ბევრი ყოფილა, კარგი კიდევ, რომ უმარცხოდ გათავებულა ლხინი!.. ნუ თუ ეს ყოლიფერი მოსაწონია?

—მოსაწონი არ გახლავსთ, მაგრამ რა ვქნათ, უნდა გავიჰირვოთ ჩვენც, ქვეყანაში გამოსხლტა ძნელია. მაგის მომგონისა და შემომღების ოჯახი დაიქცეს —ჩვენ საუბედუროდ და საჰირბოროტოდ ეგ შამოუ-

ლიათ!.. დაღუპვაა, დაღუპვა გლახის! მაგრამ ერთი რას
გააწყობ... შენ ნებაზე ვინ დაგაყენებს? მართებლობა
რომ ბრძანებდეს: ეგ დღეობა მაგრე ნუ იქნებაო და
ისევ ისე იყოს, როგორც ძველად ყოფილაო! კარგი
იქნებოდა. მაგრამ სად არის?! ვინ დაგეძებს? ვინ გაგ-
ცემს ხმას? ერთხანად გაბრიელ ეპისკოპოსმა აკრძა-
ლა.—მღვდლები გვიშლიდენ. ნამეტანს ნუ ჩაღიხართ.
ნუ იღრწობთ თავს ღვინოშიო! ახლა კი პირველი მო-
ქეიფე მღვდლები არიან.

—ჰო და, რომ გცოდნია, შეგიგნია, რომ მაგ-
გვარი მოღსენა-ქეიფები თქვენთვის დიდი მავნებელი
ყოფილა? და რატომ თქვენდა თავად არაიღებთ ხელს,
სხვების დაუხმარებლად?

—აკი მოგახსენეთ, შენ ნებაზე ვინლა გაყენებს?
შენ რომ არ გინდოდეს, ვინ გკითხავს, გინდა თუ არა,
აგიყოლიებენ! ქვეყანას ერთი როგორ გაუმკლავდება?

—შენ მეზობლებს რომ სახლში სახალი ედგათ,
უთუოდ შენც უნდა გაიჩინო?

—ასე კი გახლავსთ და! აი, ბატონო, ჩვენი სო-
ფლიდან, დიდი ხანი არ არის, რაც ახალგაზდა ბიჭე-
ბმა მადანში მუშაობა დაიწყეს. ქიათურაში მიდიან და
შავ-ქვაში დგებიან... ერთიც არ გადარჩენილა, რომ
იქ ლოთობას არ მიჩვეოდეს. იმათ მიჰბაძეს ჩვენმასოფ-
ლის შინა ბიჭებმაც და ისე მოედვა ლოთობა ჩვენ
მხარეს, რომ თუ კი ფული ჩაიგდეს ხელში, ფეხზე
აღარავინ დგება! და ეს გადამღები სახალი არ არის,

აბა რა გახლავსთ?—ასე გაათავა გლახმა საუბარი შავ-
ჭირზე და შავ-ქვავზე. და ჩვენც მეტს აღარას ვიტყვიტ,
მხოლოდ შემდეგისთვის კი მოგახსენებთ ბევრ რამეს
ქიათურისა და შავი ქვის მრეწველობის, ან უფრო მარ-
თალი რომ ვსთქვათ, მცარცველობის შესახებ.

აკაკი.

გვარამიძის ოჯახი.

(მთოსტოშა)

«რა ვარდმან მისი ყვაილი, გაახლოს; დააშკნაროსა,
იგი წაეა და სხვა შოვა ტურფასა ხაზდნაროსა.

რუსთველი.

I.

—ენაცვალოს დედა მის შალიკოს! რა იქნება, რა!
თუ ღმერთმა მისი გაზრდით გამახარა, ყველა მის ტოლ
ამხანაგებში გამოსარჩევი იქნება! ერთი შეხედვით, მარტო
მის ალვის ხის მგზავსს ტანადობას და მასზედ შეწყობილ
ტურფა სილამაზეს, თითქო განგებას მარტო ამისთვის
მოეცალოს და თავის მოწყალების კალთები მარტო ამის
თავზედ დაებერტყოს. ჯერ კიდევ რა არის?! ჯერ გაი-
ზარდოს; მაშინ ნახავთ, რამდენს დაწვავს და
დახრუკავს ჩემი შალიკოს ეშხი. მე გეტყვი და საქრმოდ
დაიწუნებენ?! გვარიშვილობა არ უკარგა, თვალ-ტანად
არ ვარგა, ავლა-დიდება, ადგილ-მამული, შეძლება არ
აქვსო, ერთი თუ მეორე. ვააი, ენაცვალოს დედა მაშინ
მას სასიძოდ გამოაწყობილს ვეზირ-ნაზირ-მაყრებით გამ-
გზავრებულს რომ ეზოდგან გააცილებს!!.

ამგვარის სიტყვებით ეალერსებოდა ერთს კვლავად
ლას კნენა სოფიო გვარამიძისა თავის ხუთი წლის ვაჟი-
შვილს—შალიკოს და თან საგარეო ტანისამოსს აც-
შევდა.

თავად ქაიხოსრო გვარამიძის ნთელი ოჯახი იმ დღეს
რალაც ფაცა-ფუცში იყო. ყველა სადღაც წასასვლელად
ემზადებოდა. სადღესასწაულოდ მორთულიყო. ერთი შე-
ხედვით უცნობს, ეგონებოდა, თავ. გვარამიძე დღეს ვილაც
საპატიო სტუმარს მოელის, მის მზადებაშიაო; მაგრამ
ნაცნობისთვის ეს სრულებით ჩვეულებრივი მოვლენა იყო.
ყოველ კვირა-უქმე დღეს ჩვეულებისამებრ გვარამიძის
ოჯახს იქვე სასახლის ეკლესიაში წირვა უნდა მოესმინა.
დღესაც ამის მზადებაში იყვნენ.

—გოგო! ვარდისახარ! ხვარამზე! სად ხართ, თქვე გა-
საწყვეტლებო! მოართვი კნენასთ პირ-საბანი წყალი და
მორჩით მალე! ავე, მღვდელი კიდევაც მოსულა და გვიც-
დის! გაღასძახა აივნიდგან გოგოებს გაღია ბარბარემ და
თვითონ კნენასთან შემობრუნდა.

—ეი! ბიჭო! ივანიკა? სადა ხარ შე, წუწკო შენა
გადმოისმა აივნიდგან თავად ქაიხოსროს მრისხანე ხმა,
რომელიც ამ დროს წმინდათ და ფაქიზად გამოწყობი-
ლიყო და წირვაზედ წასვლას ემზადებოდა.

—აქ გახლავარ, ბატონო, რა გნებავსთ?

—რა და შენი გამონაცვალი ჩოხა! რა უნდა მნე-
ზავდეს, შე წუწკო, ისუნაგო შენა. ხომ მხედავ წირვაზედ
წასასვლელად ვარ გამომზადებული და შენ სადღა ჯანა-
ბაში ხარ?! შეპყვირა ივანიკას თავადმა ქაიხოსრომ. ივ-
ანიკა თ. ქიხოსროს ოჯახში დღევანდელ ლაქიას და-
ნიშნულებას ასრულებდა.

— ქალბატონი გამოეწყო? მოუბრუნდა ქაიხოსრო გოგოებს და ჰკითხა.

— კი ბატონო! ცოტა აკლია, ახლავე გიახლებათ მიუგეს გოგოებმა.

— როგორ, ფერ-უმარულით არ შეითთხნილა კიდევ? მიკვირს ღმერთმანი! ნეტა ვის ეპრანჭება ამ ჩემ სასახლის ეკლესიაში?! ვის უნდა მოაწონოს თავი? მღვდელი ჩემი ნაყმევია და მრევლიც ყველა ჩემი ყმა და მოსამსახურეა, მაგრამ ქალს იმდენად მოსწონს პრანჭიაობა, რომ სხვა რომ ვერაფერ იშოვოს მარტო, თავის თავს გამოეპრანჭება სარკეში და ამითიც დიდათ კმაყოფილი დარჩება. წაილაპარაკა თავისთვის ქაიხოსრომ და აივნიდგან ძირს ეზოში ჩამოდგა ფეხი. ამ დროს სასახლის ეკლესიიდან გაისმა ზარების ხმა და მამა ბესარიონი წირვის თავდარიგს შეუდგა. შემოდგა ფეხი ეკლესიაში თავ. გვარამიძის ოჯახობამ თუ არა, კიდევაც გაისმა ეკლესიაში სასოებით სავსე ღვთაებრივი სიტყვები, „კურთხეულ არს მეუფება“..... რომელსაც ბანი მისცა მოხუცებულმა პეტრია დიაკვანმა: ამინ... „დიდება შენდა ღმერთო ჩვენო, დიდება შენდა—თი და მთელი, სასახლის ეკლესიაში მყოფი გლეხები თავის მებატონის ოჯახთან ერთად, აღიჭურვენ მხურვალე ლოცვით ზეცისადმი.

სასახლის ეკლესია იქვე ეზოში იყო აგებული. თავად ქაიხოსრო გვარამიძეს ოცი ქცევა ჰქონდა მარტო ეზოდ ჰქონდა შემოდობილი, რომლის ერთს განაპირას ექვს თვალიანი ოდა-სასახლე იყო გაკმული, მასზედ მობმული სამზარეულო, სახამბაზო, მოსამსახურეების ბინა. ცოტა მოშორებით, მეორე გვერდით კაკლის ხის ჩრდილს ქვეშ ჭურ-მარანი, სასიმინდე, ნალია, საბძელი და დაწარჩენი წვრილმანი სახლები იყო გამართული. სასახლის

წინ იქვე ვებერთელა ცაცხვის ძირში სასიამოვნო წყარო ამოქუხდა და ახლო მდებარე მიდამოს აგრილებდა-ასუფთავებდა. წყაროს ნაკადული თეთრი ლენტის მსგავსად მიიკლაკნებოდა ეზოს ნაპირზედ, გვერდს უვლიდა იქვე მდებარე ბოსტან-ვენახებს და სრიალით ერთვოდა მთავარ მდინარეს, სადაც თავ. ქაიხოსროს ათი თვალი დოღაბი წისქვილები უბრუნავდენ. ამ მდინარის კალაპოტი ორი ვერსის მანძილზედ თავ. ქაიხოსროს საკუთრებას შეადგენდა, რომლის თვალ-ყურის დევნა მარკოზა თევზაძეს ჰქონდა მინდობილი. თევზაძეები თ. ქაიხოსროს ყმანი იყვნენ. უმეტესობა ამ სოფლისა თევზაძეების მეგვარეებიდან შესდგებოდა. იმათ მდინარის პირას ცხოვრებამ ძალაუწებურად შეასწავლა ცურვა, მენავეობა, თევზის დაქერა და ამისთანეები. მარკოზა მათში ყველაზე უფრო სახელგანთქმული მეთევზე იყო და მეტს სახელს «ცუცნიას» ეძახდნენ, რადგან შეხედულობით ტან-მორჩილი იყო და ჭამის დროსაც, თითქო კატისებურ იცუცნებოდა. მარკოზა მუდამ წყლის ნაპირას იყო. მისთვის სრულებით საკმარისი იყო. ბატონს ებრძანა:—აბა, მარკოზ! დღეს ერთი «წვერათი» გაგვიმაპინძღდიო, რომ ერთი საათის განმავლობაში «ცუცნიას» მთელი გობი ცოცხალი თევზებით აღევსო და ბატონი ესიამოვნებია.

მარკოზას ამ გვარ შეკვეთილ ნადირობით ბევრი მოჰყავდა გაკვირებაში, თუმცა კი გასაკვირალი აქ არა იყო რა, ვისთვისაც მარკოზას ნადირობა საიდუმლოს არ შეადგენდა. მაკოზზე ყოველ ღამე ნადირობდა, მეორე დილას ნანადირევს არავის არ აჩვენებდა და აქა-იქ დანიშნულ ადგილას დაქერილ თევზებს წვრილ-წვრილ ბაწრებით წყალშივე ჩააბამდა და დაკვეთის დროს თავის ბატონს კრძალვით მოართმევდა.

თავად ქაიხოსროს სადილობედ ყოველ დღე არა ნაკლებ
ოცი კაცისა უნდა ჰქვდარიყო, რისთვისაც თუ არა ყო-
ველს დღე—კვირაში ორჯელ მაინც, უსათუოდ ძროხა
უნდა დაკლულიყო; ამასთან წვრილ-ფეხ საკლავს: ბატკ-
ნებს, გოჭებს და შინაურ ფრინველებს ხომ ანგარიშში
არ აგდებდენ. იყო გამართული უდარდელი მეჯლისი და
დროს გატარება, რომლის აბოზოქრებულ ტალღებში
იზრდებოდა, ფრთას ისხამდა და ვითარდებოდა ჩვენი პა-
ტარა შალვაც. ეს ის დრო გახლდათ, როდესაც ხალხში
აქა იქ ბატონ-ყმების განთავისუფლებაზედ სანატრელი
ხმები ვრცელდებოდა და თავადი ქაიხოსროც გულ-ნატ-
კენად ელოდა ბედნიერების ფრთების შეკვეცას. მას თით-
ქო არ სჯეროდა, როცა აქა იქ ეტყოდნენ ან მეზობლე-
ბი ან მისი ყმები და გაბრაზებული მებატონის კილოთი
შესძახებდა:

—რას ბროდავთ, რაებს ჩმახავთ? ვის შეუძლია ყმე-
ბი ჩამომართვასო?

თუმცა ამას დიდ რიხიანად ამბობდა თავის ყმებში,
მაგრამ გული კი ბოდმით უსივდებოდა. ხმები თან და
თან მართლდებოდა და ბოლოს თავისუფლების ნიავმა
იმერეთის არე-მარესაც დაჰბერა: სხივ-მოსილი, დიხდი
აზრი ხორც-შესხმული შეიქმნა და გუშინდელი მონა,
გაუთანასწორდა ბატონს კანონის წინაშე. ამას მოჰყვა
თავად-აზნაურების დაქვეითება: ცხოვრების გზაზედ მსვლე-
ლობის შეფერხება და სხვა კალაპოტში ჩადგომა.

—რა ვჰქნათ, ბატონო! რა ჩემი ბრალია, შენი ქი-
რიმე! უჯამაგიროდ არც ერთი მოჯამაგირე ხელს არ
ჰკიდებს საქმეს. მეუბნებიან: თუ ბატონი ჯამაგირს არ
გაგვიჩენს, ყველა ჩვენ ჩვენს სახლებში უნდა წავიდეთო!

მოახსენა ერთხელ თავად ქაიხოსროს მგელ-მუცელაძის მოურავმა.

—რომელი ბედავს მაგას, მოურავო, რომელი? მრისხანედ ჰკითხა თავადმა ქაიხოსრომ.

—ყველა შენი ჰირიმე! ყველას ერთნაირად მოექცა «ფხარი» და უწყრება წმინდა გიორგის მადლი.

—მაშ რა საშუალებას უნდა მივმართოთ მოურავო?!

—რას და იმას შენი 'ჰირიმე, რომ... რალა ჩემი სწავლება გეჭირვებათ, თქვენც კარგად მიხვდებით, ახლანდელს დროს რაც შეეფერება...

—რალა უნდა შეეფერებოდეს! ის შეეფერება, რომ იმ დღეს კაცია ხელაძის შვილი, აი ის ტუტუცი, ჩვენ რომ ხაბაზად გვემსახურებოდა, ე მაგ გვარ შემობრუნებულ ხებრულ სიტყვებისთვის გავაწვინე და კარგა ლაზათიანად გავმოლტე, ცხვირ-პირი შევუღებე და გავუშვი.

—საქმეც ეგ არის შენი ჰირიმე, რომ რაც უწინ შეგვრჩენია, დღეს აღარ შეგვარჩენენ. რასაც უწინ ყმები გვითმენდნენ, დღეს აღარ მოგვითმენენ. ნუ გამირისხდებით და ამ საქმის შესახებ რალაც ჰორებს მოვჰკარი ყური, ღმერთმა ნუ ინებოს, რომ მართალი გამომდგარიყოს, მაგრამ ყველგან კი ასე მოგახსენებენ, ვითომ იმ თქვენ მიერ გალახულ ხაბაზს ეჩივლოს თქვენთვის და თქვენც პასუხს.....

—რა, რა? რაებს როტავ მოურავო? ვის ეჩივლოს! ვის თხოვენ პასუხს? ვის შეუძლია მიჩივლოს? კაცია ხელაძეს? მერე? მეტს ცხოვრებას აღარ აპირებს ქვეყანაზედ? ის ჩამომართვა ხელმწიფემ, თორემ მისი ადგილ-მამული ჩემია. თუ ბიჭია გაბედავს?! სულს ამოვადრობ, სულს! მრისხანედ შეჰყვირა თავად ქაიხოსრომ და გაჯავრებით ბოლთას ცემა დაიწყო.

— შეიძლება, ბატონო, იმან ვერც გაბედოს და არც ისურვოს, მაგრამ ახლანდელმა სამართალმა, საქმის წესწყობილებამ და ცხოვრებამ ისეთი პირები აღმოაცენა ჩვენი ცხოვრების გულიდგან, რომ ურთიერთ-შორის ჭეშმარიტ სიყვარულის დანერგვის მაგიერ, სიცრუეს, გაუტანლობას, ერთმანეთის ჩაყლაპვას და განადგურებას ჩასჩიჩინებენ ყურში თავიანთ მოძმეებს, და ამ გვარ ამღვრეულ წყალში უფრო ადვილად იჭერენ თავიანთ საკბილო თევზებს... მიუგო მოურავმა.

ჰო! ვნახოთ, ვნახოთ მოურავო! ვნახოთ რას გვიზამენ; ამ თავადობას, მამა-პაპურ შეძენილ ავლადიდებას ხომ აღარ ჩამომართმევენ?! ცოტად დამშვიდებული კილოთი უთხრა თავადმა.

— ბატონო, თავადობას არაფერ წაგართმევსთ, მაგრამ რაღა იმისთანა ღირსება, რომელიც გაქეპყილი იქნება შენის უნცროსის წინაშე. რაღა სახელი გექნებათ, რომ თქვენმა ნაყმევმა. თქვენმა მესხბაზემ საზოგადოებაში გაჯოჯოსთ და მისგამო შეურაცყოფა ანუ სასჯელი მიიღოთ. განაგრძო მოურავმა.

— რაებს ამბობ მოურავო! მთვრალი ხომ არა ხარ?

— მთვრალი კი არა ვარ, შენი ჭირიმე, გუშინდელს აქეთ, თქვენი რისხვა არ მომეცეს, ჩემ პირში ლუკმა საკმელი არ ჩასულიყოს... ჯავრით აგერ ლამის გული გამისკდეს. რა დროს მოვესწარიოთ თქვენი ჭირიმეთ! რა დროში! ჩავეარდით. ვფიქრობ და ვერ გადამიწყვეტია! გუშინ, ასე სამხრობა იქნებოდა... გამომძიებელის იასაული გიახლათ და თქვენი ნახვა ისურვა. რადგან თქვენ გეძინათ, რაღაც ქალღიმილი მომცა ხელში და გაბრუნდა... მეც იმ წამს ეს ქალღიმილი მღვდელს მივუბრუნე და მან ხმა-მალლივ, ყველას გასაგონად წაგვიკითხა: „თავადს

ქაიხოსრო მანუჩარის ძეს გვარამიძეს ...ის და-
ზრის გამომძიებელი იბარებს თავის კამერაში ამა
ენკენისთვის ?0-ს, რათა გამოცხადდეს მასთან პასუხის
საგებლად ესტატე კაცობის ძის ხელადის გალახვის შესახებ-
ბო... დღემდის ამ უწყების მორთმევა ველარ გაგიბე-
დეთ და დღეს კი, რადგან ვადაც მოახლოებულია, ვბედავ
და გაახლებთ. ამ დროს მოურავმა ჯიბიდან ამოიღო
გამომძიებლის უწყება და თავადს ქაიხოსროს მიაართვა
ხელში. თავადმა ქაიხოსრომ ჯიბიდან სათვალეები ამოი-
ღო, თვალეებზედ წამოიღვა, უწყება ხელში აიღო, და
გულმოდგინედ დაუწყო კითხვა, თითქო იქ სურდა ამოე-
კითხა მიზეზები მის რთულ და დიდებულ ცხოვრების ამ
გვარად დიხრწისა და დაწვრილმანებისა მის პირის სახე-
ზედ ააოლად იხატებოდა, მინაგანი სულიერი ბრძოლა.
ის ნათლად ჰგრძნობდა, რომ მის ფეოდალურ უსამზღვრო
თავისუფლებას თან და თან ფრთები ეკვეცებოდა, მისი
აღვირ-აშვებული მოქმედება თან და თან ისამზღვრებოდა
და ყაძახი უბრალო შეურაცხყოფასაც აღარ ჰკადრუ-
ლობდა.

ქაიხოსრო ამ ფიქრებმა ისე გაიტაცეს, რომ მოუ-
რავისათვის პასუხის გებაც ველარ მოახერხა, გონებამ უარი
უთხრა ენას და ენასაც რაღაც იღუმალმა ძალამ მოუსპო
სალაპარაკო სახსარა. იღვა, მოსამართლის უწყება ხელში
ეკავა და სახე დაღვრემილი, გაშტერებული უყურებდა
მოურავს. მოურავის ბევრისგან ბევრის ნახულმა გულმა
ფიცხლავ იგრძნო ქაიხოსროს გულის ტკივილები და
მოახსენა:

— არაფერია, ბატონო! თქვენ ნუ გეწყინებათ და
მე ხვალვე დავიბარებ იმ წუწკს ხაბაზს, საქმეს მოვასპო-
ბიებ! ანუგეშებდა მოურავი.

— ეგ. ხომ ასე იქნება მოურავო, მაგრამ მე იმას ვფიქრობ, მე ის მაწუხებს, როგორ გამიბედა, როგორ მკადრა იმ წუწკმა, იმანა!? უთხრა ქაიხოსრომ და სასადილო ოთახისკენ გაიბრუნა პირი. სასადილო ოთახში ათითხუთმეტი კაცის სადილი იყო გამართული. თუმც ბატონ-ყმობა ახალი გაყრილი იყო, მაგრამ უწინდელ ცხოვრებას ქაიხოსრო უარს ვერ ეუბნებოდა. უწინდელი ცხოვრების შეცვლა თ. ქაიხოსროს ჯერ კიდევ ვერ მოეხერხებია, რადგან ბევრი მტერ-მოყვარე მოსდევდა, პურ-ღვინის მოიფეფ თავადის სახელი ჰქონდა დავარდნილი და თვითონ დიდათაც რომ არ სიამოვნებოდა, ზოგიერთი ეგრედ წოდებული „მუდმივი სტუმრები“ დანიშნულს საათს სადილობისას გაშლილ სუფრას მაინც კი მოუჯდებოდნენ და სიმღერა-თამაშ-ოხუნჯობით შეაქცევდნენ ხოლმე უსაქმურობის გამო დაღლილ-დაქანცულ «კნინებს». გაშლილ სუფრას თავ. ქაიხოსროს ოჯახში ყოველთვის ამშვენებდნენ გრძელ-გრძელი თეთრი პურის ლავაშები, ცალ გვერდა მურასად გამოცხობილი პურები, ფართე-ფართე ცხელ-ცხელი «თორნოულები», ღომი, ძროხის ბეჭები ტყემლითა და საწებლით შეზავებული და სხვა და სხვა-ფერად-ფერადი იმერული ღვინოები. პირველ წლებში თ. ქაიხოსროს ოჯახში ვერ შეამჩნევდით ბატონყმობის განთავისუფლებას, რადგან მოსამსახურეების რიცხვი თუ აღმატებოდა, თორემ არ მოკლებულა, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ თუ გუშინ მუქთად, უფასოდ ემსახურებოდნენ, დღეს ყველა ჯამაგირში იყვნენ, ყველა თავის საშრომელს ღებულობდა. თუმც თ. ქაიხოსროს ადგილ-მამული უხვად ჰქონდა, მაგრამ მოსამსახურეების ჯამაგირის მიცემა კი ნაღველს უსივებდა. ქაიხოსრო ჯერ კიდევ ვერ შეჰყუებოდა იმ აზრს, რუმ ყმა თავის მებატო-

ნეს სამსახურში ფუჯს ართმევედა, სიტყვის შემობრუნებას უბედავდა, თავის ღირსებას იცავდა და საზოგადოდ ყველაფერში ადამიანობდა.

ამ გვარ ცხოვრების მსვლელობის დროს, პატარა შალვას აღზრდა-განვითარებას სულ მცირედი ყურადღება ჰქონდა მიქცეული. ის ღვთის და მის ნიჭის ანაბარად იყო გაშვებული. პატარა შალვა უხვად იყო დაჯილდოებული ზეციურის ნიჭით. თუმცა კი მისი ნიჭიერება, ჯერ-ჯერობით სადილ-ვახშმის დროს სადღეგრძელოების წარმოთქმაში, ლექურის მოხდენილ ჩამოვლაში და იმერულ კრიმანტულ სიმღერებში-და გამოიხატებოდა. სად იქნებოდა ისეთი მეჯლისი, რომ შალიკოს თავი არ გამოეჩინა. ანუ უკეთ რომ ვსთქვათ, დედა მისს, სოფიოს, არ ეამაყა თავის შალიკოს ასე მოხდენილ და მარდალ-ლექურის თამაშით.

— აჰა ლექური, ლექურიო! დასძახებდენ თუ არა დარბაზში, ერთი წამის უმაღვე საცეკვაო მოედანზედ ჩვენის შალვის ფეხების სმას და ხლართვას თვალს ვერ მოასწრებდით. ელვის სისწრაფით ერთი ადგილიდგან მეორემდის მისრიალებდა, ალვის ხის მზგავს ტანს ოდნავ არხევდა და ცეცხლის მფრქვევ თვალებით თამაშში მოკამათე არსებას ეძებდა. შემდეგ ცალ ფეხზედ უცებ მარდალ შეტრიალდებოდა, მარჯვენა ფეხს გაბზიანებულ იატაკზედ კოხტურად სტკეცდა და მორცხვად, ყმაწვილურის კრძალვა-მორიდებით რომელიმეს კნიაჟნას სათამაშოდ გამოითხოვდა.

აქ უცებ შეიქნებოდა კისკისი, ტაშის ცემა და ერთი კიყინა. შალვას ამ გვარ მოხდენილ კავალრობას ყველა აღტაცებაში მოჰყავდა. დედა მისს კი სიხარულის ცრემლებით თვალეები ვესებოდა. შალვას ფეხების

სიმარდეს გულის ცემით აღევნებდა თვალ-ყურს. იქნება, რა? ჩემი შალიკო? ენაცვალოს დედა მისი მის-
ქკუთ სავსე პატარა კნიაზს“-ო! წაილაპარაკებდა ხოლმე.
თავისთვის ცოტა ხნის შემდეგ კნენა სოფიო და თავის
ტოლ კნეინებში გაერეოდა.

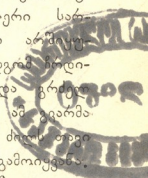
უფრო მოსახიბლავი ხანა ის იყო, როცა პატარა
შალიკო ლეკურის თამაშში კნენა სოფიოს გამოიწვევ-
და ხოლმე. კნენა სოფიოც არ უტეხდა ხათრს თავის
«მზე და მთვარეს», როგორც თვითონ ეძახდა შალიკოს,
და დაირით ხელში, პატარა კვალერს გვერდს ამომდგარი,
მწყობრად და მოხდენილად დასრიალებდნენ სათამაშო
დარბაზის იატაკზედ.

ასე და ამ გვარად თავდებოდა სადილ-ვახშმები
და თავად ქაიხოსროს ოჯახის მსვლელობაც ამ კალა-
პოტში იყო ჩაყენებული.

ზაფხულის დილა იყო. ღამ-ღამობით საშინლად
ცხელოდა. თავად ქაიხოსროს მთელი ღამეები არ ეძინა.
დილის გრილ ჰაერზედ, ფანჯრებ დაღებულ ოთახში,
დღეს ჩვეულებრივზედ უფრო გვიან გამოეღვიძა. დილას
ცოტა კიდეც წამოეწვიმა და ბუნებას სასიამოვნო სიგ-
რილის ცრემლებით დაებანა პირის სახე; ჰაერი სარ-
კესავით გაწმენდილიყო. დილის გრილი ნიავი არმოკუ-
ლად ეხვევოდა თავად ქაიხოსროს ეზოში მდგომ ჩრდი-
ლოვან ცაცხვს, გრძნობით გულში იკრავდა და გრძელ
ტოტებს რხევის დროს ერთმანეთს აკონებდა, ამ გვარმა
ნიავმა თავად ქაიხოსრო უნებლიედ მოხიბლა, ძილს თავი
წაართმევია და ცაცხვის ძირში წმინდა ჰაერზედ გამოიყვანა.

—ბიჭო! ივანიკა! სად ხარ? ისევ გძინავს?

—არა ბატონო, რა დროს ძილია! მე დიდი ხანია
ზეზედ გახლავარ.

— აბა! ყალიონი!

— ამ წამში იქნება ბატონო! მიუგო მარდთ ივანი-
კამ და რამდენიმე წამის შემდეგ თავად ქაიხოსროს გაწ-
ყობილი ყალიონი ხელში ეკავა და ფეხ გადადგმული
ოცნებობდა. შემდეგ დრო-გამოშვებით მისცემდა ცაში
კვამლის კამარას და თან ოცნებით გატაცებული უკ-
ვირდებოდა კვამლის კლაკენით ცის სივრცეში მისწრა-
ფებას.

— კნიაზს ვახლავარ! დილა მშვიდობის ჩემო ხელმ-
წიფევ! უცებ მოესმა ოცნებით მთვრალს ქაიხოსროს
მოურავის ხმა.

— ოპ! მოურავს გაუმარჯოს, მოურავს. უთხრა
ქაიხოსრომ და კიდევ უფრო მაგრად მოსწია ყალიონი.
რა ჰქენი მოურავო, მოურიგდი?

— ჰმ... გაიკმიდა მოურავმა ხმა.

— რას დაგიღუმდა ეგ მეტყველი ენა? სთქვირა ჰქე-
ნი? უფრო ხმა მალლა უთხრა ქაიხოსრომ.

— რა უნდა მოგახსენოთ, შენი ქირიმე. ვერაფერს
სანუგეშოს ვერ გეტყვით, ისეთი დრო დაგვიდგა ბატო-
ნო, რომ ბრუნდი და მართალი, ბრიყვი და ჭკუიერი
ყველა ფულს ეძებს, ფულს...

— როგორ? ხელაძეც ფულს მთხოვს თუ? ჰკითხე
ქაიხოსრომ.

— ჰმ.. გთხოვს ბატონო და მერე რამდენს, ნეტა ცო-
ტას მაინც თხოულობდეს ი მამა სულ-წაწყმენდილი!
ვიდაც სულზედ და სინდისზედ ხელ-აღებულ მაწანწალას
უთქვამს, შენს ნაბატონარს ახალი სამართალით ორ კვი-
რას «ნაობახტში» ჩააჯენო და ახლა დაუჯინია, ასს
მანეთზედ ნაკლებ ერთ კაპეიკსაც არ ავიღებო, განაგრ-
ძო მოურავმა.

— ჰეი, ჰეი! მოუტრავო! სთქვა აღელვებულმა ქაიხოს-
რომ, და ცაცხვის ქვეშ ბოლთის ცემა დაიწყო. თავშიშველი
მოუტრავი დიდ ხანს იღვა იქვე ცაცხვის გვერდით და თავა-
დის მღელვარებას უკმაყოფილოდ თვალს ადევნებდა.

— მერე, მოუტრავო? ვსთქვათ მივეცით, ამით საქმე
ისპობა თუ არა? რამდენიმე ხნის სიჩუმის შემდეგ ჰკითხა
ქაიხოსრომ.

— კი ბატონო, იმ წამს არძას შეიტანს და საქმეს
მოსპობს. მიუგო მოუტრავმა.

— მაშ, როგორ მოვიქცეთ? ნუ თუ მართლა შეუძლია
დამსაჯოს? მოუტრავო! შენ ვკითხავდი ვისმეს ამის შესა-
ხებ. სასამართლოები ახალი საქმეა ჩვენში და ვინ იცის,
ეგებ ვერც არაფერს ვერ დამაკლებს და რად დავიმ-
ცირო ასე თავი. მერე იტყვის ბატონი შევაშინეო, ამის
შემდეგ სიტყვასაც ველარგავებუბდავთ ჩვენ ნაყმევებს.

— მე ეს ორი სამი დღეა. ბატონო, სულ მაგ საქ-
მეს ვეკითხები ბრუნდს და მართალს და ყველამ მო-
გახსენათ, რომ დასჯისო, რადგან მოწმებთან გიცე-
მიათ. მიუგო მოუტრავმა,

— დიახ, დიახ! მოწმებთან ვსცემე, მოწმებთან და
კიდევ ავუღლესავ იმ მწვირით სავსე ყურებს, თუ ღმერთმა
დიდი დღე მომცა, სთქვა გაჯავრებით თავ. ქაიხოსრომ
და თავის ოთახისკენ გაექანა.

— ჰა! მიეცი! მაგრამ მერიდოს კი?!.. ცოტა ხნის
შემდეგ გადმოსძახა ქაიხოსრომ მოუტრავს და ასიანი აივნი-
დგან გადმოუფრიალა.

— ეს ძრიელ კარგი შენი ქირიმე, მაგრამ იმ საქმი-
სას რაეა მიბრძანებთ? რა შევეუთვალო? დღეს კიდევ გახლ-
დათ ბლადოჩინის გამოგზავნილი კაცი, პასუხსა ვთხოვსთ
ბატონო, პასუხს.

—რა უნდა გიბრძანო! ბლალოჩინი იმასა მთხოვს, რომ თუ სასახლის ეკკლესიის მღვდელს უზრუნველ არ ჰყოფო შტატის ეკკლესიაზედ გადვიყვან დათქვენ უმღვდლოდ დარჩებითა. ამას თუ მე ბლალოჩინი გამიბედავს და იმასაც ვნახავ. მაგრამ ეს სულ ჩვენი მღვდლის ბრალია, ჩვენი... სთქვა გაჯავრებით თ. ქაიხოსრომ.

—კი ბატონო, სულ მისი ბრალი იქნება. ალბად ის აწუხებს ბლალოჩინს, თორემ ბლალოჩინს რა ენალვლება! ამას წინაღ მღვდლის ძმა ისეთი მძიმე რძღუნით დატვირთული მიდიოდა ბლალოჩინთან, რომ სულ სიმწრის ოფლს იწურავდა, ქრთამი სად არის ვასქრის, შენი ქირიმე, ბატონო, სად?!

—ეს მღვდელი, მღვდელია, ბატონო და ახლა მარკოზა „ცუცქნიას“ ამბავს არ იტყვიოთ? ღმერთო, ნუ შემშლი, შენი ძლიერების ქირიმე; ქუდის (მოიხდით სთქვა მოურავმა და პირჯვარი გადაისახა). სწორედ შეიშალა ეს ხალხი, ღვთის მადლმა. ბატონო, დაუჯინია რომ ის პატარა ბიჭი მელიტონა, რომელიც კნიაზ შალიკოს ემსახურება, ან კლასში უნდა შევიყვანო, და ან სხვა რამე ვასწავლოო!..

—რაო, რაო! შვილი კლასში უნდა მივსცეო?! მარკოზა ცუცქნიას. შვილი და კლასი! აჰ! ღმერთო რად არ გაგეცინება!!! ცაო! რად არ გამირისხდები, ჩამოიქცევი და არ შთანთქავ ცოდვილ დედამიწას?! რას ვხედავ? რა ესმის ყოველ დღე ჩემს ყურებს? ნუ თუ ჩვენი ცხოვრება ასეთ უკუღმართ გზაზედ მსვლელობას შეუდგა! ნეტავი სანამდის გვატარებს ამ გზით?! ჰფიქრობდა თავისთვის ქაიხოსრო, როდესაც მოურავს უბრძანა ამ გვარს მუსაიფი შეეწყვიტა და თავიდგან მოშორებოდა.

II.

—კნიაზ ქაიხოსრო არ მოუკვდეს მის თანამემცხედრეს შალიკოსათვის სწავლა ბევრი საჭირო არ იყოს. დე-

დის ძუძუებს ის მოვსწყვიტო და სადღაც ან ვიღაც „უჩიტლების“ ხელში ჩავაგდო! ვაი, მაშინ სოფიოს სული აღარ ედგმის და ის იქნება?! ბატონო, რად უნდა შალიკოს სწავლა! თუ ღმერთმა დიდი დღე მისცა, ადგილი ბევრი აქვს და მამული. შენ, ჩემო ქაიხოსრო, ეს ქალები გამათხოვებიე და შემდეგ შალიკოს ბედს ძალი არ დაჰყევს. თურმე ნუ იტყვი, და კლასში შენს კნიაზს და მარკოზა ცუცნიას შეიღს ერთად დააჯენენ. მოდი უცქირე მას და გაგიძლოს გულმა! ჩემი შალიკო და წუნწყლიანი გლეხის ბიჭი ერთად უნდა გაიზარდნენ, განვითარდნენ, და ისწავლონ! რა უნდა ისწავლოს, ბატონო, ჩემმა შეიღმა თავის მეხაბაზის შეიღისაგან. გაზრდილობა, სიწმინდე, გონების სიფაქიზე, მიხვრა-მოხვრა, ერთი თუ მეორე?!

ასე ემუსაიფებოდა ერთს დილას კნენა სოფიო გვარამიძისა თავადს ქაიხოსრო გვარამიძეს და რაც შეეძლო, აჯერებდა თავის ქმარს, რომ შალიკოსთვის სწავლა სრულებით მავნებელი და საზარალო იქნებაო. მაგრამ თავად ქაიხოსროს რწმენა იმდენად მტკიცე და შეურყეველი იყო, რომ კნენა სოფიოს ამ გვარი მუსაიფი ცოტაოდნათაც ვერ არყევდა მას; თუმც თავდაპირველად არც ქაიხოსრო იყო სწავლა-განათლების დიდი თაყვანის მცემელი, მაგრამ ყოველ-დღიურმა ცხოვრებამ, გარშემო ხალხის ვითარების დაკვირებამ, თავის ცხოვრების თან და თან ფერის ცვლამ და გადაგვარების გზაზედ დგომამ უნებლიეთ მიიყვანა იმ რწმენამდის, რომ ამ გვარად დახრწნილ ოჯახს, მხოლოდ მაგარი და საიმედო ბურჯი, მომავალი თაობა-და შეიმარებდა და ამ ოჯახის სიმაგრეს მომავალს საიმედო.

ბურჯს თავის ერთადერთს ძეში—შალიკოში თ. ქაიხოსრომ როგორც გამჭირახე გონების პატრონმა, თანდათან შეიგნო თანამედროვე ცხოვრების მაჯის ცემა, დღითი-დღე მოახოვნო ილუბათა მომატება, მათ დასაკმაყოფილებლად საშუალება გამოძებნის სიძნელე-სიდიადე შეიგნო და კიდევაც მივიდა იმ ღრმა რწმენამდის, რომ მის შალიკოს ეს ნაკლი მხოლოდ სწავლა-განათლების მიღებით შეეძლო შეეგნო.

მიზეზიც ეს იყო, რომ თავადმა ქაიხოსრომ გადაწყვეტილ უთხრა თავის კნენას:—„რაც უნდა უარი სთქვათ, შალიკო ამ დღეებში მაინც უნდა წავიყვანო ქალაქში და როპელიმე კერძო სასწავლებელში მივაბაროვო“, შალიკო ამ გვარ მუსაიფს თუ როდისმე ყურს მოჰკრავდა ხოლმე—მის აღტაცებას სამზღვარი არ ჰქონდა. მას მუდამ თვალს სკრიდა და ეხალისებოდა გემნაზიის ფორმის ტანისამოსი, რომელსაც ხშირად ხედავდა თავის მეზობლის თ. რევაზ გვარამიძის შვილის ტანზედ. ის დიდის სიხარულით მოელოდა იმ დროს, როდესაც გემნაზიის მუნიციპალიტეტის ტანზედ ეცმოდა, თავზედ გემნაზიის ქუდი ეხუროდა. მას რაღაც უხილავი ძალა ეხიდავდა სასწავლებლისაკენ. მამაც ამჩნევდა ამას და სურდა ეს სურვილი მალე განეხორციელებია. გათენდა მეორე დღია, დღიურ ვარამის გამო დაღლილ და დაქანცულ ბუნებას ღამის სიმშვიდეში მყუდრო ბინა მოეძებნა და დილას საღი და უფრო გამჭირახე სახით გამოიყურებოდა. ყველგან საქმიანობა, ყველგან რაღაც ფაცაფუცი გეხიბებოდაო თვალში. თავადს ქაიხოსროს ოჯახშიდაც რაღაც დიდი მისვლა-მოსვლა, მოსამსახურეების ტრიალი და მზადება იყო. დღეს პატარა შალიკოს სასწავლებელში წასასვლელად აწყობდნენ. ბუნებაც თითქო

თანაუგრძნო ამ გარემოებას, დილიდგან დაწყებული შეიყარა ცაში ღრუბლები და პირ-მოქუშული მუქარის სახით გადმოიციქრებოდა დაღვრემილი ცა. შალიკოს ოჯახის მოშორებას თითქო ისიც შეეპყრო და მწუხარების ნისლში გაეხვია. დაღვრემილ ბუნებას მწუხარებაში არც შალიკოს დედა—სოფიო ჩამორჩენია უკან. რაღაიკი ვერ გადაათქმევინა ქაიხოსროს თავის განაწყვეტი—კნენამ ნალვლით დასერილ გულის მოსაღობობლად ცრემლებს მიმართა. მთელი ორი-სამი დღე კნენას თვალებს ცრემლთა ნაკადული არ შეშრობია. შალიკო ღამ-ღამობით სოფიოს მკერდში იყო ჩაკრული და მის აღმზრდელ ძუძუებს ეკონებოდა. როდესაც ყველას მიეძინებოდა, გარშემო სიმშვიდე დამყარდებოდა, სოფიოს საწოლ ოთახიდგან რაღაც სლოკინის მზგავსი ხმა გამოისმოდა ხოლმე. ერთხელ ქაიხოსროს ძილში რაღაც უცნაური ხმა ჩაეწვეთა. უცებ ლოგინიდგან თავი წამოპყო, ყურები გამოიწმინდა და მთლად სმენად გადიქცა. ამ დროს კიდევ მოესმა ქალის სლოკინი და თან ტირილში მოთქმა. სინათლის გაჩაღების შემდეგ კნენამ შესწყვიტა ტირილი, მაგრამ ნამტირალევი თვალები ნათლად გეუბნებოდათ მის გულის სიმწარეს. ქაიხოსრო დიდხანს იდგა კნენა სოფიოს საწოლის წინ და უმეტყველოდ ორივე ცოლ-ქმარი დასჩერებოდენ მძინარე შალიკოს პირის სახეს.

—თუ ასე მოიკლავ თავს, არ წავიყვან, სულ არ დავძებ მაგის სწავლას! უთხრა ცოტა ხნის სიჩუმის შემდეგ ქაიხოსრომ კნენა სოფიოს და შეილის მოშორების გრძნობამ თვითონაც ააღელვა.

—არა, ჩემთვის ეგ სრულიადაც არ იქნება სასია-

მოგნო. შენ რაც გადაგიწყვეტია, კიდევ შეგისრულე-
ბია, მაშ არც ამას დაიშლი, მხოლოდ ჩემი თხოვნა
ეს არის: მეც ჩემ შვილს უნდა წავჰყვე თან, ჩემს შვილს
სიკვდილის მეტი ვერაფერს მომაშორებს. ჩემს მკერდში
ჩაკრულ და აღზრდილ შვილს ვერაფერს ჩაუვადებ ხელში!
ორი ქალი ერთმანეთზედ მოყოლილი ოჯახში გასათ-
ხოვარი გვიზის. ჩვენი ოჯახობით ქალაქში გადასვლით
იმათაც დავათხოვებთ. თან ჩემს შალიკოსაც აღზრდით
და თუ ჩემი პატივის-ცემა გაქვს, ეს სურვილი შემის-
რულე. აღელვებულის ხმით უთხრა თავის ქმარს კნეი-
ნა სოფიომ და შალიკოს დახუჭული თვალები გრძნო-
ბიერად ამოუკოცნა.

ამ მოულოდნელმა სიტყვებმა ქაიხოსრო ძლიერ
ჩააფიქრა. დიდხანს ვერ მიეცა პასუხი სოფიოსათვის,
რადგან ცხოვრების ამ გვარმა ცვლილებამ სულ სხვა
გზაზედ დააყენა იგი. მას არ შეეძლო ასე უცებ გა-
დაწყვეტილი პასუხი მიეცა სოფიოსათვის, რადგან ამ
კითხვის გადაწყვეტილ პასუხს მოსდევდა მისი ცხოვ-
რების დახრწნა დანამცეცებაც. იმან ნათლად გაი-
თვალისწინა მომავალი მისი ცხოვრება ქალაქში,
თავის შესაფერ საზოგადოებაში ღია ცხოვრება;
წარმოიდგინა რომ ამ გვარ ცხოვრების შემაკავებელ
სახსრად მისი მამულის შემოსავალი ძლიერ ცოტა იყო,
თუმცა კი ადგილ-მამული სივრცე-სიდიდით ორ შეძ-
ლებულ თავადის ტოლა ექნებოდა, მაგრამ „რალა სი-
ცოცხლეა იმ თავადის სიცოცხლე, რომელსაც ადგი-
ლებს ვალში დაუწყებენ ყიდვას! ოოხ! ღმერთო,
ღმერთო, ნუ მომასწრებ იმ დღეს, რომ ჩემს ადგილ-
მამულში ვინმე სხვისი ფეხი დადიოდეს, პატრონობდეს და
სარგებლობდესო!“ ამოიხვნეშა თ. ქაიხოსრომ და თა-

ვისთვის წაილაპარაკა. კნენა სოფიო, თითქო ქაინოს
როს პირის სახეზედ კითხულობდა იმას, რასაც გრძნობ-
და ამ დროს მისი ქმრის გული, — მხოლოდ თვალ-ყურს
ადევნებდა მის პირის სახის სულიერ მღელვარების
გამოცვლას და სრულებით არ ეკითხებოდა ამ გვარ
ხანგრძლივ სიჭუმის მიზეზს.

თავად ქაინოსროსაც აღარაფერი უთქვამს მეორე
დილამდის. დილას ჩვეულებრივად ყველას ადრე გა-
მოეღვიძა. ეძინა მხოლოდ კნენა სოფიოს, რომელ-
მაც მთელი ღამე სულიერ ბრძოლაში გაატარა და
მხოლოდ დილას დაღლილ-დაქანცულს ცოტა მიეძი-
ნა. ეძინა მასთან პატარა შალვასაც.

თავ. ქაინოსრომ მათ ძილში ბიჭებს ყველაფერი დაამ-
ზადებია და თვითონაც სამგზავროდ გამოეწყო. მღელ-
ვარება კნენა სოფიოს ძილშიდაც არ ასვენებდა. ის
ძილში ჰხედავდა, რომ მის პატარა შალიკოს მკერდი-
დგან აგლეჯდენ და სადღაც უცხო ქვეყანაში მიჰყავ-
დათ. აგერ შესვვს კიდევაც ცხენზედ!? წინ მამა მიუძ-
ღვის, დები, ნათესავეები, გადია-მოსამსახურეები, თვალ-
ცრემლიანი უკან მისდევენ. „ვინ მართმევს ჩემს
შვილს?! ვის გავატან ჩემს შალიკოს?! მეც თან უნდა
წავჰყვე, მეც!“ ნაღვლით სავსე ათრთოლებულის ხმით
შეჰყვირა კნენა სოფიომ და კიდევაც გამოეღვიძა.
გამოეღვიძა მასთან მწოლარე პატარა შალვასაც.
კნენა სოფიოს გულის ცემა შორს გაისმოდა. დიდ-
ხანს არ დამშვიდებულა მისი გული და აშლილი
ნერვები. კნენას გოგოებმა სწრაფ პირისაბანი წყა-
ლი მოართვეს და შალვაც ქალაქში წასასვლელად
ფიცხლავ გამოაწყვეს. ყველაფერი მზად იყო, რომ თ.
ქაინოსრო კნენა სოფიოს ოჯახში შევიდა. მათ შო-

რის ხანგრძლივი მუსაიფი მარტო ქალაქში გადასახლებას ეხებოდა, რომელზედაც კნენინას თავადი ქაიხოსრო სრულებით არ ეთანხმებოდა. „თუ ყმაწვილი უჩვენოდ გასძლებს—ჩვენ იქ საჭირო არ ვიქნებით, და თუ გაკირდება საქმე—მაშინ ვნახოთ!“ უთხრა ბოლოს კნენინას თავ. ქაიხოსრომ და აივნიდგან მრისხანე ხმით გადმოიძახა: „აბა, ცხენი, ცხენი და შალვა!“

თავად ქაიხოსროს ბრძანება ფიცხლავ შესრულდა. რამდენიმე წამის შემდეგ ორივე მამა-შვილი ეზოს კარებს იყვნენ გაცილებული. ქაიხოსროს მთელი ოჯახი მტირალის თვალით ეთხოვებოდა პატარა შალვას; კნენინა სოფიოს კი ძლივს გამოჰგლიჯეს იგი ხელში, ძუძუებში ჩაკრულს დიდხანს უკოცნიდა ლოყებს. დედის ტკბილმა აღერსმა და ამგვარ გრძნობით სავსე მოსამსახურეების გამოთხოვებამ პატარა შალვასაც აუჩვილა გული და გზაში დიდხანს ვერ დამშვიდდა. მამის აღერსიანი სიტყვები კიდევ უფრო აღელვებდა და ცხარის ცრემლის ნაკადულით რწყავდა ვაშლის ფერად აწითლებულ ჩჩვილ ლოყებს.

ამ გვარ მდგომარეობაში მყოფს ჩვენს მგზავრებს არც კი შეუტყვიათ ქალაქში შემოსვლა, სანამ ქალაქის ხმაურობამ და ქუჩებში ანთებული ფარნების სინათლემ არ გამოარკვია ისინი. გუბერნიის ქალაქი, სადაც სასწავლებსასწავლებლები იყო, ორმოცის ვერსის სიშორეზე იყო დაშორებული ქაიხოსროს სოფელს. ბნელდებოდა, ქუჩებში და მაღაზიებში სანთელი ახალი გაჩაღებული იყო, როდესაც ქაიხოსრო ქალაქში შემოვიდა. მიზეზი ასე დაგვიანებისა ის იყო, რომ ქაიხოსრო თავის ოჯახიდგანვე გვიან გამოვიდა.

იმ დროს, რომელსაც ეს ჩვენი მოთხოვნა ეკუთვნის ამ ქალაქში მარტო ერთი კერძო სასწავლებელი არსებობდა, რომელიც ნიკო პეტრიძეს ეკუთვნოდა. ნიკო პეტრიძე არც მოწოდებით და არც სპეციალურ განათლებით ამ ასპარეზზედ სამუშევრად მომზადებული არ იყო. იმას თავის პედაგოგიური განათლება ლემნაზიის მეოთხე თუ მეხუთე კლასით ჰქონდა დამთავრებული. რადგან ლარიბი მშობლების შვილი იყო და ჯამაგირით უნდა ერჩინა თავი, მწერლად სამსახურს ისევ გაკვეთილების აღება არჩია. თავდაპირველად საქმეს შეძლების და გვარად კეთილ სინდისიანად ეკიდებოდა. მისი მომზადებული შევირდები ლემნაზიიდან არც ერთი არ დაბრუნებულა. ამით ნიკომ სახელი გაითქვა და ვისაც კი შვილი მოსამზადებელი ეყოლებოდა — უსათუოდ მის პანსიონში უნდა მიებარებია. ნიკოს პანსიონი სავსე იყო ბავშვებით; მასწავლებელთა შორის რამოდენიმე ადგილობრივ საშუალო სასწავლებლებიდგანაც იყვნენ. ქაიხოსრომაც აქ მიაბარა თავისი პატარა შალვა. შალვა ამ დროს ათის წლის თუ იქნებოდა. ჰასაკის შესაფერ შალვა პირველ კლასისათვის უნდა მომზადებულიყო, რისთვისაც ნიკომ ორი წელიწადი დაუნიშნა მოსამზადებლად. ნიკომ შრომის და მოვლა-შენახვისათვის თვეში ხუთი თუმანი მოსთხოვა ქაიხოსროს, რომელიც ამაზედ ძალა-უნებურად უნდა დათანხმებულიყო.

ასი მანეთი ქაიხოსროს წინდაწინვე გამოართვა პანსიონის პატრონმა, დანარჩენი კი ყოველს თვისა და თვის დამდეგს წინდაწინვე უნდა ეგზავნა. დრო მიდიოდა. პატარა შალვა თუმც სწავლაში კარგს ნიქს იჩენდა, მაგრამ კონკურსისთვის მაინც სუსტი მომზადებული იყო.

ზაფხულის დამლევს .....ის ქალაქის ყველა სასწავლებლებში დაიწყეს ყმაწვილების მისაღები გამოცდა. ღემნაზიის გაშლილი ეზო აკრელებული იყო სხვა და სხვა სახის და ჰასაკის ყმაწვილებით. ჯგუფ-ჯგუფოდ იდგნენ მშობლები და მოწიწებით შეჰყურებდნენ ღემნაზიის შენობას. აგერ, ორ-ორი მწყობრად დამდგარი შეგირდების გროვა მასწავლებლის წინამძღოლობით მოეფინა გემნაზიის ეზოს. აქ მდგომ ხალხის ყურადღება ამ ყმაწვილების გროვამ მიიპყრო. ყველა ერთმანეთს ჩურჩულით ეკითხებოდა: „ეს არის ნიკო პეტრიძე? ბევრი ყმაწვილები ჰყოლია?! ალბად მის მომზადებულს ბავშვებს ყველას დებულობენ?!“

რასაკვირველია, დებულობენ, რადგან ეკ მასწავლებლები იმის პანსიონშიდაც ასწავლიანო! წაილაპარაკა ვიღაც გულნატკენმა მშობელმა.

ამ დროს წაიკითხეს სია და ყმაწვილები გამოსაცდელ ოთახებში დაარიგეს. აღელვებული მშობლები გარს უტრიალებდნენ ღემნაზიის შენობას და გულის ძგერით ადევნებდნენ თვალ-ყურს თავის შვილების ბედობას.

ნაშუადღევს სამი თუ ოთხი საათი იქნებოდა. დაღლილ-დაქანცული მასწავლებლები ზანტად დადიოდნენ ეზო-კორიდორებში. ამ რამოდენიმე საათის წინ თუ ყველა ერთის სახით და გრძნობით შეჰყურებდა ღემნაზიის შენობას, ამ წამს იგივე ხალხი სულ სხვა სურათს წარმოადგენდა: ბავშვებს დედები ძლივს ანუ გეშებდნენ, ზოგან დედები შვილებზედ უფრო მწუხარების აღში იწოდნენ და ზოგს კი სიხარულის გამო მხიარულებით სავსე ღიმილი უკოცნიდა პირის სახეს.

აგერ ვილაცას ხმამ დასქევა კორიდორში. ყველას ყურადღება იქით მიიქცა. კორიდორში მომავალს დირექტორს წინ უდგა თავადი ქაიხოსრო და მრისხანეს ხმით ელაპარაკებოდა. დირექტორმა ჯერ არ მიაქცია ყურადღება, რადგან ქაიხოსრო ქართულად ელაპარაკებოდა, მაგრამ როდესაც ქაიხოსრომ აწეულის ხმით ჰკითხა: „ვისთვის არის გახსნალი გემნაზია, ვისი შვილები უნდა სწავლობდეს აქაო“, დირექტორი შეერდა და თარჯიმანი მოითხოვა.

—ჰკითხეთ, ვინ ბრძანდება ან რას გაუჯავრებია ასე? უბრძანა თარჯიმანს დირექტორმა.

—ვინ ბრძანდებით? რას გაუჯავრებთ? ჰკითხა თარჯიმანმა ქაიხოსროს.

—როგორ?! მე მეკითხებით, ვინა ვარ? ეგ მეკადრება თქვენგან, მეტი მაინც არა. მე, ადგილობრივ თავადს მეკითხებით ვინაობას, ჩემს შვილს უსპობთ განათლების ღონისძიებას და ჩემს ნაცემეს, ჩემს ხაბაზს კი კარგად იცნობთ, მათ შვილებს განათლებისკენ გზას უკაფავთ! მიუგო გაჯავრებულის კილოთი თ. ქაიხოსრომ.

თარჯიმანის მიერ გადათარგმნის შემდეგ დირექტორმა ამ თავადის გვარი იკითხა და დამშვიდებულის ხმით უთხა: „დამშვიდდით, დამშვიდდით კნიაზო, ყველაფერს შევიტყობ და მოგახსენებ“. ცოტა ხნის შემდეგ ქაიხოსროს ბავშვის მიღებაზედ, დირექტორმაც უარი გამოუცხადა, რადგან მისი შვილი სხვა ბავშვებზედ უფრო სუსტი მომზადებული აღმოჩნდა. დირექტორმა ამით შესწყვიტა ქაიხოსროსთან საუბარი და თავის ოთახში შებრუნდა. ქაიხოსროს მწარე ნაღვლით გული აევსო; დღეს მისი თავმოყვარეობა შერცხვა,

ჩირქი მოეცხა. გულზედ ჯილის ცემით მომთრალა
ლემნაზიის ეზოს დი ბინისაკენ გაეშურა.

მეორე დღეს ქაიხოსროს ყველამ ურჩია, რომ
მისი შალვა ლემნაზიის მასწავლებლისათვის მიეხარებია.
თუმც ცოტა მეტი კი დაუჯდებოდა, მაგრამ მაგიერად
მიღებაში ექვი აღარ ექნებოდა. მეგობრების რჩევა
ქაიხოსროსაც კეკუაში მოუვიდა და შალვა ივან-ივან-
ნიჩს ი—ვს მიაბარა. ივან ივანი^ი თუმც ლემნაზიის
შტატის მასწავლებლიად ითვლებოდა, მაგრამ ამ გვა-
რად კერძოდ აყვანილი ბავშვებიც ბლომად ჰყავდა
ოჯახში და კაი ფულსაც შოულობდა. იმის მომზადე-
ბას იმდენად არ გაჰქონდა საქმე, რამდენადაც ნაცნო-
ბობა, ამხანაგობა და თავისი მდგომარეობა შევლოდა
მას.

მეორე წელიწადს შალვა ლემნაზიის მოწაფედ ითვლე-
ბოდა. მისი დიდი ხნის მისწრაფება განხორციელდა.
შალვას ახოვან ტანადობას ლემნაზიის მუნდირი და
მასთან ფორმისვე ქუდი, ღერბით, კიდევ უფრო აკეკ-
ლუცებდა. შალვა საცხოვრებლადაც ისევ იმავე მასწავ-
ლებელთან დარჩა, რომელმაც ლემნაზიისთვის მოამზადა.

III.

რაც დრო მიდიოდა, ისე ახალი ცხოვრების მოთხოვ-
ნილება სოფელსაც ეჩვეოდა. სოფელი ყოველთვის
ქალაქის ცხოვრების კუდში მიმდევარია. სოფელი, რო-
გორც დიდს პატარა, ნორჩი ბავშვი, ისე ადევნებს თვალ-
ყურს ქალაქის ცხოვრებას, და სცდილობს არაფერში
არ ჩამორჩეს მას. ამ გვარმა სენმა შეიპყრო თ. ქაიხოს-
როს ოჯახიც. იმ დღეს აქეთ, რაც შალვა სასწავლე-

ბელში მისაბარებლად წაიყვანეს, კნენა სოფიოს შუბ-
ლი არ გახსნილა, ტკბილი სიტყვა მის პირიდგან არ
ამოსულა. მთელი დღეები სულ გაფითრებული იყო.
ვინ იქნებოდა ოჯახში ისეთი, რომ მისი გესლიანი
მწარე ენა არ მოხვედროდა! უწყრებოდა გოგოებს,
უწყრებოდა ბიჭებს, ესაყვედურებოდა ქმარს და ედავე-
ბოდა ქალიშვილებს, რომ მამას არ აწუხებდენ და არ
აძულებდენ ქალაქში გადასახლებას. რადგან კნ. სო-
ფიომ ვერც სიტყვით და ვერც საქმით თავის მიზანს
ვერ მიალწია, ისევ ქალაქურად ცხოვრებას მიჰყო ხე-
ლი. რასაც კი ნახავდა ან ყურს მოჰკრავდა ქალაქში,
ის უქვევლად იმ კვირაშივე შემოღებული უნდა ყო-
ფილიყო მის ოჯახში. ყველაზედ უწინ კნენა სოფიო
„პიანინოს“ ხმამ მოჰხიბლა. ის პირველად იყო თ.
რევაზ გვარამიძის ოჯახში, რომელიც მას გარემე მახ-
ლად მოხვდებოდა. თ. რევაზ გვარამიძე პატარაობი-
დგანვე სამხედრო სამსახურში იყო. მის ხუთ ქალი-
შვილებში ოთხი ქალიშვილი რუსეთში-ინსტიტუტში
იყვნენ გამოზრდილნი, მხოლოდ უნკროსი, ლიზა კი
შინაური განათლებული იყო. მათი ოჯახი ღია ოჯა-
ხად ითვლებოდა ქალაქში. ამ ქალიშვილების მწყობ-
რმა სიმღერამ, პიანინოზედ თვალ-მოუსწრებლად თითე-
ბის სრიალმა და მუსიკის სიტკბოებამ კნენა სულ გა-
მოცვალა და იმ ღამესვე გადაწყვიტა: „ჩემს ქმარს გა-
ვეყრები და ამას მაინც გავიჩენ სოფელშიო!..“

— „მართლაც, რა არის ჩვენი ცხოვრება სოფ-
ლად?! ამ ტყავის დაირის ბრიგინმა და „ბუზიკის“
წრიპინმა ყურები მთლად გამოგვიქვექა! სასიამოვნო სა-
ყურებელი, თუ გინდათ ეს იქნება?! აი, მაშინ მიყუ-
რეთ: ჩემს დიდს დარბაზში რომ იგრიალებს „პიანი-

ნოს“ ზეალმფრენი ხმები და შორს, ძლიერ შორს ჩემს ფართე და გაშლილს ეზოს მოჰყენს სულის დამამშვიდებელს სასიამოვნო ჰანგებს?! ნუ თუ თავადის ოჯახი თავის ნაყმევის ოჯახიდგან ვერაფრით ვერ უნდა განსხვავდებოდეს?! დღეს დაირა და „ბუზიკა“ ყოველ გლეხის ოჯახშია!“ ჰფიქრობდა თავისთვის კნენინა სოფიო და თან რევაზის ქალიშვილების ჩაცმა-დახურვას, მიხვრა-მოხვრას და საქციელს აკვირდებოდა.

„ბიანინოს“ შეძენა ძლიერ ძვირად დაუჯდა თ. ქაიხოსროს. მარტო მისი ყიდვა და სოფელში შიტანა ათასს მანეთს აღემატებოდა. ახლა მასწავლებელი, ახლა მისი ჯამაგირი, ნოტები, ამის მიზნით სტუმრების მომატება და ხარჯი, სულ სხვა იყო. გაება თ. ქაიხოსროც ახალ ცხოვრების ბადეში და რაც დრო მიდიოდა, ისე თან და თან ეხვევოდა შიგ.

თავ. ქაიხოსროს ქალები დიდები იყვნენ და ამის გამო მუსიკის შესწავლაც მათთვის უფრო ძნელი და ხანგრძლივიც იყო. ეს სულ თ. ქაიხოსროს ჯიბეს მძიმე ლოდვიით აწვეებოდა. თ. ქაიხოსრო ამ გვარ ცხოვრებას სირცხვილით უარს ვერ ეუბნებოდა, თუმცა კი ნათლად ხედავდა, რომ მისი დიდებული ოჯახი გახრწნის გზას ადგა და სულ უკან-უკან მიდიოდა. მამულის შემოსავალი მარტო ქალიშვილებს არ ჰყოფნიდა. მასწავლებლის ფული, შალვას ხარჯი, მტერი, მოყვარე და ცხოვრების პევრი სხვა მოთხოვნების დაკმაყოფილება თავ. ქაიხოსროს სულ ვალად აწვებოდა კისერზედ

თ. ქაიხოსროს ვალები თან და თან მატულობდა შინ მოსამსახურეებისათვის აგერ სამი-ოთხი წლის ჯამაგირი მიუცემელი ჰქონდა. თუმც თ. ქაიხოსრო

დღემდის ძლიერ უარზედ იდგა და ქალაქში გადასახლებას არ აპირებდა, მაგრამ დღეს კი გადასახლების სურვილი შემოეპარა. „ეგებ იქ მაინც ავიშორო ეს მუქთა შქამღებიო!“ ჰფიქრობდა თავისთვის თ. ქაიხოსრო.

მუსიკის მასწავლებელი ხანგრძლივი ვადით სოფელში საცხოვრებლად ვერსად ვერ იშოვეს. ამას ისიც დაემატა, რომ შალვას მასწავლებელთან ბინა აღარ ჰქონდა, რადგან ის მასწავლებელი უმაღლეს ადგილზედ გადაიყვანეს და პატარა შალვაც თავის მშობლებს ჩააბარა.

ეს გარემოება-ღაკმაროდა, რომ კნ. სოფიო ქმრის დაუკითხავად ც გადასახლებულიყო ქალაქში, მაგრამ ახლა ხომ თ. ქაიხოსროც თანახმა იყო გადასახლებაზედ.

...ის ქუჩა ამ ქალაქში მყუდრო, მშვიდი და წყნარი ქუჩა იყო. ამ ქუჩაზედ ბევრი კაი ოჯახი იდგა. ეტლის მისვლა-მოსვლა ძლიერ იშვიათად იყო, რადგან თითქმის ყველა სამსახურით სცხოვრებდა და უბრალოდ ფულის ხარჯს ყველა ძლიერ ერიდებოდა.

რაც ამ ქუჩაზედ თ. ქაიხოსროს ოჯახი გადმოესახლა ეტლების ტრიალი, ხმაურობა და მთელ ღამეობით ყოველად წამებულ „მრავალ ქამიერის“ კვილევილი მუზობლებს მოსვენებას არ აძლევდა. ეს ქუჩა მათი მოსვლით მთლად გამოიცვალა, გაცოცხლდა, სხვა თავის ტოლ ქუჩებს კიდევაც გადააქარბა.

თ. ქაიხოსროს იმედებმა აქაც უმტყუნეს. ქალაქში ცხოვრებამ ხარჯში კიდევ უფრო გადაამეტა. აქ თეატრა, კლუბები, ახალ მოდის ტანისამოსები და სხვა და სხვა დროს გასატარებელი საღამოები თ. ქაიხოს-

როს მოსვენებას არ აძლევდა. კნენინა სოფიო არც თუ
სოფი და არც თავის შვილებსა რაფერს აკლებდა არავის
უკან არ რჩებოდა. ის სრულებით იმის გაგებაში არ
შედიოდა თუ თ. ქაიხოსროს საიდგან შემოპქონდა ეს
ფულები.

ქალაქში გადასვლის მეორე წელშივე დაუგირავა
თ. ქაიხოსრომ ადგილობრივ ურჩის მთელი მისი ეზო
და სახლ-კარი და ამ ფულით, როგორც იქნა, ერთი
ქალიშვილის გათხოვება-და მოასწრო...

დრო მიდიოდა. პატარა შალვა კლასიდან კლას-
ში გადადიოდა. თუმც ივან ივანიჩის გადაყვანით შალ-
ვას სხვა მასწავლებლების ყურადღებაც ჩამოაკლდა,
მაგრამ ჯერ-ჯერობით საქმე მაინც წესიერად მიდიო-
და. შალვა ახლა კაი მოზრდილი, კოკობ ულვაშებიანი
დასრულებული ყმაწვილი იყო. გემნაზიის გათავებას
სულ რამდენიმე წელიწადი უკლდა.

მის გარეგნობას ზეციური ნიქის სიუხვე ყველგან
გამარჯვების გვირგვინს ადგამდა. შალვა ისეთ ასაკ-
ში იდგა, როდესაც ჭკუას გრძნობები სჭარბობენ და
ხშირად პირველი მეორესთან, დროებით, დამარცხებუ-
ლი რჩება ხოლმე.

აღელვებულ ხორციელ სიამოვნებას გარემოეცა
მთელი ქაიხოსროს ოჯახი. ამ გვარ ცხოვრების მსვლე-
ლობამ შალვასაც დაავიწყა თავისი პირდაპირი მოვა-
ლეობა და ააღელვა მასში ყმაწვილური ლტოლვილე-
ბანი. შალვას ნორჩ გულის სიღრმეში მიყუჩებულმა
სიყვარულმაც იჩინა თავი და კოკობ ვარდის მსგავსად
უცებ იფეთქა. შალვას თ. რევაზ გვარამიძის უნცროსი
ქალი ლიზიკო გაგიჟებით მოსწონდა. ლიზა გარეშე
ბიძაშვილად მოხვდებოდა შალვას. ლიზა და შალვა

ყოველთვის ცალკე, სადმე მივარდნილ კუთხეში იჯდენ და რაღაც საიდუმლო მუსაიფით სტკებოდნენ ხოლმე, მაგრამ ვინ იფიქრებდა, თუ მათ ნათესაობის და-ძმური კავშირი არ აერთებდათ?!

ლიზა რამოდენიმე წლით უფროსი იყო შალვაზედ. ლიზა, როგორც სუსტი აგებულების ქალი, მამას სასწავლებელში არ მიუცია. მათ შორის ამ გვარ გრძნობების დანერგვის მიზეზი ლიზიკოს მომხიბლავი ქების შესხმა იყო. ერთხელ შალვამ რაღაც საარშიყო ლექსი წაუკითხა ლიზას. ლიზიკოს ლექსი ძლიერ მოეწონა. მიზეზიც ეს იყო, რომ კიდევ უფრო აქო და აღიდა მისი პოეტური ნიჭი და ლექსის სილამაზე. შალვა ლიზიკოს სიყვარულით გატაცებული შეუდგა ლექსის წერას. მეორე დღეს განგებ მასზედ დაწერილი ლექსი უძღვნა და თან ათრთოლებულის ხმით თვითონვე წაუკითხა:

„სატრფოვ! ხშირად ლაღი ფიქრი
გამიტაცებს სუბუქ ფრთითა,
ვითომც მე შენ მოგხვევიარ,
სავსეს ეშხით, სიამითა.“

—
„დასტკბი გიჟო! მეუბნები,
აჰა ჩემი წრფელი გული!
ბაგე ბაგეს ჩავაკონოთ
და ჩავართოთ სულთან სული!“

—მე, შენებრ ღმერთს პოეტურ ნიჭით არ დაუსაჩუქრებივარ; მაგიერად გიძღვნი ამ უმანკო და საფლავამდის დაუვიწყარს ბაგეთა ამბორს! უთხრა ლიზამ თავის მკერდში მიკრულს აკახცახებულს შალვას და თავდავიწყებულ აღტაცებით ნორჩი ტუჩები ნაზად ამოუწუწუნა.

შალვას აგებულობაში პირველმა კოცნამ ელექტრონის ძალისებრ დაირბინა და რალაც საიდუმლო გრძნობანი აუშალა.

ამის შემდეგ შალვას მეტ ბედნიერებად ქვეყანაზედ აღარ მიაჩნდა რა, თუ ლიზიკოს უჯდა გვერდით და მის სიყვარულით სტკებებოდა. — შალვამ სწავლაში კოჰლობა დაიწყო. რაც დრო მიდიოდა ისე ლიზიკოს სიყვარული შალვას ნორჩ გულში მაგრად იდგამდა ფესვებს და ყმაწვილს სწავლაზე გულს უგორებდა.

ყოველ ზაფხულში თავად რევაზ გვარამიძე ოჯახობას ან სოფლად და ან სადმე საზაფხულო აგარაკში ისტუმრებდა. ერთს წელს რალაც შემთხვევით, თავადი ქაიხოსროც იძულებულიყო თავისი ოჯახობა სადმე აგარაკზე გაეგზავნა, რადგან კნენა სოფიოს კუქის ტკივილი შემოეპარა. რაც უფრო ახლოვდებოდა აგარაკად წასასვლელი დრო, ისე ლიზიკოს სახეს რალაც ფიქრების პირბადე ეფარებოდა. შალვას დანახვა რალაც სირცხვილის დაღს ასვამდა მის პირის სახეზედ.

შალვა, თუმც ამას ვერაფერს ვერ ნიშნავდა მაგრამ თედოძე სტუდენტის, ლიზას მამის ოჯახში რამდენჯერმე შეხვედრამ, შალვა ექვის ნისლში გახვია. ლიზამ გვიან შეიტყო, რომ შალვა მის სიყვარულით მთლად დაბრმავებული იყო. გვიან მივიდა იმ მოსაზრებამდის, რომ იმის გულში შალვას სიყვარულს ბინა არ ჰქონდა, იგი კაი ხნის დაბევებული იყო თედოძე სტუდენტის მიცემულ სიტყვით.

ლიზა გვიან მოვიდა გონს; მან გვიან იგრძნო, რომ შალვას ის, როგორც საცოლვე ისე უყვარდა და არა ნათესავი. ლიზაში კი სულ სხვა გრძნობას ჰსძრავ-

და შალვას სიკეკლუცე, მისი გამჭრიახე ნიჭიერება და პოეტური აღტაცება. ლიზა შალვას ისე უყურებდა, როგორც ბავშვს, ნორჩ ქმნილებას, რომელშიდაც ყოველგვარი ლტოლვილებანი, ახლა იშლებოდნენ და სიხარულით შენატროდა მის მომავალს.

რაც დრო მიდიოდა, ისე იჭვიანობა თან და თან მაგრად იქერდა შალვას თავის ბრკყალებში. ლალატს და სიმუხთლეს ხედავდა იქ, სადაც ლიზა სრულებით მართალი და უმანკო იყო. შალვა მოხერხებულ დროს და ალავს ეძებდა ლიზასთან მოსალაპარაკებლად, მაგრამ ყველგან და ყოველთვის თედოძე სტუდენტი უშლიდა ხელს. ერთხელ საღამოს ასე შვიდი თუ რვა საათი იქნებოდა. ლიზიკო ბაზრიდგან შინ მოდიოდა; რაღაც ნავაჭრი ხელში ეკავა და ღრმა ფიქრებში გართული შალვას წყნარის ხმით ნათქვამმა სიტყვებმა „ეს, რა გიყიღია, მოიტა, მე წამოვიღებო“ — გამოარკვია. სულ რამოდენიმე დღე იყო მას აქეთ, რაც ლიზამ უკანასკნელად ნახა შალვა, მაგრამ ამ მოკლე დროსაც ძლიერ დაეშორებია ისინი ერთმანეთს. ლიზა პირ-და-პირ ვეღარ უყურებდა შალვას, შალვაც ისე თამამად აღარ ელაპარაკებოდა ლიზას, როგორც უწინ. ცოტა ხნის სიჭუმე ჩამოვარდა მათ შორის. ვერც ერთი ვერ ახერხებდა მუსაიფის დაწყებას, არ იცოდნენ რაზედ დაეწყათ მუსაიფი.

— შალვა, რატომ არ დადიხარ ჩვენსას?! ჰკითხა ბოლოს ლიზიკომ.

— ახლა დრო არა მაქვს, ვგზემენებია, მომზადებაა საჭირო! მიუგო ცივად შალვამ.

— მთელი დღე სულ ხომ არ მაცადინობ? თუ ვსურდა საღამოსაც შემოხვიდოდი!

—რომ შემოვსულიყავ, მერე? ამით ვის რას ვანია-
მოვნებდი? მიუგო შალვამ.

—როგორ? აქამდის თუ სასიამოვნო იყო შენი
მოხვლა, ახლა რამ შეცვალა? ჰკითხა კიდევ ლიზამ
და ისე აჩვენა თავი, ვითმოც და აქ არაფერი ამბავიაო.

—ამის პასუხს თქვენი მეგობარი—თედოძე სტუ-
დენტი მოგცემსთ?! იმას ჰკითხეთ?! აქ უცებ შესწყვიტა
ლიზამ მუსაიფი და ფეხს გაუჩქარა, სურდა მალე მი-
სულიყო შინ, რადგან შალვა საშინელის აღელვებუ-
ლის ხმით ელაპარაკებოდა.

შალვას სურდა დღესვე გაეგო ლიზასაგან უკანას-
კნელი სიტყვა. სულ რამდენიმე საჯენი იყო კიდევ
ლიზას მამის სახლამდის. შალვა შინ შეყოლას არ აპი-
რებდა. ორთავენი ალაყაფის კარებთან შეჩერდნენ. ლი-
ზა სთხოვდა შალვას, სახლში შეჰყოლოდა, შალვა კი
ძლიერ უარზედ იდგა.

—ჩემი შემოსვლა შენთვის რა საჭიროა? ვინც
გიყვარს ხომ გვერდში გიზის?! გულ-ახდილად უთხრა
შალვამ.

—ის მიყვარს, როგორც საქმრო, შენ კი რო-
გორც ჩემი ნათესავი, ბიძაშვილი! გულ-ახდილადვე
უპასუხა ლიზამაც.

—შენს „პირველს კოცნაში“ ეს სრულებითაც
არ გამოიხატებოდა.

აქ ლიზა მუხის დანაცემივით გაშეშდა. პირველმა
კოცნის გახსენებამ თავზარი დასცა მას და კიდევ უფ-
რო თვალსაჩინოდ დაუსურათხატა მისი შეცდომანი.
კიდევ შეწყდა მათ შორის მუსაიფი. იდგნენ გულმწყ-
რალნი, არც ერთი ხმას არ იღებდა...

— შენ იქნები დედი ჩემის წინაშე პასუხის მგებელი! მშვიდობით! მხოლოდ ამ სიტყვებმა დაარღვია ეს ხანგრძლივი მათ შორის დუმილი და შალვა ხელ-მიუცემლად გაშორდა ლიზას.

კვირა დღე იყო. სადღესასწაულოდ მორთული ხალხი, წირვის შემდეგ ქალაქის ბაღს სასეირნოდ მოედო. ყველა რაღაც მუსიკაში იყო გართული. ყველა თავ-თავის საქმიანობაზედ ბაასობდა. ხალხის გასართობლად სამხედრო მუსიკა ჯერ კიდევ არ გამოსულიყო, რომ უცებ ორმა გემნაზიელმა აღელვებულის სახით ბულვარს გვერდი გაურბინა. მათი აღშფოთებული სახე და ჩქარი მსვლელობა უნებლიეთ იქცევდა მაყურებლის ყურადღებას. „რა ამბავია, ყმაწვილებო! სად მირბიხართ?“ ჰკითხა მოსეირნე ხალხში ვიღაცამ. „მოსწავლემ თავი მოიკლა, ექიმთან მივდივართ!“ მიუგეს მათ და შეუწერებლადვე გაეშურენ.

ამ ამბავმა ელვის სიჩქარით მოირბინა მთელი ბაღი და ამოდენა ხალხი ერთ წამს გემნაზიის შენობას მიაწყდა. ყველა ცნობის მოყვარეობამ შეიპყრო, ყველამ მოუთბენლად ჰკითხულობდა შევირდის ვინაობას და მკვლელობის მიზეზს. გემნაზიის ეზომ ხალხი ვეღარ დაიტია. ალაყაფის კარები დაჰკეტეს და შიგ არავის აღარ უშვებდენ. აგერ რაღაც ხარ-დამცემი ხმა გაისმა ხალხში. რაც გემნაზიის შენობას უახლოვდებოდა, ისე ეს ხმა თან და თან ძლიერდებოდა. ბოლოს ეტლიდგან შალვას დედა, კნენინა სოფიო ორმა თავადმა გადმოიყვანა და გემნაზიის შენობაში შეიყვანა... „შალვა, შვილო!“ იკივლა კნენინა სოფიომ და შვილის ოთახში, იატაკზედ უგრძობლად გაიშხვართა. ძლივს მოიყვანეს კნენინა სოფიო გონზედ. გონზედ მოსვლისათანავე

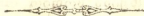
მივარდა შალვას და მისი დაკოდილი მკერდი მკერდში ჩაიკრა. ძნელი გასაშორებელი იყო ამ გვარად ჩაკრული დედა-შვილი.

შალვას რევოლვერი მკერდში დაემიზნა, მაგრამ აცდენოდა; იგი მსუბუქად იყო დაკრილი. მკვლევლობის მიზეზი იმ დღეს ძნელი შესატყობი იყო, თუმცა კი ხალხში ყველა დარწმუნებით ამბობდა, რომ მკვლევლობის მიზეზი „სიყვარული“ იქნებაო. ეს ხმები შემდგომში დირექტორის სახელზედ დატოვებულმა შალვას ბარათმა სრულებით გაამართლა.

შალვა საავადმყოფოში კაი ხანს იწვა. მამა მისს, თ. ქაიხოსროს იაფად არ დაჯდომია მისი ექიმობა, მაგრამ ხარჯს ვინ ნადვლობდა, რომ დამწვარზედ კიდევ მდულარე არ დასხმულიყო. გემნაზიის მმართველობამ შალვა გემნაზიიდან გამოორიცხა. საავადმყოფოდან გამოსვლის შემდეგ შალვას გემნაზიის ტანისამოსი აღარ ჩაუცვამს; მის ტანს ამის შემდეგ შავი შალის ჩოხა, წულა-მესტი და ლეკურ+ხანჯალ-რევოლვერი აშვენებდა.

თ. ხუსკივაძე.

(შემდეგი იქნება)

ცხოველის მოვლა.

ვლისის პირველი დღე იყო, სადამო ხანი. მე თბილისიდან ვეშურებოდი ზემო ქართლისკენ. საშინელი სიციხე დასწოლოდა მიხეილის ქუჩას, რომელსაც თუმცა რწყავდენ, მაგრამ დღის სიმხურვალე ზაფხულის ჰაერისა კიდევ სულს უხუთავდა, ადამიანს. ჯერ კიდევ არ დაძრულიყო ქალაქი ბაღებისაკენ მოძრაობისა და გართობა-გასეირნებისათვის. მხოლოდ იშვიათად, ერთხელ სადმე ქარივით თუ სადმე გაირბენდა შორიდგან ოთხამოღლებით მიმქროლი კვიცი ცხენები და შვენიერი ეკიპაჟით მუშთეიდის ბაღში შეაბრძანებდა ამ წუთი-სოფლით ვინმე ბედნიერს, თორემ ქაქანებაც არსად არ იყო კაცის სულისა, თუმცა თბილისში ამ ეპიდ 160 ათასზე მეტი მცხოვრები ითვლება.

—საკვირველია! რომ ხალხს ასეთს სულის შემხუთველს პაპანაქება სიციხეში შეუძლია იცხოვროს აქ, ვფიქრობდი ჩემთვის. ერთს დღეს ასეთს სიციხეში ცხოვრებაც კი ჯოჯოხეთია. ზაფხულში აგარაკად გასვლა ხომ მარტო რჩეულთ შეუძლია, დანარჩენი ამ გახურებულს ქვაბში უნდა იქნენ უმოწყალოდ ჩახარშულნი...

ან რამ მოუყარა, ნეტავ, ერთად თავი აქ ამოდენა მილეთის ხალხს, რას შეუდგენია ესეთი ძლიერი და ცხოველი ძალა სხვა და სხვა დროს და დაუსახლებია განგებ სწორედ აქ, ამ ადგილს, ძალზედ აუმუშავებია, აუმოძრავებია, ერთს უშველებელს მღელვარებაში მოუყვანია და კვალიც დაუჩნევია ჩვენი ისტორიის და კულტურისათვის? სად ჰქონდა, ნეტავ, მოცლა, ან იმდენი შრომის უნარი ამ ერთს მუქა ჩვენს ერს და ერთს ბოხჩა ქვეყანას, რომლის ზურგზე გამუდმებით უთარეშნია აზიის ურიცხვს ველურს ბარბაროსობას, რომ ესეთი დიდი და ძლიერი ქალაქი შეექნა? ეს მეტად რთული საკითხია, მკითხველო, რომლის პასუხი მთელ ჩვენს წარსულ და აწმყო ცხოვრებაში მარხია...

ჩემს ახალ-გაზღობაში არა ერთი და ორი ზაფხული მეც გამიტარებია ტფილისში. მაგრამ მაშინ ახალ-გაზღობის მცნება სულ სხვა იყო. მე იმ დროს დღე ღ თითქმის, ღამეც გამუდმებულ მუშაობაში იმედებით აღსავსე ვიყავი და ყოველს ჯაფას, ტანჯვა-მწუხარებასაც ადვილად და მხიარულად ვიტანდი. მე მაშინ კიდევ მომწონდა ზაფხულობით თბილისი. წიგნთსაცავები ყოველგან დაცალიერებული იყო და მეც სრულ თავისუფლებას ვგრძნობდი იმდენ წიგნებსა და ჟურნალ-გაზეთებში. საღამოს ჟამს მივმართავდი ჩვენს „ტკბილად მოღუდუნე“ მტკვარს და მის მღელვარე ზვირთებში თევზივით დავსრიალებდი. ცურვით მინდოდა, მტკვარს გაღმა გავიდოდი, მინდოდა, გამოღმა გამოვიდოდი. და, მერე, რა დიდ სიამეს და ნეტარებას ვგრძნობდი მე იმ ჟამად ეს წუთები ჩემს დღეში არ დამავიწყდება, რადგან პოეტის არ იყვის:

„...ერთხანად მეც ეს სოფელი

ვარდის ფრად მეწვენებოდა:

ოცნების ზღვაში მცურავი,

სული ნეტარი სტკებოდა,

თან ხორციც, გაბრიყვებული,

ტკბილ-ჟრუანტელით დნებოდა...“

ახლა კი... ახლა მე მარტო-ხელობას და დიდ მოწყენილობას ვგრძნობ თბილისში ზაფხულობით და მინდა, რაც შეიძლება, მალე განვშორდე იქაურობას.

*
* *

მატარებელმა უკანასკნელად დაისტინა, მოსწყდა იგი სადგურის ბაქანს და თბილისის გაზურბულს არემარეს მალე მოგვაშორა. მთიულეთიდგან დაიძრა გრილი ნიავი და შეენიერი ყვავილებით, ბალახებით, ბუჩქებით და მოლით შემკულს მთა-გორებს, რომლებზედაც ანგელოსებს უფრო შეჭფერის მიმოსვლა, თვალს ვერ აშორებთ და მრავალ-ტანჯულის ძველის საქართველოს არემარის ცქერით სტკებებით. მეც ფანჯრიდგან გადავჰყურებდი, როგორც მჩვევია ხოლმე ყოველთვის მგზავრობის დროს, ამ სანახაობას, რომ უეცრად ვილაც ქალის ტკბილი ხმა მომესმა:

— ფარნაოზ როსტომის ძევ!

იმ წამსვე ქალისკენ შემოვტრიალდი და დაკვირვებით შევხედე მას.

— აჰ! თქვენ? ეს თქვენა ბრძანდებით? შევსაახე გახარებულმა.

ხელი გულიანად ჩამოვართვი ნინო ქაიხოსროს ასულს და სკამზე ერთად ჩამოვჯექით.

— მე თქვენ, შამოგხედეთ თუ არა, იმ წამსვე გი-

ცანით... აი, მთა მთას-კი შეხედებათ, — სწორედ ჩვენ-
ზეა ნათქვამი...

— დიახ! არის ხოლმე ცხოვრებაში იშვიათი, მაგ-
რამ ბედნიერი, სასიამოვნო, მოულოდნელი წუთებიც...
ცოტად გამოცვლილხართ; ისე კი ძალიან კარგად
ბრძანდებით. ვუთხარი მას.

— ცოტად გამოვცვლილვარ კი არა! ეს ერთი შე-
ხედვით გეჩვენებათ ასე... მე ძლიერ მოვხუცდი სუ-
ლიერადაც და ხორციელადაც... თქვენ კი ისევ ისე
ხართ ყოჩაღად; როგორც მინახავხართ, კარგად, ტან-
მრთელად... უფრო უკეთესადაც დაშვენებულხართ...

ნინოს თვალეში დაიხატა უწინდელი, ახალ-გაზ-
ღური, თამამი დამცინავი და მოსიყვარულე გამომეტ-
ყველება.

ნინო ქაიხოსროს ასულს კარგად, თითქმის დაახ-
ლოვებითავე ვიცნობდი ამ თორმეტი წლის წინად. იმ
დროს, როდესაც მე ტფილისში ერთ საშუალო სას-
წავლებლიან მაღალს კლასში ვიყავი, ნინო ქალთა გემ-
ნაზიას ათავებდა და ერთი საუკეთესო მოსწავლეთაგანი
იყო მაშინდელ ქალიშვილებში. იმ დროს ჩვენ, ყველა
საშუალო სასწავლებელთა მოსწავლენი, ქალებიც და
ვაჟებიც, რომელნიც ჩვენის სურვილით თვით-განვი-
თარების საქმეს ვემსახურებოდით, თბილისში ხშირად
მოვიყრიდით ხოლმე ერთად თავს, ვმართავდით წრეებს,
სამკითხველოებს და ბიბლიოთეკებს, ვაარსებდით და-
სებს, ვიწვრდით ეურნალ-გაზეთებს, ვგზავნიდით ზო-
გიერთ ჩვენგანს საზღვარ გარეთ და ფულებითაც
ვეხმარებოდით, ვსწვრდით რეფერატებს, ზაფხულო-
ბით სოფლად მიგვქონდა წიგნები ხალხში გასავრცე-
ლებლად, ვმართავდით წარმოდგენებს და ს... ნინო

იმ დროს სული იყო ჩვენი საერთო ამხანაგობისა. ძალიან უყვარდა ლიტერატურა, ზედ-მიწეწებით იცოდა ქართული და რუსული ლიტერატურა. ფრანგულ ლიტერატურის შესწავლასაც გულიანად შეუდგა. ნინოს ბირველი ლექსი და პატარა მოთხრობა, რომელიც ორს ფელეტონად დაისტამბა მაშინ ქართულს გაზეთში, ფორმითაც და შინაარსითაც წარმოადგენდა ერთს ჩინებულს სალიტერატურო ნაწარმოებს. ყველა მის ნაცნობ-ამხანაგებზე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა ნინოს ლექსმა და მოთხრობამ და ახალგაზდა ავტორს ყველა ჩვენგანი შეჰყურებდა როგორც მაღალის ნიჭით შემკულს არსებას, რომელიც მცირე წვლილს მაინც შეიტანდა ჩვენს ლარის ლიტერატურაში...

გემნაზიის კურსის დასრულების შემდეგ, ნინო მასწავლებლად წავიდა ერთს პროვინციალურს პატარა ქალაქში, სადაც, შემდეგ, ერთს რუსის აფიცერს გაჰყოლოდა ცოლად. მე იგი, მას შემდეგ, რაც მასწავლებლად განწესდა, აღარ მინახავს არც ცხოვრებაში, არც ქართულს ლიტერატურაში.

ახლა ასე მოულოდნელად შევხვდით ერთმანეთს ვაგონში და, სანამ დრო ნებას გვაძლევდა, მზიარულად გავერთეთ საუბრით.

გარეგანი სახის გამოამეტყველება და ელფერი ცოტათი შეცვლოდა ნინოს. მაგრამ ამავე დროს იგი მაინც სხვა აღაშინად მეჩვენა. წინანდელ ნინოს მაგიერად, რომელიც წარმოადგენდა მზიარულს, ცელქს, აღტაცებულს და სიცოცხლით სავსე ახალგაზდას, ჩემს წინ იჯდა დადარბაისლებული, ასე ოცდა ცხრა, ოცდაათის წლის შეუთვალ-წარბა, გრძელ წამწამებიანი, შნოიანად შავ-თმებ მაღლა აფარცხნილი ქალი, კიდევ

ტურჯა და შვენერი, მაგრამ რაღაზედაც გულგანთ
ხილი და ნაღვლიანი სახის გამომეტყველი...

იმისი სახე და თვალები თითქო კითხვით ნიშან-
საც ხატავდა და დამორჩილებულის კაცის გრძნობასაც.
ამ ნაირი სულის მდგომარეობა და სახის გამომეტყვე-
ლება ხშირად შემინიშნავს ხოლმე ისეთი ადამიანების-
თვის, რომელნიც ცხოვრებაში სულ სხვა გზით წასუ-
ლან, რომელთაც ვერ შეუსრულებიათ თავიანთი ხვედ-
რი დანიშნულება, რაიმე მიზეზისა გამო, უღალატნიათ
თავისი იდეალისათვის და, ამიტომაც, უკმაყოფილოდ
გრძნობენ თავიანთ თავს და გამწარების, პესსიმიზმის
დაღი ატყვიათ. და შესანიშნავი იხ არის, რომ ყოველთვის
ნიჭიერს ადამიანებს ემართებათ ესეთი საქმე... შუაზედ
ოდნავ გაპოზილი მომხიბვლელი ნიკაპი მეტად შვენო-
და, გრძელი, მოხდენილი ყელი და კისერი ნინოს ცო-
ტათი ჩასუქებოდა და შოლტივით ავარდნილი ტა-
ნადობა ჩასქელებოდა. ზარივით მორაკრაკე ხმაც შე-
სამჩნევად შეცვლოდა, მაგრამ მაინც ლამაზი ალტის
ტემბრს მოგაგონებდათ ახლაც.

—ვიცი, ყველაფერი ვიცი, ნინო ქაიხოსროს ასუ-
ლო, მასწავლებლად აღარ ბრძანდებით, გათხოვდით
კიდევ... ღმერთო! რამდენი რა მაქვს თქვენთან სა-
ლაპარაკო და არ ვიცი, საიდან დავიწყო? როგორ
ცხოვრობთ? სწერთ ლექსებს და მოთხრობებს, თუ
აღარ? კიდევ ისე შვენერად უკრავთ როიალზე, თქვენ
ხომ მუსიკითაც გატაცებული იყავით?

ნინომ სასოწარკვეთილებით გაიქნია თავი. იმას თით-
ქო ეწყინა, რომ ასეთს საგნებზე დავუწყე გამოკითხვა.

—არა, მე ყველაფერს თავი გავანებე. რად მინ-
დოდა? ან ვისთვის იყო საჭირო?

— თქვენთვისაა. პირველ ყოვლისა თქვენთვის იყო საჭირო, თქვენი სულისა და ხორცისათვის. ეს ხომ უშველებელი დანაშაულობაა — ისეთი ტალანტი, როგორც თქვენა გქონდათ მონიჭებული, კაცმა მიწაში ჩაფლას ასე უღმერთოდ...

— აბა, რასა ბრძანებთ, რა ტალანტი, რის ტალანტი? — გულწრფელად და ნაღვლიანად დაიწყო ნინომ ლაპარაკი; — ჩემი ტალანტი, ნიჭებულობა, შემოქმედებითი ძალა, ყველა ეს მხოლოდ მოჩვენება იყო, ზერე-ლედ მოვლენილი... მე, მართალია, ნიჭი მქონდა, მაგრამ მაკლდა ის, რაც ყველაზე უფრო უმთავრესია: შინაარსი არ გააჩნდა ჩემს ცხოვრებას, სურვილი არ მქონდა მუშაობის, ცხოველი ინტერესი შრომისა... მარტო ის აზრი, რომ ამა და ამ დანიშნულს დროს უნდა გავათავო სამუშაო-მეთქი, მაშინვე ყოველი ხალისი მეკარგებოდა და კალამიც ხელიდგან გამივარდებოდა. უსაქმურობამ და მაწერია მაშინ ლექსიც და მოთხრობაც, თორემ მე გულით არ მყვარებია არაფერი, არაფერსაც არ გავუტაც-ნივარ, მეშინოდა ცხოვრების და შრომას გავურბოდი. აბა, რა უნდა გააწყოს აქ მარტო ნიჭმა. მე ახლა გამზ-მარი ყვავილი ვარ. საკვირველი, მაგრამ კარგი და შევნიერი ყვავილი დაქანა. თან და თან ცვივა ამ ყვავილს ფოთ-ლები და განქრა იმისი მიმზიდველი სურნელება. ნაყოფს ასეთი გამქანარი ყვავილი ველარ გამოიღებს! ნულარც მომაგონებთ, გეთაყვა, წარსულს ცხოვრებას, რაც იყო, იყო... ის ადამიანები, რომელთაც ნიქს, სილამაზეს, სი-ცოცხლეს უქებდენ, პირ და პირ აღერსით ტაშს უკრავ-დენ, ვერ შევჭვებიან იმ მართალს და ქეშმარიტს აზრს, რომ ისინი არაფერიც არ არიან და ტყვილად აცდენენ.

თავიანთ თავსაც და სხვებსაც.. მე შევაჩვიე თავი ასეთს მართალს აზრს.

—მაშ როგორ-ღა ატარებთ დროს, რა გართობთ, ნინო ქაიხოსროს ასულო? რას აკეთებთ? ასე ცხოვრება შეუძლებელია...

—არაფერსაც არ ვაკეთებ! ჰაერს ვყლაპავ, ვიცვამ-ვიხურავ, ზოგჯერ ლექსებსაც ვკითხულობ და მოთხრობებსაც, ძალიან იშვიათად როიალზე ვუკრავ, ყოველთვის მოწყენილი ვარ და გული ჩემი

„ივსება წვეთ-წვეთად

„ნალველითა და შხამითა...“ და

ერთი მწერლის თქმის არ იყო: სიცოცხლეს სვედით აღსავსეს ვცდილობ ბედნიერება ვუწოდო...“ მე ვხარჯავ ბევრ ძალ-ღონეს და მოხერხებას, ვიცხოვრო ისე, როგორც სცხოვრებენ ყველანი ამ ქვეყნად...

—თქვენ შეილები არა გყავთ?

—მყავდა შეილები და მადლობა ღმერთს, აღბად, ჩემ საბედნიეროდ, დამეხოცნენ. მკვახედ მომარტყა სიტყვა ნინომ. ხმაში გტყობოდა საშინელი გაბრაზება.

ძალიან გამაცვიფრა ასეთმა კილომ და ვკითხე:

—რატომ ამბობთ: ჩემ საბედნიეროდ? ვერ გამიგია...

—ან რად უნდოდათ სიცოცხლე ისეთს უბედურებს, როგორც ჩემი შეილები იყო. ვერც თავს გამოადგებოდენ, ვერც ხალხს.. მე მყავდა ვაჟი, ძალიან ნაზი და დიდ-თავა არსება, მეტად წყნარი და გონიერი. მისს მოვლასა და აღერსს გადავატანე ჩემი სიცოცხლე. მაგრამ იგი მომიკვდა ტვინის ანთებით.. კიდევ მეყოლა ქალი, რომელიც უფრო ჯან-მართელი და მხიარული, ცელქი იყო. მაგრამ იგი ყელ-ქარვებამ (კისერამ) მომიკლა... ახლა თქვენვე განსაჯეთ! განა მართალს არ ვამბობდი, „ჩემ-

საბედნიეროდ დამეხოცნენ-მეთქი“? რა დიდი ტანჯვა და
ჯოჯოხეთი უნდა ყოფილიყო იმათთვის სიცოცხლე და
ეს წუთისოფელი?

მე შევცქეროდი ნინოს და ღრმა თანაგრძნობის და
შებრალების გრძნობა მიტრიალებდა გულში მისდამი. და
ნინოსაც არ ეთაკილებოდა მიელო ჩემგან ასეთი თანაგრძ-
ნობა. იმას უნდოდა თვისი მოკლული გულის პასუხი
გულწრფელად გარდაეშალა ჩემთვის, როგორც ნახევ-
რად დავიწყებულს ახალგაზდობის დროს დამეგობრებულ
ამხანაგისათვის, რომელსაც ასე მოულოდნელად წაატყდა
გზაში... ნინმო განაგრძო საუბარი:

— ალბად, ჩვენი გვარის ნაშიერი უნდა გარდაშენ-
დეს... მე აღარ მინდა გავიტარო თავში აზრად, რომ
კიდევ შვილის დედა გავხდები... დეე, მე უკანასკნელი
ვიქნე ჩემს გვარში... მართლა, რა ამბავია, სულ ჩემზე
ვლამარაკობთ. მიაშბეთ, თქვენ როგორღა ცხოვრობთ.
მე ხომ თქვენი არათფერი გამიგია!

— მე, აბა, ჩემი ცხოვრების, რა უნდა გამბოთ...

— თქვენ კიდევ ერთი ხართ, თუ დაქორწილდით?

— არა! თუკა ბევრჯერ მქონდა შემთხვევა დავ-
ქორწილებულიყავ... მაგრამ რაღაც არ ხერხდებოდა...

— რატომ არ ხერხდებოდა?

— და თქვენთან ერთად მეც განვიმეორებ: რატომ
არ ხერხდებოდა? ახლა კი, ნინო ქიხოსროს ასულო,
გვიანლაა. ჩემი სიყვარულის ცეცხლიც ჩაქქალაია. რაც
მომკვდარა, იმას ველარ აღვადგენთ. სიყვარული, თუ გნე-
ბავთ, ერთ გვარი თავის დავიწყებაა. მე ახლა ისეთს ხანში
ვარ. რომ ჩემს თავს ერთს წუთსაც ვერ დავივიწყებ და,
მერე, ისიც ჯვარ-დაწერილ ცულის სიყვარულისთვის...
გრძნობა განჰქრა, ნდობაც აღარ მაქვს... გარდა ამისა,

გადავჩვიე, ესე იგი, შევჩვიე ამ გვარს ცხოვრებას და სხვასთან, მეორე ადამიანთან ერთს ოთახში თავისუფლად ვერ მოვთავსებულვარ...

ნინომ ღრმად ამოიოხრა.

— დიახ, გრძობა ჰქრება, მიდის ნელ-ნელა... მე ყოველთვის ასე ვფიქრობდი და თქვენც დამიმტკიცეთ ეს: გრძობანი ჰქრებიან!...

— არა, ყველა გრძობაზე და ყველა ადამიანზე არ ითქმის ეს. ხან და ხან გრძობანი ყუჩდებიან, წყნარდებიან და ქრონიკულს ხასიათს იღებენ... ნამეტურ თუ პირველ აღორძინების და თავის ჩენისათანავე უპასუხოდ დარჩნენ... და, თუ ერთი უბრალო შემთხვევა მიეცა, თუ ერთი გულიანი, თანამგრძობი და კეთილი სიტყვა, თვალი და გარემოება შეხვდა, გრძობა იმ წამსვე კვლავ გამოცოცხლდება, განახლდება და გაიშლება...

— მე არ ვიცი ასეთი გრძობა, ვერც გავაგებ მაგისას ვერაფერს და მაგისთანა გრძობას ველარც განვიცდი...

მე ცოტა შივფიქრდი და მერე გარდაწყვეტით ვუთხარი:

— არა! ასე ცხოვრება შეუძლებელია! ეს სიცოცხლე კი არა, სიკვდილია, სიკვდილზე უარესიც... თქვენ უნდა გამოცოცხლდეთ, გაფხიზლდეთ, თვალეზე ხელები მიისვამოისვათ და იმუშაოთ.. იმუშაოთ. მხოლოდ შრომას შეუძლია თქვენი გამობრუნება, გამოცოცხლება, აღმატება, მკვლრებით აღდგენა... თქვენ ჯერ კიდევ ახალგაზდა ქალი ხართ. განაგრძეთ ფრანგული ლიტერატურის შესწავლა, ქართულ ლიტერატურაში მუშაობა; ლექსები თუ აღარ გემარჯვებათ ახლა, მაგიერად სწერეთ მოთხრობანი. თქვენ თუ სახელისთვის არ გინდათ სწე-

რომ, მოჰკიდეთ კალამს ხელი სასყიდლის გულისთვის. თქვენს ნაწერებში ჰონორარი მიიღეთ და მარტო ამის გულისთვის მაინც სწერთ. მე მგონია, არც თქვენი ქმარი იქნება ისე მდიდარი, რომ თქვენს სალიტერატურო ნაშრომში აღებულს საფასურს ხელი ჰკრას...

ნინომ თავი კვლავ მძიმედ გაიქნია.

— ბა, ვინ ქართული ლიტერატურა, ან უკეთ რომ ესთქვათ, ვინ თქვენი ლი-„ტურა-ტურა“ და ვინ სალიტერატურო ნაშრომის საფასური, ჰონორარარი!!!..

ნინომ მწარედ და შხამიანად გადინახარხარა.

— ბარე ორიოდეს დაგისახელებთ, განაგრძო მან, თქვენში ისეთს ნიჭიერს და მართლაც ქვეშარიტი ტალანტით შემკულს მწერალს, რომელნიც ვეროპაში რომ დაბადებულიყვენ, არ ჩამორჩებოდენ არც ერთს შესანიშნავს მგოსანს და პუბლიცისტს, მაგრამ საქართველოში კი შიმშილით კვდებიან და, მიკვირს კიდევ იმათი ჯინიანობა, რომ გულს არ იტეხენ და კალამს ხელიდან არ აგდებენ... დანარჩენნი... თითქმის ყველანი თქვენი ლიტერატორები ქართულს მწერლობას მალე სტოვებენ და სხვა გამოსარჩენ სამსახურს ეძებენ, რომ შიმშილით არ მოკვდენ. ესენი უკეთესები და ნიჭიერებიც არიან და ჭკუიანადაც იტყვიან, ამას რომ ჩადიან. უნიჭონი ადგილსაც ვერ შოულობენ ვერსად, თქვენებურ გულქვარედაქტორებს დადგომიან მოჯამაგირებად და შიმშილით სული ხდებათ. ეს უბედურნი უდროვოდ ესალმებიან წუთი-სოფელს, ან „წითელ კახურს“ ჰკიდებენ ხელს და საუკუნოდ ილუპებიან... ვწერო... თქვენ, ალბად, დამცინით, მაგრამ თქვენ ეს არ გეკადრებათ. ვწერო, ჩემი ნაჩხაბნი ვის რად უნდა? მე ჩამოვჩი ცხოვრებას, მო-

ფუძლოური და რაღა უნდა დაეწერო ისეთი, რომ იმაში ვინმემ ფულს გაიმეტოს?!...

მცხეთის სადგურზე ზარა დაჰკრეს.

—აი, მეც მოვედი. ახლავე უნდა გადავხტე აქ. აქედგან ტროიკით უნდა წავიდე კავკავში, სადაც ჩემი ქარი გადაიყვანეს. იგი ამ ქამად იქ მიცდის.

—მშვიდობით, მშვიდობით, თარნაოზ როსტომისძე! გმადლობთ, ნუ დამივიწყებთ. რა გახარებული ვარ, რომ თქვენ განხეთ და გემუსაიფეთ. ეს თქვენი ნახვა ახლა ამ გზაში მთელს ჩემა სიყმაწვილეს მომაგონებს... მშვიდობით... ვინ იცის, ვნახეთ-ლა კიდევ ერთმანეთს?

ნინოს თვალეზე ცრემლი შევნიშნე.

—მშვიდობით!

და ნინო ქახოსროს ასული წავიდა.

*
*

მცხეთის სადგურზე შემთხვევით თვალი მოვჰკარ, სხვათა შორის, ორ კაცს, რომელთაც მარტო ზრდილობა მაიძულებდა, „მწერლის“ სახელი ვუწოდო. ორივე ეს კაცი კოკ-დაბალი და მუცელ-წამოხერხილი იყო და ქერა თმა და წვერ ულვაში ჰქონდათ. ერთს თავზე ეხურა გაბრიდატებული რუსის „კაკარდიანი“ თეთრი ქუდი, თვალეი ცოფიანივით ამღვრეული ჰქონდა და სახის მოყვანილობა სრულიად უნიჭო კაცს მიუგავდა. მეორე კი საშინლად თავ წვრილა და გოჭივით თვალწვრილიც გახლდათ. „პლუტური“, მეტად გაქნილი კაცის სახე ჰქონდა და, თუმცა გონიერი კაცის თვალში ესეც საბრაზობელს მგავდა და სრულს სასაცილო სუ-

რათს წარმოადგენდა, მაგრამ კოხტაობასა და კულაობას, ეტყობოდა, მაინც არ იშლიდა. საკვირველია! ამ ჩემი მუშტის ტოლა თავში აზრს საიდან ჰპოულობენ. რომ მწერლობას ასე ხარბად ეტანებიან? ეს დიდი გამოცანაა, მკითხველო. ამათ ორთავეს სადგურის ბუფეტში ცხელ-ცხელი ხაჭაპურები ეყიდათ, გზაში ზოგს მიიქამდენ და ზოგიც ხელში ეჭირათ. საზარელი შესახედავი იყვნენ... სადღაც ახლო სოფელში ძალზედ ესვათ ღვინო, ჩამთვრალიყვნენ და კიდევ ხარბად ეტანებოდნენ ხაჭაპურებს! ღვინის ორთქლით თვალების უბეები ერთს იმათგანს საშინლად დაბიფენებოდა, ხმაც ცოტად ჩაბრინწებოდა და სიარულის დროს სამკედურის საბერველივით ქშინავდა. აშკარად ეტყობოდა, რომ ქეიფი, „ქამა-სმა, კარგად შესარგი“—ამისი სატრფიალო საგანი გამხდარიყო და ჩვენი წუთი სოფლის ზღვაში, რომელსაც სალაზღანდაროდ ცხოვრებას ვეძახით, დიდის სიამოვნებით უყვარდა ქუუბალობა.

—კაცო, საითო? მომამახა მან, მაგრამ მე პასუხის მაგიერად ხუმრობით ქოლგის წვერი კოჭებში დავუბირდაპირე და, ცოტას გაწყდა, არ წაიქცა. მე რაღაც უსიამოვნო მწარე ღიმილი გამომეხატა და უნებურად გულის სიღრმიდან ამომსკდა სიტყვა: საწყალობეღა!

მართლაც და, ფრიად საწყალობელია, მკითხველო, ქართველი ინტელიგენტი და, ნამეტურ, ქართველი „ლიტერატორი...“ მომაგონდა პოეტის სიტყვები:

„ქკუა ხაშია,
გრძნობა არტაღა!“...

და მწარე ფიქრმა შემიპყრო...

*
* *

კარგი სანახავია ქართველი ინტელიგენტი კაბუკობის, სტუდენტობის დროს. იგი ამ დროს უნივერსიტეტის ყმაწვილ კაცთა, თვის ტოლ-ამხანაგთა შორის გაცხარებით ბაასობს და მკერმეტყველობს შექსპირის უდიდეს სამხატვრო ნიჭზე, დედა-კაცთა ემანსიპაციასზე, ზნეობის და პოლიტიკის უაღრეს, დიდ-მნიშვნელოვან საგნებზე, პროლეტარიატის დანიშნულებაზე და უკანასკნელ, თვის სამშობლოზედაც კი... ცეცხლ-მფრქვევი ვეზუვის მქუხარე ორთქლი და ალი ვერ შეედრება იმის საკირესავით გახურებულს გულ-მკერდს, რომლის ძირიდან საოცრად მოხეთქავს დიდი კეთილ-შობილების და აღზუნებულ, მზურვალე სიტყვების ტალღები. ეს ტალღები ძლიერი ამოძრავების, აბობოქრების დროს, თუ მარჯვედ არა ხარ, გაგიტაცებენ, უეჭველად გაგაქანებენ და... წაგლეკავენ.... იგი ამ დროს იბრძვის, მუშტებს მალლა ცას უშვერს და წარბ-შეკრული იმუქრება. აი, მაშინ არის იგი დასახატავი... კარგი სანახავია ქართველი ინტელიგენტი აგრეთვე მაშინაც, როდესაც იგი ჩაფიქრებული მარტოხელად „ობოლი სულივით“ მაგიდას უზის და იმის წინ... კახურის შვენიერი წვენი ქიქიდან ალის ფრად გამოსკვირს ლამპრის შუქზე. მაგრამ უფრო დიდებულის შარავანდედით მაშინ არის შემკული მთლად მისი არსება, როდესაც მას, თვის ტოლ-ამხანაგებიანა ერთად ყოველ „დაწყველილ საგნისთვის“ აშკარად შეუფუთონებია და ამ წუთი-სოფლის დამატკობელ სიამოვნებას მისცემია მთელის თვისის ეშხითა და ნეტარებით... აი, ამ დროსაც დასახატავია, ჩემის ფიქრით, იგი. ამ დროს იმის ნახვაა რა შეედრება? მთელი არსებით იგი მისცემია ქეიფს და მხიარულებას და უნდა როგორმე გაერთოს, თავ-დავიწყებით დასტკბეს და გაიხაროს. შუბლი და სახე იმისი გახსნილია და ბრწყინვალე,

გული მომღვინი და მომღერალი, თითონ დონჯანდღე მოდგმულს ვაშკაცს ჰგავს და ყეინს სალამს არ აძლევს და მართლა, დღეს იგი ნამდვილი და ქეშმარიტი ყეინია, ამ წამს სულ ყველაფერი იმას ემსახურება, მას შეჰხარის და შეტრფის. მაგრამ გართობა, სრული გართობა, ან უკედ ვთქვათ, ნამდვილი გალოთება არას გზით არ ხერხდება, რადგან ამ ძალზედ, განგებ გადარდიმანდებულს ვაშკაცს თვისი გულის კუნჭულიდგან „დარდი“ მაინც არ შორდება და არა... სრული თავ-დავიწყებული გალოთება და „დატკობა“, რომელიც წარმოედგინა იმის გახურებულს ოცნებას, შეურყვეველ და გულუბრყვილო განუყოფელ ბუნების შვილებს თუ ესტუმრება, თორემ ამ ცოდვილს ცხრა მთის მანძილის დაშორებითაც არ ეკარგება. მაშინ ეს ჩვენი მოქეიფე ინტელიგენტი და „ლიტერატორი“ (ჩვენებური ლიტერატორები თავიანთ თავს «ქეშმარიტს ინტელიგენციას» უწოდებენ) თვის თავს ძალას ატანს, გულ-მკერდს და ძარღვებს ღვინით საშინლად იხურებს და, გამოუცდელ მეზონგურესავით, უნდა როგორმე ყიზილბაშური ბაიათები შემოსძახოს და თვისი გულის დამატკობელი ჰანგები იმღეროს. მაგრამ, მის-დასავალალოდ, რაღაცნაირი უსიამოვნო, ჩახრინწებული ხმები გულის აღმგზნებ ჰანგებს არ წააგავს და ჩვენი მოქეიფე საშინლად სწუხს და შეგოთავს...

ბოლოს, იგი, თვისი ჟინის მოსაკლავად, იძულებულია უმატოს სადღეგრძელოების სმას და «რეჩების» თქმას. ხანგრძლივი და ბევრი ღვინის სმა თავს ურეტიანებს, ტვინს უხურებს და იგი მოჰყვება უწნოდ ოსუნჯობას და ტლინკვას. დაიწყება ერთი სასაცილო სანახაობა, მაგრამ ამდენი ოსტატობა და ხერხიცი საქმეს ველარას შველის, იმისი «დარდი», გულის ქრილობა შეხარხოშებულ

ჩვენს «ქეშმარიტს ინტელიგენტს», ანუ ლიტერატორს კიდევ მაცდურივით თავში საშინლად ჩაჰკრავს და თვალებს საცოდავად დააქყეტინებს... და მხოლოდ მაშინ, როდესაც მის თვალთა წინაშე სახლის კედლები და მინდორ-ველი მოხდენილად ატრიალდება და ჰაერში ლექურს ითამაშებენ, როდესაც მის სამზღვარ-გადაბიჯებულს და დავიწყების უფსკრულში ფრთა-გაშლილს ოცნებას კეკლუცი ტურფა და აზვირთებული გულ-მკერდი მოეჩვენება, — მაშინ მხოლოდ თითქმის სრული „გალოთება“ ჯადოსავით მომხიბლველის ეშხით ტკბილად უამბობს და შთანთქავს თვის სანეტარო, სიამის მომგვრელს მყუდროებაში.

მხოლოდ ასეთსა და ამგვარს მდგომარეობაშია სრული თავის დავიწყება და... სიკვდილიც. ის ჭიაც, რომელიც ილიას მგზავრს ოდესღაც გულს უღრღნიდა, კვდება... და ეს ჩვენი «სწავლული კაციც» სუბუქად, ძალიან მჩატედ გრძნობს თავის თავს.

ამ წამს ვერ წარმოიდგენთ, რა საშინელი რევოლიუციაა მოსალოდნელი ამ მოქეიფის ამფსონებს შორის, თუ სადმე გრილი, ნაზი, სულის გამაცოცხლებელი ჰაერი დაიძრა შორიდან. ეს ქეშმარიტად, მეტის მეტი ტრაგიკული მომენტი იქნებოდა! გაღელილს ნაქეიფარს გულზე დაცალიერებული ბოთლი, კეკლუცი ლამაზი ქალის მაგიერ, სრიალით დაგორდებოდა და სურათად თქვენი თვალის წინ დაიხატებოდა გალოთებული აფსონების კახურში ჭყუპალობა და საზიზღარი, გულის ამღვრევი სიტყვებით სავსე «ლოთური» სიმღერები და ქვეყნის სამასხროდ აშკარად ტლინკვა... მკვდრეთით აღმდგენელი ცვრები ნაზი, გამაცოცხლებელის ჰაერისა, აზრზედ უფრო გამალებულის სისწრაფით, ერთბაშად მოხვდებოდა

გაშეშებულს შუბლს ქართველი ლიტერატორისას და მის გულს კვლავ აუვარდებოდა კაეშანის მწვავე და მწარე ტკივილები.

მაგრამ რა მანქანების ძალით უნდა დაიქროლოს ამ დროს მკვდრეთით აღმდგენელმა და სულის გამაცოცხლებელმა ჰაერმა? ირგვლივ, ყოველის მხრით მთელი არე-მარე შეხუთულია. მოძრაობა შემწყდარია. საქეიფოდ თვალის წარმტაცად აღყვავებულს წალკოტს სულ მთლად ყარაულები არტყია და ისინი არ უშვებენ იქ სიცოცხლის ცხოველ-ყოფელს შუქს. ამიტომაც არის, რომ ჩვენში დღეს შესწყდა მოძრაობა და ამდორდა, ამყაყდა ცხოვრება...

საკვირველია, ღმერთმანი, კაცის ცხოვრება! სანამ მასში არ გამქრალა ცნობიერების ნაპერწკალი, მანამ მას არ შეუძლია სრულიად უარ ჰყოს თვისი თავი და მიეცეს სრულს, განუსაზღვრელს თავის დავიწყებას და პირადი დატკბობის მომაკვდინებელს წუმბეს. მაგრამ ვინ არის იგი, ეს ჩვენებური «ლიტერატორი»? იგია — ის, რომელსაც რუსეთიდან მობრუნებისა და თვის უბედ-იღბლო სამშობლოს დანახვისათანავე გასტეხია გული, გაცრუებია იმედი, დაუმარხავს იდეალები, დაუკარგავს ნიჭი, რომ იგრძნოს ჭეშმარიტება, ე. ი. ნამდვილი და საოცარი გამირული თავ-გადასავალი სახელოვან მამა-პაპათა, რომელთაც თავი თვისი შესწირეს მამულს და დამოუკიდებლობის დროშა მოიტანეს მეცხრამეტე საუკუნის კარამდე, შეჰქმნეს ანბანი და ლიტერატურა, საპოლიტიკო ცენტრალიზაციის იდეა და საერო კულტურის ძლიერი მოთხოვნილება განახორციელეს; რომ შეიგნოს მან შეენიერება და ძლიერება ამ ედემის მსგავსი ქვეყნისა, და გულში ღრმად ჩაისახოს და საქვეყ

ნოდ აშკარად ატაროს თავის ქვეყნის სიყვარული და მუდმივი სამსახური, იმისი სასოება და მომავალი. ჩვენ-ბური ინტელიგენტი და ლიტერატორიც სრულიად გადაგვარებულია და ვაი იმ ერს და იმ ქვეყანას, სადაც ასეთი ფუქსავატი, თავ-ქარიანი «ინტელიგენტები» და «ლიტერატორები» იზადებიან!..

შექსპირი, ფილოსოფია, მეცნიერება, პოლიტიკა, ქეშმარიტება, სიყვარული და გაუბედურებული მამულის თავ-დავიწყებული, ნიადაგი სამსახური.—განა ყველა ეს აღამიანის ოცნების ნაყოფი და ცდუნება არ არის? დღეს, თუ კაცი მოინდომებს, მის გახურებულს გრძობა-გონების არე-მარეზე არ იქნება სახსენებელი, არც შექსპირისა, არც ზნეობის და პოლიტიკის უაღრეს საგნებისა და ფილოსოფიისა, არც სიყვარულის და სინიდისისა, არც მამულისაც... დიან, მამულისაც კი, ჩემო კარგო მკითხველო! ყველაფერი «ამ წუთი-სოფლის ცხოვრების» ნიადაგზე ინტერესის და უბრალო პირობათა საქმეა. და მაშ, რაღად უნდა იხეთქოს კაცმა თავი და გაიშწაროს ეს წუთი-სოფელი, თუ ყოველივე, მართლაც, სიზმარი, კაცის უნიადაგო ფანტაზია და ცდუნებაა და აღარაფერს არ უჩანს მკვიდრი საფუძველი და საუკუნო ცხოვრება?!.. აი, ამ ყოფაში ჩავარდნილი ქართველი ინტელიგენტი და ლიტერატორი სასოწარკვეთილი საშინლად წამოიყვირებს, რომ «ყოველივე ამ ქვეყნად ზღაპარია და სიზმარია» და უბედური, თვალეზ-გამობლენცილი და ტვინ-დარეტიანებული ცასა და დედა-მიწას შორის არის საქვეყნოდ ჩამოკიდებული... შერცხვენილ-შეგინებული და... ქანაობს... ქანაობს საშინლად თავში დაკრული და გალო-თე-ბუ-ლი...

და შენ კი «მამულო საყვარელო!» ჩემო სამშობლო
შხარეო, უბედურო საქართველო! ვინა გყავს შენ ქირის-
უფალი და დამტირებელი? სად არიან დღეს შენთვის
თავ-გამოდებულნი, რომ შენს სახელს, შენს არსებითს
ინტერესებს ემსახურებოდნენ? ან, დავიჯერო, რომ ეს
ჩემი გულის ჩივილი და ღაღადი სულ ამოა და ფუჭი?...
ნუ თუ ისე საშინლად გამწარდა შენზე ისტორია და
ბედის ჩაღბიცი ისე უკუღმა დაგიტრიალდა, რომ შენს
შვილებს, რომლებზედაც შენ უნდა დაგემყარებია შენი
სიკეთე და მომავალი, ველარ აღუნთებ გულში სიყვა-
რულის ცეცხლს, რომ გაუჩინო იმათ ერთი საზოგადო
სული, ერთი საქვეყნო გული, ერთი დიადი, მარადის
სანეტარო მიზანი? დავიჯერო, ყველაფერი ჩვენთვის
საუკუნოდ უარ-ყოფილი და დავიწყებულია? უკეთესი
შენი მგოსანი, შენი გულ-წრფელი ქირისუფალი და
დამტირებელი, რომლის «გული დაადნა» შენს სიყვა-
რულს, ამ შენმა ჯოჯობეთურმა ყოფამ გაამწარა, რომ
საშინელის ტკივილით ჰკოდებს და იმდულრება:

«ბედო შევ-პირო, უპირო:

ამრევო გზა და კვალისა!

სულს ნუ ამომხდი, მაცალე

დახამხამება თვალისა!...»

ვაი, თუ აღარსადაც აღარ არის დღეს შენი სახსე-
ნებელი, შენი თვით-მპყრობელი ძლიერი აზრი. მკვდრე-
თით აღმდგენელი, ცხოვრების და უკვდავების მომნიჭე-
ბელი სული და არსებობა?...

შვილნი შენნი ერთმანეთის შურის ძიებით, მტრო-
ბით, გამწარებულის სიძულვილით გამსკვალულან იმ
დროს და იმ წამს სწორედ, როდესაც შენ საუკუნოდ
უნდა დაიღუპო, შუბლზე სირცხვილ-აღბეჭდილი და

შეგინებული... არა, მამულო!. უძვირფასესო, «სამყარე-
ლო მამულო!..» აღუნთე შენს უბედურს შვილებს გულ-
ში კვლავ სიყვარულის ცეცხლი. ჩაუნერგე უსაზღვრო,
თავ-დავიწყებული შენდამი სამსახურის ნიჭი, რომ ყვე-
ლა შენი შვენიერი და მდიდარი არე-მარის შვილნი და
ოჯახნი ერთს მკვიდრს და დიადს შეურყეველს
სხეულს წარმოადგენდეს... თორემ ხომ იცი:

„ვაჰ, თუ რაც წახდეს,
ველარა აღსდგეს,
ველარ აჰყვავდეს ახლის შვენებით,
და რაც დაეცა,
ის წარიტაცა

შავმან ყორანმან, ვით უმწე მსხვერპლი!“

ზომლელი.

პრობრაშა

ეთნოგრაფიული და იურიდიული ცნობების
შესაკრებად. *).

45. ბაღებში რა და რა ყვავილებს უფრო სოესვენ?
46. რა და რა ხეხილს არ აყენებენ სახლის ახლო და რომელს განგებ დარგვენ ხოლმე; რა არის ამის მიზეზი?
47. ბაღების, ბოსტნების წვიმისაგან, სიცივისაგან, მწერებისაგან, ფრინველისაგან, ცხოველებისგან და ან ქურდებისაგან დასაცველად რა საშუალებას ხმარობენ ხოლმე?
48. როგორი ღობეები იციან? რისას ან როგორ აკეთებენ და რას ეძახიან მათ?
49. სამუშაოდ სადმე მიდიან ხოლმე თუ არა?
50. განსაკუთრებითი საქმე ქალებს აქვთ თუ არა?
51. რა ხელოსნობას ან მრეწველობას უფრო მისდევს ხალხი?
52. სხვა და სხვა საქმისთვის დრო აქვთ ამორჩეული თუ არა?
53. რა და რა სამუშაო იარაღი აქვთ ყოველი საქმისთვის?

*) იხ. «ქრებულთა» № VII-

54. გაცვლა-ვაქრობა არის მათში თუ არა?
55. რა გააქვთ გასასყიდად?
56. ხომ არა აქვთ-რა ფულის სამაგიერო?
57. სავაქრო მოდის რამე თუ არა?
58. რა და რა სავაქრო შემოაქვთ? საიდან და რომელი გზით.
59. უცხოელებთან ვაქრობა აქვთ თუ არა?
60. სავაქრო მოედნებში აქვთ თუ არა?
61. ვაქრობას ქალებიც მისდევენ?
62. ზომები აქვთ რამე თუ არა?
63. სასწორი იციან? თუ იციან, როგორია?
64. სასწორზე წონის გასაგებად საკნების სიმძიმეს რას შეადარებენ ხოლმე?
65. რითი და როგორ ზომავენ ან ჰყოფენ მიწას?
66. როგორა ჰნიშნავენ მიჯნას მინდორში, ტყეში და სხვ.?
67. იციან რამე მიუღდომელი საგნის გასაზომად, მიუწითომელი სიმაღლის გასაგებად?
68. რასა ხმარობენ სიგრძის, სივრცის, ზედა-პირის (სიფრიფანას), სითხელის, დასაბნევი საგნების, ფულის და კიდევ სხვა საგნების გასაზომად?
69. რა და რა საზომი იარაღი აქვთ ხელოსნებს?
70. როგორა ზომავენ კუთხეებს, სამკუთხედებს, მრავალკუთხედებს, წრეს, ბურთს და მათ ნაწილებს?
71. თავისებურად რას ეძახიან ყველა ამას?
72. როგორ ჰყოფენ დროს, წელიწადს, თვეს, კვირას, დღეებს, საათებს და სხვ. რას ეძახიან ყველა ამას?
73. დროის საზომი (მაჩვენებელი) იარაღი აქვთ რამე თუ არა?
74. აქვთ რამე ასტრონომიული ცოდნა, რომ დროს

აღსანიშნველად, მოკზაურობაში, ზღვაზე ყოფნის დროს გამოიყენონ?

75. როგორ იტყობენ დროს?
76. რა და რა უქმეები, ან ღირს-შესანიშნავი ფაქტები ახსოვთ დროს აღსანიშნველად?
77. აქვთ რამე ცოდნა დროს დასათვლელად, რომელიც კალენდრის მაგიერობას უწევს?
78. რა და რა ნიშნებით იტყობენ შემოდგომის, ზამთრის, გაზაფხულის დადგომას ან იმას, როგორი იქნება თვითეული მათგანი?
79. თვლა ათეული, ოცეული თუ სხვანაირია?
80. თითებით, კენჭებით, მარცვლებით თუ როგორმე სხვანაირად იციან თვლა?
81. საგნებს წყვილ-წყვილად, სამ-სამად, ოთხ-ოთხად, ცხრა-ცხრად თუ სხვანაირად სთვლიან.
82. რომელ საგნებს სთვლიან ასე და რომელს სხვანაირად?
83. უფრო ადვილად როგორ შეაერთებენ, გამოაკლებენ გაპყოფენ და ამრავლებენ ხოლმე?
84. რა და რა საძნელო ამოცანები, შარადები, რებუსები უფროა გავრცელებული?

III. ზღვის ზნე-ჩვეულებანი და სხვა ეროვნული თვისებანი.

1. სიყვარული მამა-კაცთა და დედა-კაცთა შორის არის თუ არა?
2. მანდილოსანს ჯეროვან პატივს სდებენ თუ არა? როგორ ეპყრობიან მას?
3. რა და რა მოვალეობა აქვთ ხნის-და მიხედვით სხვა-და-სხვა წოდებაში?

4. ჩვეულებად აქვთ თუ არა ქალის გაყიდვა?
5. ცოლის პატიოსნებას და უმანკოებას აფასებენ?
6. მრავალ-ცოლიანობა გავრცელებულია თუ არა?
7. რა გვარი ჯვარის წერა არის მიღებული?
8. საცოლოს მოტაცება ჩვეულებად აქვთ თუ არა თუ აქვთ, — როგორ იტაცებენ ხოლმე?
9. ქორწინების წესებში გამოიხატება რითიმე ამ ჩვეულების (მოტაცების) გავლენა?
10. ქორწინების რა და რა წესებია დარჩენილი, რომელნიც საცოლოს ყიდვას მოგვაგონებენ?
11. რა და რა უმთავრესი ქორწინების ხანა შეიძლება აღვნიშნოთ და რას უწოდებენ ამ ხანას?
12. როდის უფრო იციან ჯვარის-წერა?
13. კვირაში რომელ დღეს სთვლიან საუკეთესოდ ჯვარის დასაწერად?
14. რამდენ ხანს გასტანს ხოლმე ქორწილი? როგორ ხარჯს შვრებიან ერთის მხრით საქმრო და მეორეს საცოლო?
15. რა საჩუქრებს აძლევენ ხოლმე ქორწინებაში მონაწილეების მიმღებთ?
16. მზითვად რას აძლევენ ქალს? დ. წკრილებით უნდა აიწეროს საქორწინოდ მზადება, პურის ცხობა, ჩიჩილაკის და გვირგვინების კეთება. როგორ და როგორ კეთდება ყოველივე ესე?
17. რა მნიშვნელობას აძლევს ხალხი ყველა ამ საგნებს?
18. თანდათანობით დაწვრილებით უნდა იყოს აწერილი ჯვარის წერის მსვლელობა; თავ-თავის ალაგზე უნდა იყოს ჩართული ლექსები თუ ლოცვები, რასაკვირველია თუ ესენი იციან ჯვარის წერის დროს.
19. ჩასწერეთ კლოები იმ ლექსებისა, რომელნიც ჯვა-

რის წერის დროს არის შემოდებული, უმთავრესი მათში მაინც; ადგილობრივი ხასიათისა* რომელია მათში და რომელია უცხოეთიდან გადმოტანილი? შენაშენა: თავ-თავის სახელი დაცული უნდა იყოს შეუცვლელად ყველა შემთხვევაში და არა მარტო ჯვარის წერის დროს.

20. საცოლოს და საქმროს მაყრები ვისგან შესდგებიან?
21. რა დამოკიდებულებაა ქორწილში მონაწილეობის მიმღებთა შორის?
22. რა მნიშვნელობა აქვთ ნათლულებს, ძმებს ნეფე-დედოფლისას და მოპატიებულ პირებთ?
23. მაყრებს და ძმადეს რა საქმე აქვთ მინდობილი?
24. ვის ეძლევა უპირატესობა ზოგიერთს შემთხვევაში ქორწილის დროს: დედას, თუ მამას, მაგალითად დლოცვის დროს?
25. უდედ-მამო ნეფე-დედოფლის ალაგს ვინ იჭერს?
26. რითი განსხვავდება ობოლის, უკანონო შვილის ქორწილი ჩვეულებრივ ქორწილისაგან?
27. ქვრივი რომ მეორედ დაქორწინდება, არის თუ არა მის ქორწინებაში რაიმე განსხვავება?
28. რა ნიშნები გვიჩვენებენ ნეფე-დედოფლის ბედნიერებას და უბედურებას?
29. რა საშუალებას ხმარობენ მომავალის უბედურების ასაცდენად ნეფე-დედოფლისათვის?
30. მისდევენ თუ არა იმ ჩვეულებას, რომ ქორწინების დროს არავის არაფერი დაავალონ, რათა ნეფე-დედოფალს უყვარდეთ ერთმანერთი და იქონიონ სიმტკიცე?
31. რა მნიშვნელობა აქვთ კუდიანებს ქორწილში?

32. რა საშუალებებს ხმარობს ნეფე-დედოფალი, რომ არ იქმნენ თკალ-ნაკრავნი?
33. რა ჩვეულება იციან, როცა პატარძალს მოიყვანენ პირველად ქმრის ოჯახად?
34. რა ნიშნებით სჯიან ახალ დაქორწინებულთ მომავალ შთამომავლობაზე.
35. სად და როგორ უშლიან საქორწინო ლოგინს?
36. საჭიროა თუ არა დასამტკიცებელი საბუთი, რომ ახალ გათხოვილი უმანკო იყო?
37. თუ ახალ-გათხოვილი უმანკო არ დარჩა, რა ცვლილება ხდება ცოლთა და ქმართა შორის?
38. არსებობს ჯადოსნობა, ან სხვა რომელიმე ცრუმორწუხუნეობა ვაჟების დასაბადებლად?
39. ცოლქმრობის შესრულების დროს რა ნიშნებსა ან ჩვეულებას აღგანან?
40. თუ ხმარობენ ზომებს ორსულობის ასაცილებლად ან ნაყოფის გასაფუჭებლად?
41. ორსულს აღამიანს გარეგანის ნიშნებით ატყობენ, ვაჟი ეყოლება თუ ქალი?
42. მშობიარე ქალი, ვიდრე ლოგინად ჩაწვებოდეს, ეთხოვება თუ არა თავის ნათესავებს?
43. რა ჩვეულებებს აღგანან მშობიარობისა და ორსულ აღამიანის მოვლაში?
44. ქმარი მშობიარობის დროს ესწრება, თუ არა და რაში მდგომარეობს იმის მოვალეობა?
45. სად სწარმოებს მშობიარობა?
46. მშობიარე ქალს ცალკე ოთახში, შინაურებისაგან განკერძოებით აწვენენ თუ არა?
47. იციან რაიმე ჩვეულება მშობიარე აღამიანის განსაწმენდად?

48. მშობიარობის დროს მოიწვევენ ბებიებს?
49. სუფევს ასეთი ცრუმორწმუნეობა, რომ ბავში ვერ იცოცხლებს, თუ მიწვეულს ბებიას ოდესმე შვილი მოკვდომია ან სრულიად არ ჰყოლია, ან მომკვდარან მისგან წინეთ ნაბებიარნი ბავშნი, ან იგი ქმარს ღალატობს, ან და უკანონო ცოლია თვისი მეუღლისა?
50. რა საშუალებას ხმარობენ მშობიარობის შესამსუბუქებლად, ან დასაჩქარებლად?
51. როდესაც მშობიარობა გაჭირდება, ქმარს არ მოაშვებინებენ, ან არ გაახდევინებენ ქამარს, არ გაახსნევენ პერანგის ღილეზს, არ ახდიან ბუხრის სახურავს, არ გამოსწევენ უჯრასა, ან და არ ალებენ ზანდუკს?
52. ანთებენ თუ არა საქორწინო სანთლებს?
53. სწამთ, რომ ბავში იმავე დღესა და საათს დაიბადა, რა დღესა და საათსაც ჩაისახა საშოშიდ?
54. უდღეონი ხშირად იბადებიან და რა ცრუ-მორწმუნეობა სუფევს ამ მოვლენის ასახსნელად?
55. რა საშუალებას ხმარობენ მუცლის გაფუჭების, ან ბავშვის უდღეურობის ასაცილებლად?
56. რას უშვებიათ ბავშვის ამხანაგს?
57. აქვს, თუ არა, ნაბუდარს რამე დანიშნულება?
58. რა ნიშნებს აკვირდებიან ბავშვების სხეულსა, მის ნაწილებსა და პირველს დაკივლებაზე?
59. რა საშუალებას ხმარობენ ცუდ ნიშანთა მოსასპობად?
60. სხეულის რომელ ნაწილების გასწორებას სცდილობენ ბებიები?
61. სუფევს ისეთი რწმენა, რომ ბოროტნი სულნი მშო-

ბიარეთა და ბავშვებისა განსაკუთრებით მავნენი არიან?

62. სუჟევს ცრუმორწმუნეობა, თითქო სცვლიდნენ ბავშვებს ბოროტნი სულნი, და სხვ.?
63. როგორ ააცილებენ მავნე სულს მშობიარეს ან ბავშს?
64. სჯერათ, რომ ყრმათათვის სული ანგელოზებს ჩამოჰქონდეს და ესწრებოდენ ისინი ბავშვების დაბადებას?
65. პატარა ბავშვებს როგორ უხსნიან, თუ საიდან გაჩნდა ახლად ნაშობი?
66. რა ჩვეულებით სწარმოებს ბავშვებისთვის სახელების ამორჩევა?
67. რა ცრუმორწმუნეობას ადგანან სახელებას ამორჩევაში?
68. ცდილობენ, რომ ერთსა და იმავე ოჯახში ერთი და იგივე სახელი ერთის მეტს არაღვის არ ერქვას?
69. ამ შემთხვევაში მიიღება სახეში ამ ოჯახში მიცვალეზულს სახელი?
70. აქვსთ თუ არა ჩვეულებად რომ ბებიისა, პაპისა და ან სხვა ვინმეს სახელი უწოდონ ბავშვებს?
71. სხვა კიდევ რა ჩვეულება სუჟევს ახლად დაბადებულთა შესახებ?
72. აქვსთ თუ არა ჩვეულებად ახლად ნაბოძის გაკრეჭვაკვეცა?
73. რა ადათსა და წესს ადგანან, როდესაც ბავშს ჯვარს ჰკიდებენ, ან სხვა და სხვა ტანისამოსს (პერანგს, ქამარს) აცმევენ?
74. თუ არსებობს წინადაცვეთა, რა ჩვეულებას ადგანან ამის შესრულებაში?

75. კერძოდ დახასიათება გამასპინძლებისა და განსაკუთრებული სანოვაგე ავადმყოფობის დროს?
76. რა სასმელ-საქმელი მიაჩნიათ დედაკაცის მშობიარობისაგან განთავისუფლების შემდეგ?
77. რას აძლევენ საჩუქრად მშობიარეს?
78. რომელ დღეზედ დგება ლოგინიდან მშობიარე?
79. რა ჩვეულება აქვთ ბავშვების გახვევასა და დაბანის დროს?
80. რამდენ ხანს გასტანს ძუძუს წოვება?
81. რა ცრუ-მორწმუნეობა სუფევს ძუძუს წოვების დედისა და ძიძის რძის შესახებ?
82. საეკლესიო წესებს გარდა, კიდევ რა ჩვეულება იციან მონათვლის დროს?
83. რა ცრუ-მორწმუნეობას ადგანან ნათლის დების დროს თმის მოკვეცისა და ემზახის წყლის შესახებ?
84. რა დამოკიდებულება არსდება მიმრქმელთა ურთიერთს შორის და მიმრქმელთა და მირონღებულის მშობელთა შორის მეორეს მხრივ?
85. რა გეგმის აკვანი იციან?
86. რა ცრუმორწმუნეობა სუფევს აკვნის შესახებ; რატომ არ ვარგა, როცა ცარიელ აკვანს არწევენ?
87. რას ნიშნავს, როდესაც ბავშვი ძილის დროს სტირის, ან იცინის?
88. ბავშთან ერთად რას სდებენ აკვანში, ან მაშინ, როდესაც მას პირველად აწვენენ აკვანში, ან შემდეგ?
89. კერძო ჩვეულებანი, წესნი და ადათნი ბავშვების მონათვლისა, დაბადებისა და სხვა შემთხვევებში—იმის შემდეგ, როცა დედას წინად ნაყოლი ბავშვი უკვდება?

90. ვის აპრალებენ ბავშების მოპარვას, როცა კვდებიან?
91. არის ისეთი ცრუმორწმუნეობა, რომ ბავშებს მთვარე იპარავდეს?
92. აქვსთ ჩვეულებად სხვის ბავშების მოტაცება, როცა საკუთარი უკვდებათ?
93. მისდევენ თუ არა ბავშვების გაყიდვის ჩვეულებას, თუ ისინი სუსტნი და უძლურნი არიან?
94. როგორ ატყობენ ახლად ნაშობს, ან და საზოგადოდ ბავშს, რომ ის დღეგრძელი იქნება. (მაგ. ბავშის სირბილის დროს მიწის დიდად ხმაურობა, ან მისი უდროოდ ჭკუის გამოჩენა-ნიშნავს, რომ ის მალე მოკვდება)?
95. როგორ უვლიან ავადმყოფ ბავშვს?
96. რა საყმაწვილო სათამაშოებია გავრცელებული?
97. იციან თუ არა საყმაწვილო დღესასწაულები?
98. რით განირჩევა საყმაწვილო ტანისამოსი დიდების ტანსაცმელიდან, და რომელ წლიდან იწყებენ ქალ-ვაჟნი დიდებივით ჩაცმა-დახურვას?
99. იციან განსაკუთრებული დღესასწაულები, თამაშობა, სერიი და დროს გატარება ქალ-ვაჟთა ერთმანეთთან დასაახლოვებლად და გასაცნობად?
100. რა ხერხს ხმარობენ საარშეიყოლ?
101. რა აზრისაა ხალხი ქალთა პატიოსნების შესახებ?
102. რას ჩადიან ქალები, რომ ვაჟებს თავი მოაწონონ? სად ბანაობენ და რით, რასა სვამენ და რას ასმევენ სხვას და სხ.?
103. რა ცრუმორწმუნებრივს საშუალებას ხმარობენ გულის მოსაჯადოებლად, ან გულის ასაგორებლად?
104. რა ადათი სდევს თან ქალ-ვაჟთა ასაკში შესვლას?

105. რა აღათს აღგანან მაშინ, როდესაც ქალიშვილს პირველად მოდის თვიური, ან რიგი? უყურებენ ქალს, როგორც უწმინდურს არსებას, სანამ რიგისაგან განთავისუფლდებოდეს?
106. რა წესებით ხვდებიან სრულ-წლოვანების მიღწევას?
107. რა ხანში მოსდით ქალ-ვაჟთ სურვილი უწვლილებისა (შეკავშირებისა, ცოლქმრობისა); რამდენს ხანს გასტანს შვილოსნობა (ნაყოფიერება) ორივე სქესისა?
108. არსებობს თუ არა ჩვეულება სურვილის არა-ბუნებრივ დასაკმაყოფილებლად?
109. არსებობს რაიმე ადამი დასაქურისებისა?
110. გავრცელებულია მშობლების სიყვარული ბავშებისადმი? ეალერსებიან, თამაშობენ იმათთან?
111. არსებობს ადამი ბავშების მოკვლისა?
112. სწამთ, რომ მშობლებს უფლება აქვთ შვილების სიცოცხლესა და სიკვდილზე?
113. მშობლებს ბავშების გაყიდვის უფლება აქვსთ?
114. მიღებულია ბავშების აღზრდა და რაში მღვრმა-რეობს იგი?
115. რა ხანში უთავდებათ ბავშებს აღზრდა?
116. რა წლოვანებამდე ზრუნავენ საზოგადოდ მშობლები თავის შვილებზედ?
117. სრულს წლოვანების შემდეგ შვილები მოხუცებულ მშობლებს პატივს სცემენ თუ არა?
118. ვის უფრო პატივსა სცემენ: მამას, თუ დედას?
119. მოხუცებულების პატივის ცემა რამდენად არის გავრცელებული?
120. როდესმე ხომ არ ყოფილა ჩვეულებად მოხუცებულ

- ქვემოთ მამა-კაცთა მოკვლა, რომელთაც მუშაობა აღარ შეეძლოთ? რა თქმულებანი არსებობენ ამის შესახებ?
121. რა აზრისანი არიან ოჯახის წევრების და საზოგადოდ შინაურების ურთიერთობაზე, საზოგადოების და მისი წევრების დამოკიდებულებაზე (დამოკიდებულება ხალხისა სახელმწიფო პირებთან, მაჩულებთან და სხვა)?
122. ყველა ამ დამოკიდებულებასთან რა თქმულებანი ზედ დართული?
123. მშობლიურ წყევლას, ლოცვას რა ძალა აქვს? თქმულებანი და ზეპირ-გადმოცემები ზედ დართულნი?
124. პირმშობობა როგორ აქვთ წარმოდგენილი? ცრუმორწმუნეობანი მასთან ზედ დართულნი.
125. მახლობელ ნათესაეთა რა და რა თაობას არჩევენ (იციან)?
126. რა მნიშვნელობა აქვს ამა თუ იმ თაობის ნათესავთა ცხოვრებას სხვა და სხვა შემთხვევაში (მაგ ქორწილში და სხვა)?
127. რა გვარი ეროვნების დამახასიათებელი ნიშნები შეიძლება კიდევ აღინიშნოს?
128. რა უფრო ეტყობათ, სიმხიარულე თუ მოწყენა, საზოგადოებრობა თუ მარტოობა და სხვა?
129. სიცილი და ცრემლი ადვილად მოსდით თუ არა? განსხვავება სქესებად და წლოვანებად აღნიშნეთ?
130. რა სახელებით და სიტყვებით იხსენებენ ხასიათის სხვა და სხვა ელფერს: სიმხიარულეს, გულგრილობას, სიმზურვალეს, სიზანტეს და სხვა?
131. რა სახით და რა მოძრაობით გამოსტკვამენ ხოლმე თავიანთ გულის პასუხს და სხვა და სხვა გრძნობას?

132. რა ნაირ განსაკუთრებულ სახელებს უწოდებენ გვარ ქცევას, მოძრაობას და სხვა?
133. სალამის და გამოსალმების დროს, აგრეთვე, როდესაც პირობას სდებენ, რა გვარ მიხვრა-მოხვრას და ხელის ქნევას ჩაღიან?
134. რამდენად გავრცელებულია დაკვირვება?
135. რომელიმე ახალი საგანი მათ ყურადღებას დიდხანს იპყრობს თუ არა?
136. რა გვარ საგნებს უფრო უკვირდებოდნენ?
137. ცნობის-მოყვარეობა ძალიან აქვთ გამჟღადარი თუ არა?
138. ცვლილებას და ახალს უფრო ეტანებიან, თუ ძველ ჩვეულებას მისდევენ?
139. ამ მხრივ არის რამე განსხვავება სქესებად და წლოვანებად?
140. მოსაზრება განვითარებულია თუ არა?
141. კითხვებს ადვილად და მალე შეიგნებენ ხოლმე, თუ არა?
142. გონებითი ნიჭი ადრე თუ გვიან ვითარდება?
143. მოქანცვა რომელ წლიდან დაეტყობათ ხოლმე?
144. იგივე სქესებად და წლოვანებად როგორ განირჩევა?
145. შეიძლება, რომ ხანგრძლივ გამოკითხვას გაუძლონ ანუ გრძელი ამბავი მოისმინონ თუ არა?
146. შეიძლება (რომ) რამდენიმე განყენებულმა საგნებმა მათი ხანგრძლივი ყურადღება მიიპყრას?
147. მეხსიერება განვითარებულია თუ არა მალე ის-სომებენ და დიდხანს ახსოვთ?
148. მეხსიერება სქესებად და წლოვანებად როგორ განირჩევა?
149. განსვენებული დიდხანს ახსოვთ?

150. საოცნებო წარმოდგენა რამდენად მკვირცხლი აქვთ?
151. საოცნებო წარმოდგენა სქესებად და წლოვანებად როგორ იცვლება?
152. ძალიან მისდევენ მოგონილობას?
153. სიზმრებს ხშირად ხედვენ? რამე მნიშვნელობას აძლევენ?
154. საპოეზიო სიტყვიერებაში დასურათებას, მეტაფორებს, პოეტურ შედარებას და სხვას შეხვდებით თუ არა?
155. სიკეთე და ბოროტება, სიმართლე და უსამართლობა, ღვთის მოყვარეობა და ურწმუნოება როგორ აქვთ წიროდგენილი?
156. თავიანთ შეხედულებას ამ საგანზე რა განსაკუთრებულ სახელებით იხსენიებენ?
157. მეგობრობა გავრცელებულია? მჭიდროა იგი თუ არა? მეგობრებს ერთმანერთში რა მოვალეობა მიუძღვის?
158. ძმად და დათ მოკიდება (დაძმობილება) არსებობს თუ არა?
159. რა გვარ სიტყვებით და ქცევით გამოაცხადებენ ხოლმე თავიანთ ზრდილობას, პატივის ცემას, მეგობრობას, სიყვარულს, აღიერსს ანუ პირ-იქით ზიზღს, სიძულვილს და სხვა?
160. რა გვარი ლანძღვა-გინება და წყევლა აქვთ ჩვეულებად?
161. ვინც იწყევლება სჯერა მას, რომ მისი ნატვრა ასრულდება? იმაში რა უფრო აჯერებს?
162. რა გვარი წყევლა და ავი სურვილი მიაჩნიათ უბრალოდ ანუ უფრო მძლავრად?

163. რა გვარი ლანძღვა-გინება მიაჩნიათ უფრო უკადრისად?
164. პურადობა გავრცელებულია?
165. რა და რა წესებს იჩენენ სტუმრების დახვედრაში?
166. არიან თუ არა განსაკუთრებული შემთხვევანი, როდესაც ნათესავების და მახლობლების ნახვა სავალდებულოა?
167. გულ-შემატკივრობა გავრცელებულია? ეხება იგი მხოლოდ ახლო ნათესავებს, მეგობრებს და თანამემამულეებს, თუ საზოგადოთ ყველა ადამიანებს?
168. გლახაკთა შესახებ ხალხი რა აზრისაა? მათხოვრობა რამდენად გავრცელებულია? მათხოვართა დაწესებულნი საზოგადოებანი არსებობენ თუ არა? ვინ ზრუნავს და რით აძლევენ მოწყალებას მათხოვრებს?
169. ავადმყოფებს უვლიან თუ ღვთის ანაბარად სტოვებენ, მეტადრე განუკურნებელ სენით მოკულთა?
170. მონათა, ტყვეთა და საზოგადოთ იმათ, ვინც უფრო დაბლათ სდგანან, როგორ ეპყრობიან?
171. სუსტებს როგორ ეპყრობიან? სჩაგრავენ მათ თუ ეწევიან?
172. შინაურ პირუტყვებს როგორ ეპყრობიან? დიდ-ხანს აწვალბენ დაკვლის, ნადირობის დროს და სხვა შემთხვევაში?
173. კაცთ მკამელობაზე და ადამიანთა ზვარაკად დაკვლაზე გარდმოცემანი არსებობენ თუ არა?
174. ჩხუბი და დავიდარაბა რამდენად გავრცელებულია?
175. მხდალნი არიან თუ მამაცნი?
176. პირობაზე როგორ არიან, ასრულებენ თუ არა?
177. ფიცხნი არიან თუ დინჯნი?

178. რამდენი ჰგრძნობენ შეურაცყოფას? რა შეურაცყოფა მიაჩნიათ ყველაზე საწყენად?
179. პატიოსნება როგორ ესმით და გაუპატიურება რაში გამოისახვის?
180. გავრცელებულია თუ არა, და თუ გავრცელებულია, რა გვარია შურის ძიება?
181. სიკრულე და ცბიერება უყვართ თუ სძაგთ?
182. რა გვარ თვისებათა სცემენ პატავს და რა გვარი თვისება სძაგთ?
183. რა ხელობას უფრო პატივსა სცემენ და რა გვარი ხელობა უკადრისად და სასირცხოლ მიაჩნიათ?
184. სისუფთავეს და სიწმინდეს აღამიანთა შორის, სახლში, პირუტყვის მოვლაში და სხვაში რამდენად მისდევენ?
185. აბანოს ეწყობიან თუ არა და იმის მაგიერობას რა უწევს მათ?
186. ზაფხულობით წყალში ბანაობა უყვართ თუ არა?
187. რა ნაირი კრუ მორწმუნებანი არიან შეკავშირებულნი აბანოსთან, ტანის თუ სხეულის სხვა ნაწილების დაბანასთან?
188. თავასუფალ დროს სად და როგორ ატარებენ?
189. ხალხში საზოგადო დროს გატარება რა ნაირია მიღებული?
190. დღით სძინავთ თუ არა?
191. ძილი ხანგრძლივია? მსუბუქად სძინავთ თუ ღრმად?
192. მოზრდილთა შუა რა გვარი თამაშობაა გავრცელებული?
193. გამწვავებულ ქალაქის თამაშობას ეტანებიან თუ არა?
194. როდის და რა შემთხვევაში თამაშობენ ამა თუ იმ სათამაშოს?

195. რომელი თამაშობა უფრო დაძველებული ანუ ახალია და რომელ მათგანს აძლევენ უპირატესობას?
196. მუსიკა, სიმღერები და სხვა თქმულებანი, რომელნიც თამაშობას შეეხებიან, ჩასწერეთ.
197. გავრცელებულია თუ არა მუსიკა, სიმღერა, ცეკვა და სხვა და სხვა გასართობი?
198. რა ნაირი ცეკვა იციან? სახელი რა ჰქვიათ და როგორ ასრულებენ?
199. სამხედრო, სანადირო, საარწიყო, საწმუნოებრივი და სხვა ცეკვა არის თუ არა? ცეკვაში მონაწილეობას ვინ იღებს?
200. რა გვარ სამუსიკო საკრავებს ხმარობენ?
201. ამ საკრავებს რისგან, როგორ და ვინ ამზადებს? რა ნაირი ხმა აქვთ საკრავებს? როგორ ხმარობენ?
102. მუსიკას რომელი სქესა და რა ხნის უფრო ეტანება?
203. სიმღერა გავრცელებულია თუ არა? რა ხასიათისაა სიმღერა—მხიარულია თუ სევდიანი?
204. ჯგუფად მღერიან, მერმე ერთ ხმაზე და სხვა და სხვა? უპირატესობას რას აძლევენ?
205. მუსიკალური სმენა განვითარებულია თუ არა?
206. ჰამმა არსებობს თუ არა და თუ არსებობს, რა გვარი?
207. ხმის აწევ-დაწევა, აჩქარება და დაგვიანება რა ნიშნებით გამოიხატება?
208. არ შეიძლება, რომ ჩაიწეროს რომელიმე უბრალო კილო სიმღერისა?
209. სიმღერაში რითმი არის თუ არა?

საქართველო

დედა-ქალაქი

ტფილისი

გაგრძელება*)

ერეკლე ამ დროს სამშვილდე-ბირთვისის ასაღებად წასულიყო და ეომებოდა აბდულაბეგს. შეიტყო-რა ტფილისის განდგომა, ქალაქს ჩამოვიდა, ფიცხლავ გაარიგა საფრის კაცნი, ჯარი გუნდ-გუნდად გააწყოდა შეეხა მტერს. ცალკე ციხიდგან და ცალკე ქალაქიდგან შეიქმნა ისეთი საზარელი სროლა „ყუმბარა-ზარბაზანთა“, რომ კომლისაგან ციხე აღარ ჩანდა, ხმისა და ზრიალისაგან ქალაქი ირყეოდა. აბდულაბეგი სამშვილდედან უგზავნიდა მეციხოვნეთ პურსა და ღვინოს. ომი გაგრძელდა დიდხანს. ამ გაჭირებულ დროს ერეკლეს უღალატა ქალაქის მელიქმაც: „შესწამეს ქალაქის მე-

*) იხ. „კრებულა“ 1899 წ. № VI.

ლიქს აღას ღალატი და ციხელების ღაპარაკი, დაიქირა იგი მეფემ, პატიმარჰყო ცოლ-შვილით ავქალას, წართვა მელიქობა და 1000 თუმანი ჯარიმა, გარნა ანტონი პატრიარქის შუამავლობით ისევ განათავისუფლდა პატიმრობისაგან, და მელიქობა უბოძა პაპას. (პაპუნა, გვ. 409).

ომი თან-და-თან მწვავედებოდა: „ზარბაზანი და ყუნბარა ასე მოდიოდნენ ქალაქზე, ვითა ცეცხლი წვიმსო“; მეტეხის ზარბაზანს ესროდნენ მეფის სასახლეცა, გარნა ვერას „აფნებდიან მყოფთა ქალაქისათა“.

მეფემ გორიდამ მოატანინა დიდი ზარბაზანი (2000 ლიტრის წონით), რომლის გასატენად უნდებოდა 10 ლიტრა ტყვია და ამის შესაფერი წამალი. ეს ზარბაზანი მიუმართეს მეტეხისა და თაბორის ციხეებს, მისი ყუნბარა, რასაც მოხვდებოდა, აქცევდა და მუსრავედა, მის ხმისაგან ქალაქი ირყეოდა. თუმცა ამ ზარბაზანმა დიდად შეაძრწუნა ციხელები და დიდი ზარალიც მისცა, გარნა იგინი ისევ შედგრად იბრძოდნენ. ამიტომ ეს ზარბაზანი მეფემ წააღებინა სოღანლულს, მტკვარში გამოატანინა, თელეთზე შემოატარა და თაბორის მთაზე ამოატანინა. იქიდგან მოუმართეს იგი თაბორის ციხეს, იერიშის ჯარიც მოამზადეს, დაიწყეს სროლა და შემდეგ იერიშით მიესივნენ ციხეს, „გადაფრინდნენ“ მასში და აიღეს. მტერი შემუსრეს, მისი საქონელი იავარ-ჰყვეს. მეფემ დაასაჩუქრა თვისნი გმირნი, ხოლო ქალაქის ციხეში ჩააყენა თვისი ჯარი, ხოლო ციხესა და ქალაქს შორისი კედელი დაანგრია (1748 წ.).

ესრე განთავისუფლდა ეს ციხე და მასთან ქალაქი ტფილისიც სპარსთა დიდი ხნის ბატონობისაგან: 1616

წლიდგან 1748 წლამდე ტფილისის ციხეში იდგნენ სპარსთა მეციხოვნენი და ამ დროს განმავლობაში მხოლოდ 12 წელიწადს (1723 წლიდან 1735 წლამდე) აქ უფლობდნენ ოსმალნი.

თავისუფლებით სტკებოდა ტფილისი 1748 წლიდან 1795 წლამდე, ე. ი. აღამაჰმადხანის შემოსევამდე.

ამ 47 წლის თავისუფლების ეამს (1748—1795) ტფილისი ისევ მოშენდა, გაიზარდა, გადიდა, მოეწყო. ქალაქი გამშვენდა სასახლეებითა და ბალ-ვენახებითა. გაიმართა აქ სასულიერო სემინარია, სამრევლო სკოლები, სტამბა, თეატრი, საფლურე (ზარაფხანა), ხაზინა, ჯაბახანა, ყუმბარა-ზარბაზნების ჩამოსასხმელი ქარხანა, სიძველეთა დასაცავი სახლი, ქარვასლები, საყდრები და სხ.

აქვე ვურთავთ იოსებ დელაპორტის მიერ შეკრებილ ცნობებს *) შესახებ ტფილისისა, სადაც იგი იყო 1768 წ.

„ტფილისი არა ვრცელი, გარნა ღამაზი ქალაქია. მასში ძალიან კარგი სახლებია—საერო სადგურები და მკვიდრთა სახლები, და, შემოძლიან დავუმატო, პალატები. უკეთესნი კი უცილობლად ისინი არიან, რომელნიც მეფეს ეკუთვნიან. მეფის სასახლეები გაწყობილია მრავალის დარბაზებით, რომელთა ფანჯრები აქვთ მდინარის მხრივა და ვრცელ ბაღების მხრივ, სავაჭრო მოედნები ქვით ნაშენია და სუფთად ინახება. საფრანგეთში, პირ-იქით, სავაჭრო მოედნები აუშნოე-

*) იხ. ქ. ტფილისის საქველეთ-აღწერა, ზღ. იოსელიანისა, (რუსულ.) გვ. 274—275.

ბენ უკეთეს და უმთავრეს ქალაქებს. აბანოები ბევრი არ არის და მათ სატფურებს ამჯობინებენ. ეს სატფურები კამარიანებია და აშენებულია ქვით. სინათლე მათში ჩადის ზემოდგან. საბანელნი, რომლებშიაც ჩაწვებიან ხოლმე ადამიანნი, გაკეთებულია თლილის ქვით. ქართველთა სახლებში საკმაო სისუფთავეა. აქ არის ეკკლესიები: 13 მართლ-მადიდებელთა, 7 სომხისა და 1 კათოლიკეთა. საქართველო ისეთი ქვეყანაა, სადაც სცხოვრობენ უმეტესის სიამოვნებით და მცირე ხარჯით. საქართველოში უხვად არის პური, ბალ-ბოსტნის მოსავალი და ხილი. პური და ხორცი ფრიად გემრიელია და მეტადრე-კი ნადირის ხორცი. კასპიის ზღვა და მტკვარი, რომელიც მთელს ამ მხარეზე მიმდინარეობს, მოჭარბებით იძლევიან ზღვისა და მდინარის თევზეულობას. აქაური ღორის ხორცი ძალიან გემრიელია. ტახიც ბევრია; მათი ხორცი ღორის ხორცზედაც უფრო გემრიელია. ღვინო მეტად კარგია და ხალხი არ იქნება, რომ ქართველზემეტს ღვინოს სვამდეს.

„აქაურ დედაკაცებზე უმშვენიერესი არა იქნება-რა. განუცვიფრებლად მე ვერ ვუყურებდი მათ. ამ ქვეყანას შეიძლება ეწოდოს სიმშვენიერის სადგური. აქ შეიძლება შეხვდეთ ულამაზო დედა-კაცს ისევე, ვითარცა სხვა ქვეყნებში სრულს ტურფას. ამისთანაებს აქ ყოველს ნაბიჯზე შეხვდებით. მე, რასაკვირველია, არ ვაზვიადებ. ძნელია წარმოიდგინოთ ისეთი შნოიანი მოყვანილობა, სწორე ტანოვანობა, უაღმატებულესად საამური ქცევა და მიხრა-მოხრა, რომელიც მიჰნიჭებიან ქართველ ქალებს. თქმულებაა, აქაურ ქალის საოცარი სილამაზე საფრხედ გაუხდაო მაჰშადს, რომ იგი

აქ მოსულიყო. ეს მშვენიერი ქართველი ქალბერი თქვამს, იმიტომ ყოფილიყვნენ გაჭენილები, რომ შეეყვარონ სხვებს და სიყვარული აღუგზნონ მათ. ძნელია უცქირო მათ და არ იგრძნო ვნება, როდესაც შეეჩვევი მათს მორთულობას. საქართველოში არსებობს თავისუფალი მსჯელობა შესახებ რჯულისა. აქ არიან სომეხნი, ბერძენნი, ურიანი, ოსმალნი, სპარსნი, ინდოელები, თათარნი, რუსნი და სხ. ევროპიელები, გარნა სომეხნი ყველაზე მეტნი არიან. ქართველთა და სომეხთ შორის სუფევს სიმძულვარე, რომელიც წარმოსდგება მათის ზნეთა და ჩვეულებათა განსხვავებისა გამო.

„ტფილისში ასხმენ ზარბაზნებს, ზამბურაკებს და ყუმბარებს, გარნა ესენი ოსმალურზე მდარეა. ამზადებენ თოფის წამალსაც, გარნა ცუდს. უკეთესი ღვინო ქართველთა არის კახური, რომელიც არ ჩამოუვარდება „პონტაკს“.

დელაპორტი, როგორც ზემორე ითქვა, ძალიან აქებს მეფის სასახლეს. აი ამ სასახლის აღწერა პლატონ იოსელიანის სიტყვით. ერეკლე მეორის სასახლე ამშვენებდა ქალაქს მის გაოხრებამდე ალამაჰმადხანის-მიერ (1795 წლამდე).

პლატონ იოსელიანი სწერს: *) „სასახლეს სახელობრივ ჰქონდა სიგრძე 65 საეენი. მისი საფუძველი აღმოყვანილი იყო მდინარის კლდიან ნაპირიდან აგურის სქელ კედლებად. პირველი, ბნელი სართული, დამყარებული კლდეზე, მთლად აგურის კამარა-გადავ-

*) ქ. ტფილისის საძველეთ-აღწერა, გვ. 246—247.

ლებული იყო და ითვლებოდა სასახლის სარდაფად და საყინულედ. მეორე სართულიც აგრეთვე იყო თაღებიან-კამაროვანი, მაღალ-ფანჯრებიანი აღმოსავლეთის მხრიდან და მისი კედლები გამშვენებულ იყო ლოკოკინებითა, ქვებითა, სარკეებითა და ხეების დახატულ რტოებითა. ამაში ინახებოდა სასახლის საუნჯე, ხალიჩები და სხ. და ერქვა მას საღარო. მესამე და უმთავრესი სართული დანიშნული იყო საცხოვრებლად მეფისა, დედოფლისა და მათის შვილებისა. ამაში დარბაზები და ოთახები იყვნენ 32. ერთს ამ დარბაზთაგანს ათბობდა ბუხარი. დარბაზებს, რომელნიც გადასცქეროდნენ მტკვარს, ჰქონდათ მაღალი ფანჯრები. ამ სადგურის აქეთ-იქით მხარეს მიდგმული იყო ორი სახლი, ოროლ სართულიანი და სარდაფებიანი. ყოველი ამათგანი შესდგებოდა 20 ოთახისაგან და მათში სცხოვრობდნენ დედათა და მამათა ამაღა მეფისა და დედოფლისა. მეფის საჯინიბო მიდგმული იყო ჩრდილოეთ კედლის ბოლოს, რომელიც მიბჯენილი იყო მდინარის კლდოვან ნაპირზე.

„სასახლის წინ, მოედნის შუაში, ამოყვანილი იყო შადრევანი მარმარილოს ქვით. წყალი მოტანილი იყო მილით წაკვისის მთებიდან. წყალი ამოქუხილებდა მარმარილოსაგან გაკეთებულ ორის ლომის პირით და მით მოირწყოდა სასახლის ბაღები. თვით ბაღში, არა დიდს შენობაში, იყო აბანო გოგირდიანის წყლისა. ამ აბანოს წყალი მოდიოდა უმთავრეს ბაზარზე და სიონის ქუჩაზე თიხის მილებით ტფილისის მინერალურ წყლების საგროვებელიდან. აბანოს მთელი იატაკი მარმარილოს ქვებით იყო დაგებული.

„სასახლის სამხრეთით, რაოდენიმე საჯენის სიშორეზედ, იყო ფულის საკრელი სახლი, რომელიც თვის ფანჯრებით მდინარეს გადაჰყურებდა. იგი მთლად კამაროვან-თაღებიანი იყო და კამარებში ჰქონდა სარკმელები.

„ფულის საკრელ სასახლის დასავლეთით იყო ძველინდელი ეკლესია, გუმბათიანი, წმ. იოანე ნათლისმცემლისა. იგი დანგრეულ იქმნა 1824 წ. მისი ადგილი დღეს უკირავს სინოდის კანტორის სახლის ჩრდილოეთ ნაწილს. ამ ტაძრის გვერდით იყო ათ-ოთახიანი სასტამბო სახლი, სადაც 1709 წლიდგან იბეჭდებოდა ქართული თხზულებები,—სასულიერო და საერო, ხუცურადა და მხედრულად.

„მეფის სასახლის სამხრით აღმართული იყო სხვა სასახლე მეფის ვახტანგ VI, მარმარილოს კედლებიანი, მოვარაყებული, ლაჟვარდოვანი და მოსარკვევბული. ეს სასახლე დაანგრის ოსმალთ 1725 წ.

„კიდევ იქით სამხრეთისკენ მდინარის ნაპირას იყო შენობები—ქსენონი უცხოეთიდან მოსულ სტუმართა მისაღებად, და სხვა საოჯახო სახლები. სასახლის ახლოს აშენებული იყო მეჩითი გამაჰმადიანებულ მეფეთათვის. აქ ინახებოდა ყოველი ადგილობრივი სამუსიკო იარაღი.

„სასახლის წინ, მოედანზედ, იყო საყდარი ფულის კვართის საოხად. იგი დანგრეულ იქმნა 1804 წ.

„ალაგი, რომელიც ექირა სასახლესა და მისს პირდაპირ მზრუნველობაში მყოფ შენობებს, მტკვრის პირ-პირ იყო სიგრძით, დაახლოებით, 160 საჯენი“.

აქ აღწერილი სასახლე ის სასახლეა, რომელშიაც დიდის დიდებით შემოვიდა აღამალომედხანი 1795 წ., დიდად მოიწონა და, გაკვირვებულმა მისის სიმშენიე-

რით, სთქვა: „სპარსეთის ხელმწიფე ვარ და ამისათვის სასახლე მეც არა მაქვსო“. *)

ტფილისში იყო აგრეთვე რამდენიმე სხვა სასახლეც, სახელდობრ სეიდაბათისა, მეფე იესესი, მეფის ძე დავითისა, მეფის ძე სვიმონისა, ღარია დედოფლისა, გურია-სამეგრელოს მთავრებისა და სხ.

სეიდაბათის სასახლე იყო კალას ძირში, მაღლობზე; დელაპორტის სიტყვით (1768 წ.) „საამო იყო მისი გარემოცა და შიგნითი მორთულობაც. მთელი მისი მაღლობი დაყოფილი იყო ფოლორცებად, სადაც გადმოსჭქედენ ნაკადულები და გადიოდნენ მიწები. 1) იგი დაანგრეს სპარსებმა 1795 წ. და ეხლა იმ ადგილას ბოტანიკური ბაღია 2).

იქვე შეუას სასახლე იყო აშენებული ძველს ნანგრევებზე, იქ, სადაც ეხლა ორბელიანთა სახლებია (მიხეილის ხიდან) და მათ წინ აღექსანდრეს ბაღი. იესეს სასახლეს ეკუთვნოდა ის ბაღიც, რომელსაც ეხლა ჰქვიან „საინჟინერო ბაღი“. ამავე ბაღში ჰმარხია თვით იესე მეფეც. 3)

მეფის ძის სვიმონის სასახლე (1718 წ.) წმ. გიორგის ეკლესიითურთ გაოხრებულ იქმნა 1795 წ.; იგი განაახლა გიორგი მეფემ. ამავე სასახლეში მარიამ დედოფალმა მოჰკლა ლაზარევი და აქვე შეიპყრეს იგი

*) ა. ჯ.-ბრუელიანი. „მთაბე“ 1895 წ., № VIII, გვ. 161.

1) ნ. იოსელიანი. ქ. ტფილისის საძველეთ-აღწერა, გვერდი 250.

2) იქვე, გვ. 250

3) იქვე, გვ. 251.

და წარგზავნეს რუსეთს. *) წმ. გიორგის ეკკლესია („ქარის ეკკლესია“ არქიელის მოედანთან) დღესაც არსებობს.

ღარა ღედღოფლის სასახლე იყო ავლაბარში, რომელიც შემდეგში შეისყიდა მიტროპოლიტმა თეოფილაქტემ და მასში მოათავსა სემინარია და სასულიერო სამრევლო სკოლები. 1821 წელს აქ დააარსეს ფერისცვალების მონასტერი.

გარნა ყველა ეს სასახლენი და თვით ტფილისიც გაოხრებულ იქმნა ყაენის ალამაჰმადხანისაგან 1795 წ.

უმთავრესი მიზეზი ტფილისის აოხრებისა სპარსთაგან ის იყო, რომ ერეკლე მეფემ უკუაგდო ყაენის „ვალიობა“ და რუსთა ხელმწიფის მფარველობა თავს იღვა. ზევითაც შევნიშნეთ, რომ ოსმალთა სულთანმა და ყაენმა მთელი საქართველო თვის შორის გაიყვესო (1636 წ.) და ყაენს ხვდა ამერეთიო და სულთანს იმერეთი და სამცხე. მას აქეთ ყაენები ნიშნავდნენ ამერეთის მეფეებს, გარნა ეს მეფენი ხშირად ეურჩებოდნენ ყაენებს და რუსეთის ხელმწიფეს სთხოვდნენ მფარველობასა და დახმარებას. თვით ვახტანგ VI ხომ თვისის სახლობითურთ რუსეთში გარდაიხვეწა. შემდეგ გამეფდა თეიმურაზ II და იგიც მფარველობის სათხოვნელად პეტერბურღს წავიდა და აშტარხანს მოკვდა. ერეკლემაც დიდი მეგობრობა გამოუცხადა რუსებს და ერთხანად მათი მხედრობა, რომელსაც ძლიერ უფრთხოდნენ ყველა ყაენები, გადმოიყვანა საქართველოში (1769 წ.) და მანვე დასდო რუსეთთან ხელშეკრულობა (1783 წ. 24 ივლ.) და რუსის ხელმწიფის მფარველობა

*) იქვე, კვ. 251.

იტვირთა. ამ ხელშეკრულობამ ფრიად დააღონა სპარსნი, რომელნიც ძველადგანვე თვის დამამხობელ ძლიერებას მოელოდნენ კავკასიონის ჩრდილოეთ მხრიდამ, გარნა იმ დროს სპარსეთი სუქტი იყო შინაურ ამბოხებათა გამო. ხოლო ეს ამბოხება რომ მოისპო, სპარსეთი დაწყნარდა და ყაენების ტახტი დაიჭირა აღამაჰმადხანმა, სპარსთა ელჩები გამოეცხადნენ ერეკლე მეფეს და სთხოვეს „რუსეთზე ხელი აიღეო“.*) გარნა ეს ელჩები რუსეთის ერთმორწმუნეობისა და ძლიერების მოიმედე, მეფემ უიმედოდ გაისტუმრა. 2) ყაენმა დიდძალი ჯარი შეჰკრიბა და ისევ ელჩების პირით შემოუთვალა ერეკლეს: 3) „რუსეთის ერთგულობაზე ხელი აიღეო“. რუსების ერთმორწმუნეობასა და მფარველობაზე დაიმედებულმა მეფემ ყაენის ელჩებს მოახსენა: „არამც თუ მარტო აღამაჰმადხან თავის ჯართა, — მთელი აზიის ჯარები რომ მოვიდნენ ჩვენზე, მაშინაც ხელს ვერ ამალებინებენ რუსეთის ერთგულობაზედ“. 4) ყაენმა თვისი ლაშქარი არეზზე გადმოიყვანა და მესამედ გამოუგზავნა ერეკლეს ელჩი და მოახსენა: „ეს არის არეზში გამოველ და კიდევ ელჩა გამოვეგზავნე და მეც თან მოვდევე ელჩსა. კარგი მეფე ხარ და შენი წახდენა არ მინდა, ოღონდ ის ჩემი სურვილი აღმისრულე და ამის დასარწმუნებლად ერთ-ერთი შენი შვილი და ერთი შენი შვილიშვილი გამომიგზავნე მძველად, მაშინვე გავტრიალდები და წავალ“. მეფემ პატიოსანი პირობა და ერთ-

*) ა. ჯ. -ორბელიანი „მოამბე“ 1895 წ. № VIII, 33. 127.

2) იქვე, 83. 127.

3) იქვე, 83. 132.

4) იქვე, 132.

მორწმუნეობა არჩია, ელჩი დააქვრინა და ტფილისში გამოგზავნა. *) ყაენი სწრაფის ნაბიჯით ტფილისისაკენ წამოვიდა.

რის იმედი ჰქონდა ერეკლე მეფეს, რომ უპასუხოდ სტოვებდა ძლიერის ყაენის შემოთვლილობას და აპატიმრებდა მისს ელჩს?

ქვეყნისათვის თავგადადებულსა, რაინდსა და ღვთისმოყვარე მეფეს, რომელიც უკვე 77 წლისა იყო, ეგონა, რომ მისნი მფარველნი უიმედოდ არ დასტოვებენ და მოაშველებენ 3,000 მეომარს, **) აგრეთვე მოვლენ 25,000 კარელნი, რომელნიც ის-ის იყო მეფეს შეურიგდნენ და შემწეობა აღუთქვეს, 16,000 ქიზიყელნი, 10,000 იმერეთიდგან, 10,000 ქართლიდგან, 10,000 ყაზახ-ბორჩალოდგან; ***) ამას გარდა 40,000 მეომარი მეფის ბრძანებით უნდა გამოსულიყო ფშავ-ხევსურეთი-დამ. 4) გარნა ეს ასრე არ მოხდა. ერეკლეს მოეშველა მხოლოდ იმერეთის მეფე სოლომონი 2,000 მეომრით და სხვა არავინ.

რა იყო ამის მიზეზი და რად გაუცრუვდა დამსახურებულება და მისი იმედები ღირსეულ მეფეს?

მეფემ თვის დამარცხებამდის არ იცოდა ანუ, უკედ

---

*) იქვე, 134. ბუტკოვი (ტომი მეორე, გვ. 137) ამბობს: „არეზს გამოსცილდა რა, ყაენმა ერეკლეს შემოუთვალა ჩემს მფარველობაში დარჩიო, თორემ საქართველოს შემოვესევიო, დამემორჩილე და ფიცით აღმიტქვი, რომ მომცემ იმოდენა ხარკს, რაოდენსაც ქართველთა მეფენი აძლევდნენ ყაენებს. გარნა ასრეთი შემოთვლილობა ერეკლემ უპასუხოდ დასტოვაო“.

**) იქვე, გვ. 335.

***) ა. ჯ.-ორბელიანი, „მომამბე“, 1895 წ. გვ. 131.

4) „მომამბე“ 1895 წ., საქართველოს ისტორია გვ. 472.

ვსთქვათ, არ ეჯერებოდა, რომ მის გარემო გარემო
ლიყო სხვა-და-სხვა წრე ქვებუდანა კაცებისა; ხოლო
ამ ორპირ და ორგულ კაცებს, რომელთაც „ღმერთი
სწამდათ და იმისი მტრები-კი იყვნენ, ძალა ერეკლეს
მეფობისა უკვე მოეკლათ“, მეფემ-კი, როგორც ვსთქვით,
არ იცოდა ესა ქალაქის გაოხრებამდის.

რამ დაჰბადა ამ ქვებუდანა კაცების წრეები?—ა)
შურმა, გაუტანლობამ და მტრობამ ძმათა შორის და
პოლიტიკურად გაუწურთენელობამ და სახელმწიფო
სარგებლობის გაუგებლობამ მათ მიერ, რომელნიც სამ-
მართველო საქვს ძლიერ ახლოს იდგნენ და ბ) შორს-
განუქვრეტელობამ ერეკლესამ, რომელიც ვერ ამჩნევ-
და, ანუ, უკედ ვსთქვათ, ამ ნევდა, გარნა ჯეროვან
ყურადღებას არ აქცევდა, თუ გარეშე მტერნი, მისდა-
მი მეგობრად შემოჩენილნი, როგორ უთხრიდენ მას
სამარეს.

ვახტანგ VI რომ რუსეთში გადასახლდა, ქართლის
ტახტი დაიჭირა თეიმურაზ II, კახეთის ბაგრატიონთა
სამეფო დინასტიამ, თუმცა-ღა ეს ტახტი ეკუთვნოდა
ვახტანგის მემკვიდრეს ბაქარს და ამის შვილს ალექსანდ-
რეს, რომელსაც რუსის მხედრობაში დიდი თანამდებო-
ბა ეჭირა. ამ ალექსანდრეს ქართლში ჰყვანდა მრავა-
ლი მომხრე და მათ შორის გივი (შაჰყულიხან) ამილახ-
ვარი, ბატონიშვილი აბდულაბეგ იესეს ძე და სხ. თვით
ალექსანდრე ტრიალობდა დაღისტანსა, ადირბეიჯანსა,
სპარსეთსა და იმერეთში და სცდილობდა ქართლის ტახ-
ტი დაეჭირა. ერეკლეს გადუდგნენ აგრეთვე ქსნისა და
არაგვის ერისთავები, რომელნიც ერეკლემ დაამხო და
მით უფრო გაიმრავლა შინაური მტრები. ყველა ესენი
დაწანწალებდენ შინა და გარედ და რევდენ ქვეყანას

და საშიშროებაში აგდებდნენ მას. ყველა ამას ზედ დაემატა ისიც, რომ მოხუცებულმა ერეკლემ 6 მარტს 1794 წელს მთელი სამეფო საბატონიშვილოებად დაჰყო და თავის შვილებს ჭაბარა. ცალკე საბატონიშვილოებად შეიქმნენ ქიზიყი, კახეთი, თიანეთი, დუშეთ-მთიულეთი, ქსანი, გორი, სურამი, ყაზახ-ბორჩალო და სხ. ყველა ბატონიშვილმა გაიწინა თავისი ამაღა და მიმდგვი და მეფურად მოეწყო. საერთო სამეფოზე ზრუნვა ყველამ დაივიწყა. მათ მიხედვით და მათ მიერვე გაყოფილ-განაწილებული თავად-აზნაურობა აგრეთვე აღარ ზრუნავდა საერთო სამშობლოსთვის, მას მხოლოდ აწუხებდა საკუთარი კერძი და კუნჭული. დარია დედოფალი, რომელიც, ბუტკოვის სიტყვით, *) განაგებდა საქართველოს, სცდილობდა ტახტის კანონიერი მემკვიდრე (გიორგი ერეკლეს ძე) გადაეყენებინა და მემკვიდრეობა დაემტკიცებინა თავის შვილის იულონისთვის. და ამიტომაც დარია დედოფალი არა თუ არ უფრთხოდა აღამაჰმადხანის შემოსევას, არამედ იმედიც ჰქონდა, რომ თუ საქართველო ყაენის უფლობას დაემორჩილებოდა, გიორგი ბატონიშვილის მემკვიდრეობა იულონზე გადავიდოდა. ხოლო თვით აღამაჰმადხანის ჯაშუშებიც, რომელნიც ტფილისში იყვნენ, სცდილობდნენ გაეძლიერებინათ მძულვარება ბატონიშვილთა შორის და თავის მხრივ შემწეობასა და ტახტს აღუთქვამდნენ იმას, რომელიც უფრო ცხადად დაამტკიცებდა თავის მემკვიდრეობის კანონიერობას. 2)

ყველა ამას ზედ დაემატა აგრეთვე აქაური მოწი-

*) ბუტკოვი, ტ. II, გვ. 336.

2) იქვე, გვ. 337.

ნავე სომხების ლალატიც. ამათი მოთავე იყო ოსეთა არღუთაშვილი, რომელიც რუსეთში იყო (და შემდეგ შეიქმნა ეჩმიაწინის კათალიკოსად). ალექსანდრე ბატონიშვილის შემდეგ საქართველოა უმთავრეს მტრად შეიქმნა ეს იოსებ არღუთაშვილი, რომელსაც ტფილისის სომეხთა შორის ჰყვანდა ჩუმი დასი და ავენტები. ამათ კარგად იცოდნენ საქართველოს ავი და კარგი და სამეფო სახლის ვითარება და ბეჯითად, გარნა საიდუმლოდ, მოქმედებდნენ ყველგან, საცა საჭირო იყო. ოსეთა არღუთაშვილის უმთავრეს ჯამუშად ითვლებოდა არტემ არარაცკი (არარაციანი) და მას ჰშველოდნენ მიმბაში სოლომონ (ოსეთა არღუთაშვილის ძმისწული), მისკარბაში იოსებ ბებუთაშვილი, ქალაქის მელიქი დარჩია ბებუთაშვილი, ამილახვარი ოსეთა ყორღანაშვილი, მდივანბეგი სულხან თუმანიშვილი, ამის ძმა მანუარ და სულხანისშვილი შიოშ, იოსებ და ავეტიქა შალბათაშვილები *). ამათსავე განზრახვასა და მისწრაფებას ემსახურებოდა მაშინდელი ეჩმიაწინის კათალიკოსი ლუკა, რომელმაც აღამაჰმადხანს, საქართველოსკენ გამოლაშქრებულს, მიართვა 100,000 მანათი სამხედრო სახარჯოდ **) და აგრეთვე ყარაბაღის სომეხთა მელიქები მეჯნუნი და აბო. ამ მელიქებს რომ დიდი კავშირი ჰქონდათ ოსეთა არღუთაშვილთან, ეს ს'ანს იქიდგან, რომ ამ უკანასკნელმა შეადგინა ამ მელიქების ისტორია და წარუდგინა რუსის მთავრობას 1790 წ., ***) ე. ი. ორისწლის იმის შემდეგ, რაც მეჯნუნმა და აბომ

*) ა. ჯ. ორბელიანი, მოაზბე, 1895 წ., VIII, გვ. 122 — 123.

**) ბუტკოვი, ტ. II, გვ. 337.

***) იქვე, ტ. III, გვ. 220.

თვისი გარემოება შეატყობინეს გენერალს ტეკელ-ლის. იგინი სწერენ გენერალს, რომ რუსთა და ქართველთა გამოლაშქრებამ განჯაზედ ჩვენში იმედები განაღვიძაო, გარნა ბურნაშოვის დაბრუნებამ რუსეთს უკიდურესს მდგომარეობაში ჩაგვყარაო. თუმცა ჩვენ ძლივს გამოვახწიეთ და თავსაფარი ვიპოვეთ ტფილისშიო (1788 წ.), გარნა ჩვენი ცოლ-შვილი იქვე ყარაბაღში დაგვრჩა ჩვენის მძვინვარე მტრის იბრეიმხანის ხელშიო. *) აი ეს სულმდაბალი და გაიძვერა მეჯუნნი, რომელიც ერეკლეს შემოეფარა 1788 წელს და მის ფერხთა მტვრადაც არ მიაჩნდა თავი თვისი, ახლა, 1795 წელს მენკენისთვის, იგი მოუძლოდა აღამაჰმადხანის მოწინავე ლაშქარს, რომელსაც შეეფეთა დავით ბატონიშვილი (გიორგის ძე) და მოუკლა სარდალი. **)

მეფემ არა იცოდა-რა ამისთანა დიდის შეთქმულობისა და დაიმედებული, რომ დაბარებული ლაშქარი დროზედ მოვა და იზრუნავს ქალაქის გამაგრებისათვის, 7000 მეომრით წავიდა სოღანლულს. გადიოდა დღეები და მეშველი ჯარი არსად იყო. იულონი გორს იყო და დაუჯდომელს არ იშორებდა, გიორგი ბატონიშვილი სიღნაღში იჯდა თავის 4,000 გაწურთხულის ჯარით. მაგრამ ეს ცოტაა კიდევ. სოღანლულში მყოფ მეფეს აცნობეს, რომ ქალაქის მცხოვრებთა ნახევარი უკვე აიყარაო; მეფე ძლიერ დაღონდა, გარნა მისი დაღონება უფრო გაორკეცდა, როდესაც მეორე დღეს ნახა, რომ მასთან მყოფი ქიზიყის სარდალი ზაქარია ანდრონიკაშვილი თავისის 2000 მეომრით ღამე გაპარულიყო, და-

*) იქვე, გვ. 212.

**) იქვე, გვ. 259.

ეტა ცა სამი ფარა ცხვარი და ქიზიყს წასულიყო. *) შინ უხედავად ამისა მეფე ძლიერად შეება მტრის მოწინავე ჯარს და სახელოვანად დაამარცხა იგი და დიდი ზიანი მისცა. ერეკლეს ძლივეამოსილებამ ისე გააოცა ყენი, რომ მან წარმოსთქვა: „როგორიც ქართველების ვაშ-კაცობა გამეგონა, იმაზედ უკეთესნი ყოფილანო“. ასრევე ძლიერად დაამარცხეს მტრები ქართველებმა მეორე და მესამე დღესაც. ყენი შეშინდა და თადარიგი ნახა, რომ აიყაროს და სპარსეთს წავიდეს.

ყველა ეს ამბები მოხდა პარსაკევსა, შაბათსა, კვირასა და ორშაბათს. ამავე ორშაბათ ღამეს არტემ არა-რაციანმა ქალაქიდან გააპარა ყენის ელჩი, რომელიც ერეკლეს ჩაებარებინა მელიქის დარჩია ბებუთაშვილის-თვის თელეთებზე გადიყვანა, მიაცილა ყენის ბანაკამ-დე და თვითონ ისევ შემოიპარა ქალაქში. ელჩმა უამ-ბო ტფილისის უნუგეშო მდგომარეობა, ერეკლეს ჯა-რის სიმცირე და ქალაქის გაუმაგრებლობა. ასაყრელა-და და დასაბრუნებლად გამზადებული ყენი შემოტ-რიალდა და ქალაქისკენ წამოვიდა (11 ენკენისთვის.) ერეკლემაც გამოსწია ქალაქისკენ და კრწანისის ვიწ-როები ჩაახერგინა. დღე იყო ნისლიანი. ქალაქში მო-ვიდა ამბავი, ერეკლე მეფე საშინლად დაამარცხესო. სოლომონ მეფე, რომელიც ერეკლეს წინადღესვე გა-მოეგზავნა ტფილისს, აიყარა და იმერეთისკენ წავიდა. დავით ბატონიშვილი, რომელიც ტფილისის გორებზე, სოლოლაკის თავს, ტაბახმელისკენ, იდგა 400 კაცითა და 4 ზარბაზნით, აგრეთვე აიყარა და კახეთისკენ წა-ვიდა. ყიზილბაშის ერთმა დასტამ ტაბახმელისკენ გა-

*) ჯ.-თრბუღაანა, მთაბე, 1895 წ., VIII, გვ. 137.

მოსწია, რომ გზა შეუკრას მეფეს. კრწანისის ვიწროებში ქართველები დაერივნენ ყიზილბაშებს, დახოცეს მრავალი და თვითონაც ზედ შეაკვდნენ მათ. მეფეს დარჩა მხოლოდ 300 კაცი. აბანოებთან რომ ჩამოვიდნენ მეფე და მისი 300 მეომარი, აბანოებისავე მალლობზე გამოჩნდნენ სპარსთა დასტები, რომელთაც შემოტევა უნდოდათ, მაგრამ ციხიდან ზარბაზნები დაუშინეს და შეაყენეს იგინი. მეფემ გამოახწია მტრებს და ქალაქისკენ გამოსწია. გარნა იგი ერთგულმა ყმებმა შეაყენეს ავლაბრის ხიდთან და საგურამოსკენ წასვლა ურჩიეს. მეფემ გაქუსლა ცხენი, გარნა, ხიდის შუას რომ მიაღწია, შემოატრიალა ცხენი უკანვე და დაიძრა: „ნეტა სად მივდივარ? წავალ და მეც ჩემ შვილებთან მოვკვდები ამ ქალაქის ხალხში და იმათ ვნებას მე ვერა ვნახავ“. მაგრამ ივანე მუხრანბატონმა ცხენის ჯილავს ხელი უტაცა, გამოატრიალა, იქით-აქედგანაც მივარდნენ ბატონიშვილები აღმასხან და ივანე, ცხენსაც ქიზიყის მოურავმა მათრახი დაუკრა და საჩქაროდ გაარბენინეს გულმოკლული ერეკლე მეფე.

მვროკის მებარეულობა.

(მოკლე განსილვა)

(ევძღენი საქართველოს მებარეუშუმეთა ამხანაგობათ)

გაგრძელება *).

საშუალოდ გამოხარშულ ძაფს აკეთებენ ორ გვარად: 1) მომკავე და სოდას ცხელი წყლით და 2) თბილა სახნაინა წყლით. პირველ შემთხვევაში 90°-დე გაცხელებულ წყალში ურევენ (ხსნიან) ცოტა სოდას და ცოტა ღვინის მარილს ან გოგირდის სიმჟავეს; მეორე შემთხვევაში კი 25—35°-დე გამთბარ წყალში ხსნიან 10% საპონს. ამ გვარ წყალში ძაფს გააჩერებენ ერთხანს, სადაც ძაფი ჰკარგავს თავის წონის 5—10%-დე. შემდეგ სწურვენ მაგრად ზემოაღნიშნულ მანქანით და აშრობენ.

აბრეშუმის სრულიად გამოსახარშად ღღეს ხმარობენ საპნიან ცხელ წყალს. წინად წყალში ურევდნენ სხვა და სხვა სიმჟავეს და მარილებს; ღღეს კი ცნობილია, რომ არაფერი არ ხარშავს აბრეშუმს ისე კარგად, როგორც საპნიანი ცხელი, თითქმის მდულარე, წყალი. საპნი არამც თუ აცლის ძაფს წებოს, არამედ ასაზრდოებს მას, ე. ი. აღბილებს მას და აფუნთუშებს. ერთი სიტყვით აბრეშუმს უყვარს საპნი. მდულარე საპნიან წყალში, ჩაჰკიდებენ და აბრუნებენ ძაფს 35—40 წუთამდე; ამ რიგად აცლიან ყოველივე წებოს; შემდეგ სწურვენ, ავლებენ რაოდენჯერმე თბილსა და ცივ წმინდა წყალში, სწურვენ მაგრად და აშრობენ. ამ რიგად იხარშება სრულიად ძაფი და ეძლევა სინაზე, სიმსახრე და საოცარი ბრწყინვალეობა. თუ ჰსურთ ეს ძაფი შეღებონ თეთრად ან ნათელ ფერებად, მაშინ მას ხელახლად ხარშვენ ისევ ცხელ წყალში, რომელშიაც ხსნიან 17% საპონს. ხშირად სრულიად გამოსახარშ ძაფს სჭიმვენ მექანიკურად აუზში, რითაც ეძლევა ძაფს მეტი ელვარება, ბრწყინვალეობა. საჭიმავე მანქანას ეწო-

*) იხ. „კრებული“ № 7 1899 წ.

დება ეტირეზა — (etireuse). როცა ძაფი უკვე კარგადაა გამოხარშული, მას რამდენჯერმე გაატარებენ (გააჩანჩხალე-ბენ) წმინდა წყალში ან ხელით ან მანქანით; შემდეგ სწურვენ მაგრად და აშრობენ ან ღებვენ. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ საზოგადოდ ტეინტურის ქარხნებში სახარშავი და სარეცხი წყალი უნდა იყვეს რაც შეიძლება მეტი ლობილი, უკირო და ტკბილი, რომ მით მან გახსნას და განაშოროს აბრეშუმს მეტი წებო და მეტი საპონი და თან მოანდომოს ცოტა საპონი. ერთის სიტყვით, საპონი არ უნდა შეჰყვეს აბრეშუმს. ამიტომ თუ ფილატიურში კირიან მკვრივე წყალს აქვს დაფასება, აქ ტეინტურში სრულიად წინააღმდეგ, ტკბილ, უკირო წყალს უჭირავს პირველი ადგილი და სწმენდს აბრეშუმს შესანიშნავად.

ახლა შევეხოთ ტეინტურის მეორე ნაწილს ანუ თვით შეღებვას. ყველამ უწყის, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს ადამიანის თვალში და გემოვნებაში ტანსაცმელის ფერებს. ბამბისაა, შალის თუ აბრეშუმის რომელიმე ნაქსოვი, უწინარეს ყოვლისა მყიდველი აქცევს ყურადღებას სახეს და ფერს; ამიტომ ქსოვის მოგონებისათნავე უხსოვარი ღროიდგან ადამიანი ცდილობდა ეშოვა საღებავი მასალა. როგორც ვიცით მზის სპექტრის მიხედვით არსებობს შვიდი უმთავრესი ფერი: წითელი, წარინჯი, ყვითელი, მწკნე, ცისფერი, ლურჯი და იისფერი. ყველა ეს ფერები ერთად შეკრებილნი ჰქმნიან თეთრ ფერს, შავი ფერი კი არის არყოფა, განშორება ყოველივე ფერისა; — მაგრამ გარდა ამ უმთავრესი ფერებისა, არიან ბევრი აურაცხელი გარდამავალი ფერები, ტონები, ნიუანსები და სხვა. ძველადგანვე, თითქმის ამ საუკუნის 70 წლამდე ყოველივე შემონათქვამ ფერების შესადგენად ხმარობდნენ მცენარეულების და ცხოველთა საღებავთ: მაგ., თრიმოს, როს, სუმახს და ნიგვზის კანის წვენს, ენდროს, კიისფერს, წითელ ხეს, ბროწეულის კანს, ზაფრანას, სანტალს, ლილას და სხვა. ყველა ამ საღებავებს ჰქვია ბუნებრივი ანუ ორგა-

ნაიული საღებავები. თუმცა ორგანიული საღებავები ძირითადად კარგი ფერის მიმცემი და მეტადრე ფრიად გამძლენი იყვნენ, მაგრამ დღეს ევროპის ტენიტურმა შეიძულა იგიანი თავიანთ სიძვირის გამო, და საყოველთაო ხმარებაში შემოვიდა თავის ცხოველი ფერების და მეტადრე სიიაფის გამო ეგრედ წოდებული ხელოვნური ანუ მინერალური საღებავები, რომელნიც წარმოშობა უორგანო ნივთიერებიდგან ქიმიურმა მეცნიერებამ. ხელოვნური საღებავები პირველად შემოიღო ხმარებაში გაინჰს (ლიონში) 1848 წელს. შემდეგ 1856 წელს ინგლისელმა ქიმიკოსმა ჰერკენმა შეამზადა რამდენიმე საღებავი და ბოლოს ლიონელმა მეცნიერმა ჰერკენმა 1859 წელს აღმოაჩინა შესანიშნავი წითელი საღებავი, რომელსაც უწოდა ფუქსინა (fuchsine). ვერგენის აღმოჩენით ისარგებლეს ძმათა რენარტებმა (ლიონში) და შემოიღეს ხმარებაში ვრცლად ეს საღებავები. დღეს კი ხელოვნურ საღებავების ფაბრიკაცია (დამზადება) ისე გავრცელდა, რომ კეთდება ყოველწლობით 140 და 150 მილიონი ფრანკისა. ამ ხელოვნურ საღებავებს საძირკვლად დაედოთ ოთხი ნივთიერებანი: ბენზინი, ფენოლი, ნავთობი და ანტრაქენი, რომლებიც მზადდება სხვა და სხვა ზეთების, უმეტესად კი ნავთის ლექიდგან, ფისიდგან და კუბრიდან, რაეზიც წინად იყვნენ ტყუილად უსარგებლოდ ქარხნებში, სწამლავდენ და ამყარებდენ ჰაერს, სვრიდენ იქაურობას, არ იცოდნენ კი რა ეყოთ ამ დანარჩენ მასალისათვის. იმ ოთხ ზემოთქმულ ნივთიერებიდგან, ე. ი. ბენზინიდან, ფენოლინიდან, ნავთოლინიდან და ანტრაქენიდან სხვა და სხვა ქიმიურ მარტივ და რთულ ელემენტთა და ნივთიერებათა ზეგავლენით (რეაქციით) შექმნეს აურაცხელი საღებავები, მაგ.: აღიზანისი, საფრანისი, ანალინი, დიფენილამინი, ციტრონისი, რუტაკონგო, ზენ-

ზო, პურპურინა, როკსელანა, კოტეინა, ბორდო, აზო-ბლე და სხვა და სხვა.

რაც შეეხება აბრეშუმის შეღებვას, იგი ხდება ისევ ზემოთქმულ აუზებში, რომელშიაც ხსნიან საღებავს და რომელშიაც აბრეშუმს ჩაჰკიდებენ ჯობით. გარდა ამისა არსებობს ამ ჟამად მშვენიერი საღებავი მანქანა ბ. კორრონისა, (**Machine à teindre en flottes de M. Corron**). მაგრამ საღებავის როლი მით არ თავდება, რომ მხოლოდ ფერი მისცეს. ფერთან აბრეშუმს უნდა მიეცეს ელფერი, ელვარება, სიმსახრე (*élasticité*), სინაზე, სინარარე და სხვა აბრეშუმის ღირსებანი. ამ შემთხვევაში დიდი მნიშვნელობა აქვს საღებავის ღირსებას, წყალს, მანიპულიაციას და მეტადრე ერთგვარ საჭიშავ მანქანებს, რომელთა შემწეობით აბრეშუმი იქიმება და ეძლევა ის შემოხსენებული ელვარება-სინაზე. ამ გვარ მანქანას უწოდებენ შკვილეუს (*chevilleuse*). შევიღების შემდეგ აბრეშუმს ატარებენ კიდევ მეორე მანქანაში, რომელსაც ეწოდება კტიარეს-ლაუსტრესი (*etireuse lustreuse*) და რომლის დანიშნულებაა მისცეს ფერს მეტის-მეტი კააფი და ელვარება. მას შემდეგ აბრეშუმს ჰფენენ და აშრობენ სეშუარში (საშრობ ოთახში), რომელიც მუდამ ბნელია და საოცარი სუფთა.

მაგრამ გარდა დართულ-დაურთველი ძაფისა ტეინტურში ხარშვენ და ღებვენ გამოუხარშავ აბრეშუმის ქსოვილებსაც. ამას ხშირად ჩადიან წმინდა ქსოვილებისათვის, რადგან, როგორც ვიცით, გამოუხარშავი ძაფი (რომელშიაც წებოა) ბევრად უფრო მაგარია, ვინემ გამოხარშული, ამიტომ, რომ ძაფი არ დაუწყდეთ წმინდა ნაქსოვისათვის, ჯერ ქსოვენ მათ დამერე, რაგვარადაც სურთ, ისე ხარშვენ და ღებვენ. მათი ოპერაციებიც (ხელობა) იგივეა, რაც

უბრალო ძაფისათვის; იგივე თბილი ან ცხელი სოდიანი ან საპნიანი წყალი, იგივე საღებავები და სხვა; მხოლოდ ჯოხის ნაცვლად ნაქსოვებს ჰკიდებენ აუზებში ხის ცილინდრებით და შესაღებავად და საჭიმავად არის აგრეთვე მოგონილი განსაკუთრებითი მანქანა, რომელსაც ეწოდება ფარსეულის საღებავი მანქანა ბ. კარრონისა (Machine à teindre en pièce).

IX

3. ტისაჟი ანუ ქსოვა.

ახლა გადვიდეთ ტისაჟზედ. აბრეშუმის ინდუსტრიაში ყველაზედ უპირველეს ნაწილს წარმოადგენს ტისაჟი, იგი ამასთანავე ყველაზედ უფრო სამნიშვნელოა, მაგრამ სამწუხაროდ მისი აღწერა უსურათოდ ფრიად ძნელია; ერთჯელ თვალით ნახვით, ან სურათებით აღამიანი ერთი ათად უფრო ადვილად გაიგებს, ვინემ ვრცელი აღწერით. მიუხედავად ამისა ვეცდებით მაინც გავაცნოთ მოკლედ მკითხველს ევროპიული ქსოვა.

აბრეშუმის ქსოვა ევროპაში წინად იყო ფრიად სადა, იგი სულ ერთიან გადმოღებული იყო აღმოსავლეთიდან (ე. ი. აზიიდან), უმეტესად ჩინეთიდან, ინდოეთიდან, და სპარსეთიდან. ყველაფერს აკეთებდნენ ხელით და უბრალო მანქანებით (საფეიქროებით). დღეს კი ტექნიკურ მეცნიერების საშუალებით ევროპის გენიოსობამ შეჰქმნა აურაცხელი მექანიკური მანქანები და მით ერთიან გარდაქმნა და გააძლიერა ტისაჟის ინდუსტრია.

როგორც წინა დვთქვით, ტისაჲი შეიცავს რამდენიმე ნაწილს, რომლებიც ისე გართულდნენ ამ ჟამად, რომ წარმოადგენენ განსაკუთრებულ ინდუსტრიებს; პირველი ნაწილი ტისაჲისა შეიცავს შენასს და ტრამის დამზადებას, ე. ი. ქსელისა და ჩასაქსოვის დამზადებას, მეორე—სურათებისა და კარდონის (მაყაოს) მომზადებას სხვა და სხვა სახეებისათვის; მესამე—ოკათ ქსოვას და მეოთხე ნაწილს კი ეძახიან ფინისაჲს (finissage) და აპრეტს (apprêt) ე. ი. ფარჩეულობის გაწმენდას და გაუთოვებას.

ტისაჲის პირველ ნაწილში შედიან ა) დეკადაჲა (ანუ ძაფის ლოტრებზედ დახვევა), ბ) კანეტაჲა, ანუ ძაფის კანეტებზედ (მაქოში ჩასადებია) დახვევა, გ) ურდაისაჲა, ანუ ქსელის გაბმა და დ) ჰლაიაჲა, ანუ ქსელის რვილზედ დახვევა. შევეხოთ მოკლედ.

ა) დეკადაჲა. საქსოვად დამზადებული, გამოხარშულ-შედებილი ან გამოუხარშავი ძაფი შულოებიდგან გადააქვთ ლოტრებზედ ერთგვარ მანქანით, რომელსაც ჰქვია დეკადაჲა (devidoir ou mécanique à dévider). დევიდუარი ორ-გვარია—გრძელი და მრგვალი. გრძელს ხმარობენ დიდ ქარხნებში, რგვალს კი პაწია ატელიებში (სახელოსნობებში). მასთან ცდილობენ, რომ ლოტრებზედ დახვეული ძაფი იყვეს ფრიად თანასწორი და თან ერთი და იგივე სიგრძისა; ამისათვის ხმარობენ ერთგვარ მანქანას, რომელსაც ჰქვია შესასწორებელი მანქანა (machine à détrancier.)

ბ) კანეტაჲა წარმოადგენს კანეტებზედ დახვევას. მაქობით ჩასაქსოვ ძაფს ლოტრებიდგან ახვევენ კანეტებზედ, ლერწმის ან ბზის ხის პაწაწა ლულებზედ, რომლებსაც შემდეგ სდებენ მაქოში. კანეტებზედ სახვევ მანქანას ჰქვია კანეტაჲა (cannetière).

გ) ურდისაჟი — ეწოდება ქსელის დამზადებას. ამ ლოტრებს თვის იღებენ ლოტრებზედ დახვეულ და საგანგებოდ არჩეულ ძაფს, რომელსაც ეძახიან ორგანსენს. ამ ლოტრებს 40-დან ვიდრე 200-მდე და მეტს ამაგრებენ ერთ ფართოსა და გრძელ დაფაზედ (ფიცარზედ), რომელსაც ეძახიან კადრს (cadre). აქედგან ძაფები გადიან რკინის დაზვრეტილ სიფრიფანაში, შემდეგ სავარცხელში და ეხვევიან დიდს რვილზედ (ცილინდრზე), რომელსაც ეძახიან ტამბურს. მასთან ცდილობენ ისე რიგად დაახვიონ და დააწყონ ძაფები, რომ ყოველი ძაფის მონახვა სწრაფად შეიძლებოდეს. ამას დიდი მნიშვნელობა აქვს ქსოვაში ძაფის გაწყვეტის დროს. ამ ქსელის დამზადებელ მანქანას ჰქვია ურდისუარა (ourdissoir). იგი ბევრი სისტემისაა. უმთავრესად ცნობილია ორი სისტემა სსაჟერის ურდისუარა და ჟიჟერისა. ურდისუარს ამუშავებენ ხელითაც და მექანიკურ ძალითაც.

დ) ჰლაჟი შეიცავს ქსელის პატარა რვილზედ დაზვევას და მით საქსოვად დამზადებას. ქსელს ახვევენ რვილზედ ან პირდაპირ ტამბურიდგან, ან არა და ტამბურიდგან ქსელს ახვევენ ჯერ მურგვად, შემდეგ მიაქვთ სხვა სპეციალურ სახელოსნოებში და შლიან ამ მურგვებს და შესაფერის მანქანით ახვევენ რვილზედ.

მეორე ნაწილი შეიცავს სურათების და მაყაოს (კარდონის) მომზადებას ანუ უკეთ — საქსოვ სახეების შედგენას. მკითხველმა კარგად იცის, რომ ყოველგვარი ქსოვილი წარმოადგენს ორს უმთავრეს ტიპს: უსახოს და სსახოს; პირველი ფრიად სადაა და მარტივი, მეორე კი მეტად თუ ნაკლებად რთული. ჩვენ ვიცით, რომ კაცის ესთეტიკურმა გემოვნებამ ანუ უკეთ გრძნობებმა წარმოშობეს ქვეყნად ყოველივე ხელოვნება და მასთან ქსოვის მოგონე-

ბისათანავე აღამიანი ცდილობდა მიეცა ნაქსოვისთვის სხვა-
და სხვა სახე, ფერი და მით დაეკმაყოფილებია თავის გემოვნება. თაღდაპირველად მხატვრობის და ქსოვის ტექნიკის განუვითარებლობის გამო ნაქსოვთა სახეებიც იყვნენ მარტაგნი და უშნონი. დღეს კი ეს ორი დარგი ისე განვითარდა, რომ მაგ. ევროპაში არამც თუ შეუძლიანთ მოქსოვონ შესანიშნავ სინამდვილით და გემოვნებით ყოველგვარი ყვავილები, ცხოველები და მცენარეთა სახენი; არამც თუ ქსოვენ საოცარის სინამდვილით აღამიანის და გამოჩენილ კაცთა სახეებს, არამედ უმაგალითო ხელოვნებით გამოჰყავთ ქსოვილებზედ უუძნელესი პეიზაჟები, უუნაზესი და უურთულესი მხატვრობანი (შე-დევრები) თავის ყოველივე ფერადებით და ნიუანსებით. ამ შემთხვევაში საფრანგეთის (ლიონის) ხელოვნებამ გადააჭარბა ყველას და მსოფლიო ტისაჟში დაიჭირა უპირველესი ადგილი.

დღეს ხალხის განვითარებასთან ფრიად განვითარდა და გართულდა მუშტრის გემოვნებაც; ამიტომ ტისაჟის დიდ მეჭარხნებს ჰყავთ განსაკუთრებითი სპეციალისტები, რომელთა შორის ერთი იგონებს ათას გვარ სახეებს (მოთხოვნილების გამო) და ხატავს, მეორეს გადააქვს იგი კანვაზედ, მესამე კითხულობს ამას და გადააქვს მაყაოზედ, მაყაოს-საქრელი მანქანის საშუალებით; მეოთხე და მეხუთე მართვენ საფეიქროს (მეტეის) და აბმენ ქსელს; მეშვიდე, მერვე და მეთე კი ჰქსოვენ, სწმენდენ და აუთოვებენ ფარჩეულს და სხვა. ასე რომ თითქმის ყოველი ნაქსოვი გაივლის ხოლმე რამდენიმე კაცის (სპეციალისტის) ხელში და ბოლოს მშვენივრად დასრულებული ამკობს მალაზიებს და იტყუებს მუშტრის თვალს. მესამე ნაწილი შეიკავს თვით ტისაჟს (ქსოვას). მქსოველს ეძახიან ფეაქარს (კანიუ—canut), საქსოვ მანქანას კი საფეაქარს (მეტეე). თაღდაპირველად ეს

მანქანა ევროპაში იყო ფრიად მარტივი (აზიელი); იგი შესდგებოდა ღვიმიდგან, სავარცხლიდგან, მაქოდგან და ლისებიდგან (lisses). თვითო მანქანას უნდებოდა ორიან სამი კაცი ან ქალი. დღეს კი ჟაკარდის გენიოსურმა მოგონებამ, თუმცა გართულა და განავითარა მანქანა, მაგრამ მუშა ხელი თითო მანქანაზედ შეამცირა. იმავე დროს მათი მუშაობა გარდაქმნა ორ-სამებრ უფრო ნაყოფიერად. ჟაკარდის, ამ უბრალო ლიონელ მუშის, მაგრამ გენიოსის მოგონება გამოისახება ლისების და მარშეს შეცვლაში; მათ მაგიერ ამ საუკუნის დამდეგს ჟაკარდმა მოაწყო დახვრეტილი მაყაო, რომელიც ფრიად აადვილებს მუშაობას და მეტადრე სახიან ფარჩეულის ქსოვას. თვით ჟაკარდის გამოგონებას კიდევ მეჩვიდმეტე-მეთვრამეტე საუკუნეში მოუშადადეს ნიადაგი გალანტიემ, ბლაშმა, ბეშონმა, ფალკონმა, პონსონმა და ვერზიემ, რომლებმაც თავთავის მხრივ შეიტანეს ცვლილება და გააუმჯობესეს პირველი ანუ პრიმიტიული საფეიქრო და რომელთა ღვაწლი არ უნდა იყვეს დავიწყებული აბრეშუმის ისტორიაში.

დღეს ჟაკარდის მაყაო შესცვალეს (გაათხელეს) და გააუმჯობესეს კერდოღმა და ვინსენზამ. ამას დაერთო კიდევ ჟაკარდის სისტემის მექანიკურ მანქანების მოგონება (სხვა და სხვა სახისა), რომლებიც მოქმედებენ მექანიკურის ძალით (ორთქლით, გაზით ან ელექტრონით და ჰქმნიან 3—4-ჯერ მეტს, ვიდრე ხელის მანქანა. მასთან ორ მანქანას თამამად ამუშავებს ერთი ფეიქარი, რითაც დიდ ეკონომია ხდება მუშა ხელში; ასე რომ ამ ბოლო დროს მექანიკური მანქანები უფრო და უფრო შემოდიან ხმარებაში, სჯობნიან ხელის საფეიქროებს, ხდებიან დიდ ფულიან ბურჟუების საკუთრებად დიდ ქარხნებში, რომლებიც ფარჩეულობის გაიაფებით და მეტოქეობით აღატა-

კებენ და სობენ წვრილ მოხელეთ. მასთან ცნობილია, რომ ხელით მოქსოვილი ფარჩეული სჯობია მექანიკურად მოქსოვილს, თუმც ეს უკანასკნელი ბევრად უფრო იაფია, და დღემდე ეს მექანიკური მანქანა ვერაა ისე გაუმჯობესებული, რომ იმისთანა კარგი ფარჩა მოქსოვოს, რომ ხელით ნაქსოვიდგან არ განირჩეოდეს. ამიტომ არიან მრავალი ძვირფასი ფარჩეული, რომლებიც იქსოვებიან მხოლოდ ხელით და ღირს თვითო ადლი (მეტრი) რამდენიმე ასი და ათასი ფრანკი.

როგორც ვსთქვით, საერთოდ ფარჩეულობა იყოფა ორ უმთავრეს ტიპად: უნად და ფასონად, ე. ი. უსასოდ და სსსასნად. გარდა ამისა საზოგადოდ უნის ყოველიფერი ქსოვა არის დამყარებული ოთხგვარ სისტემაზედ: ტაფტა, სერჟე, სატენი და სკერდი.

1) ტაფტა ანუ სწორი ქსოვილი, ყველაზედ უფრო მარტივია, მტკიცე და გავრცელებული. იგი ყველაზედ უძველესი ტიპია. ტაფტას ქსოვის ღროს რიგ-რიგად ქსელის ნახევარი ნაწილი ადის ზეით, ნახევარი კი რჩება დაბლა. ტაფტას ტიპს წარმოადგენს მაგალითად ჩვენი დაჩაბა. ევროპაში ამ სისტემის ოდნავ შეცვლით ჰქმნიან სხვა და სხვა ქსოვილებს, მაგ.: ფლორანსი, მასსელანი, გროდეშენდი, გროდეტური, გროდორანი, პულტ დე-სუა, ფაი, კრეპი, პოპელიანი, გაზი და სხვა.

2) სერჟე ეწოდება აღმაცერად ნაქსოვს. იგი შესდგება 3—12 ძაფამდე. სერჟე წარმოადგენს უფრო ლამაზ სახეს, ვინემ ტაფტა. სერჟეს ვარიაციით (ოდნავ შეცვლით) წარმოიშობენ მრავალი სხვა და სხ. ქსოვილი, მაგ. ბატავა, ლეკანტანი, ვირეონი, რა-დე-სენ-მორი და სხვა.

3) სატენი ანუ ჩვენებურად ატლასი ფრიად ნაზი და ლამაზი სისტემაა. მისი ქსოვილები ფრიად ბრწყინვალეა,

თუმც არაა ისე გამძლე და მავარი, როგორც სერჟე და ტაფტა. სატენის ქსოვა შესდგება 5-დან ვიდრე 64 ძაფამდე. სატენის სხვა და სხვა ვარიანტით შეადგინეს შემდეგი ქსოვილები: სატენ ჯაჯარენ, სატენ ჰრენესეს, სატენ დიუშეს, სატენ მერკეიე, ჯლსიონი, რადამესი და სხვა.

4) საკერდა თავისთავად არ წარმოადგენს რაიმე განსაკუთრებულ ტიპს. მისი ქსოვა დამყარებულია ან ტაფტაზედ, ან სერჟეზედ, ხოლო მისი შენი (ქსელი) ორთაა: ქვედა შეიცავს ძირს (ქვედა პირს) და ჰქმნის ჰაესს, ზეითა კი ბევრად უფრო გრძელია და ჰქმნის ხავერდს ან პუალს. ხავერდის ქსოვის დროს ზეითა პირზედ, ყოველ სამ ტრამის გავლების შემდეგ ქსოვილს უყრიან ხელით რკინის ან სპილენძის მოგძო წვრილ წკებლას, რომლის პირი ოდნავ ღარიანია და ზეიდან გაუსმენ ხოლმე ფრიად ბასრ ფოლადს (დანის მზგავსს), რომელიც სჭრის ძაფს, ჩონჩავს და ჰქმნის იმ ხაოს, იმ ღობილ ლამაზ სახეს, რასაც ეძახიან ხავერდს. თუ ვინიცობაა შეუდევს წკებლები და არ გასჭრეს კი, მაშინ გამოუვათ მეორე გვარი ქსოვილი, რასაც ეძახიან კელურ-ფრაზეს. პლიუშიც (peluche) ისე იქსოვება, როგორც ხავერდი, მხოლოდ მისი წკებლები უფრო მომსხოა და მაღალი. ევროპაში პირველად ხავერდის ქსოვა შემოიღეს იტალიაში და მეთექვსმეტე საუკუნეში მას ვხედავთ უკვე ლიონში.

რაც შეეხება ფასონეს იგი წარმოადგენს სახეებიან ნაქსოვს და იყოფა შემდეგ ჯგუფებად: ტაფტა-ფასონე, ჯამა, სატენჯამე, დროკე, ბროკარ და ბროკატულე.

ა) ტაფტა-ფასონე შეიცავს ყოველივე სახიან ფარჩეულობას, რომლებიც დამყარებულია ტაფტაზედ.

ბ) ჯამა წარმოსდგება სატენის ორ შეერთებულ არმიურადან. ღამას ფონი (მინდორი) ბრწყინვალე სატე-

ნისაა, სურათები კი ლიბერია (mat), რომელიც წარმოსდგება ტრამიდგან.

გ) სატენ-ლაშე ანუ ლამპას იგივე დამაა, მხოლოდ სახეების ფერები სრულიად ეწინააღმდეგება ფონის ფერს და ამ რიგად წარმოსდგება მეტად, მბზინავი და მოელვარე ქსოვილი.

დ) ღროკე ერთ გვარი ფასონეა, რომლის სახეები ხავერდოვანია.

ე) ბროკატული ეგრეთვე დამაა, რომლის ტრამი ტლანქია და სელისაა, რის საშუალებით სატენის სურათები სამჩნევად ამობურცულია და ბრწყინვალე.

ვ) ბროკარი ანუ ჩვენებურად ოქრომკედი და ვერცხლის მკედი. ამ გვარ ფარჩეულში ჩაქსოვილია ოქროვანი ან ვერცხლოვანი ძაფები. (ამ გვარ ქსოვილთ ხმარობენ უმეტესად ეკლესიებში და მღვდელთა სამოსლად). გარდა ამისა ლიონში ჰქსოვენ ეგრეთვე ლეჩაქებსა (ვუალს, ტიულს), სანტ-ეტიენში — ლენტებს და პარიზში — არშიებს (dentelles).

როგორც წინად ვსთქვით, საზოგადოდ ფარჩეულს ქსოვენ როგორც გამოხარშულ დამზადებულ ძაფით, ეგრეთვე გამოუხარშავით, რის შემდეგაც ხარშვენ და ლებვენ მას, ან არა და ბექლვენ ზედ ხელით ან მექანიკით სახეებს და მით აკეთებენ იაფ-ფასიან ფასონეს მაგვარებს. ამ მანიპულიაციას (ხელობას) ეძახიან ფინისაჟს (finissage).

აპრეტა. პირ და პირ საფეიქროდან გამოსულ ფარჩეულობას, რაც უნდა კარგი ნაქსოვი იყვეს, მაინც აკლია სინაზე, სიწმინდე, სიმსახრე და სიელვარე. ყველა ამ თვისებათა სისრულით მისაცემად არსებობს ცალკე ქარხნები, სადაც ფარჩეულს ავლებენ მრავალ მანქანებში, აუთოვებენ, ადუნებენ, კიმივენ, ტრუსვენ ზეითა ხაოს, ან ასწო-

რებენ და სხ. ამრიგად უმატებენ და აძლევენ სინაზეს ნარნარეს, სიმსახრეს, სიწმინდეს და ელვარებას. მთლად ამ მანიპულაციას ეწოდება აზრეტი. მისი უმთავრესი ნაწილებია: საფინდრაჟი, გრიაჟი, ჰოლსაჟი, ანკოლაჟი ანუ გომაჟი, გოფრაჟი და მუარაჟი.

ა) საფინდრაჟი ანუ დაუთოკება. ფარჩეულს გაატარებენ ხოლმე ორს მხურვალე ლითონის რვილს შუა, რის საშუალებით ნაქსოვი უთოვდება, იღებს თანასწორობას, სიმსახრეს (souplesse), ზემო პირი უსუფთავდება და ხდება პრიალა. ამ საუთოვებელ მანქანას ჰქვია კალანდრი (ca-landre ou cylindre à chaud à deux rouleaux).

ბ) გრიაჟი (შეტრუსვა) და რაზაჟი (გაპარსვა). ფარჩეულს ავლებენ ერთგვარ მანქანაში, სადაც გაზის ალის უეცრივ გატარებით იტრუსება იგი და შორდება ზედმეტი ბეწვები, ან არა და მკრელ სამართებლით იპარსება ის ბეწვები და ხაო. ამ რიგად ნაქსოვი ხდება უფრო სუფთა და ლამაზი. ამ მანქანას ეძახიან სატრუსს ან საპარს მანქანას (Machine à griller à deux rampes).

გ) ჰოლსაჟი ანუ პრიალება. ფარჩეულს ატარებენ ერთგვარ მანქანაში, სადაც ფოლადის ბასრი დანები სწმენდენ მას და აპრიალებენ მეტად.

დ) ანკოლაჟი ანუ გომაჟი (გაწებვა). როცა სურთ რომ ზოგიერთ თხელ და უსწორო ფარჩეულს მისცენ სისქე და თანასწორობა, მაშინ მათ უსმენ პარაფინიანს, სტეარინიანს ან რაიმე მსუქან ან თაფლის სანთლოვან ნივთიერებას; შემდეგ აშრობენ და უსმენ, რასაც ეწოდება გლასაჟი. ამ რიგად ფარჩეული სქელდება და ხდება ფრიად მოელვარე. ამის მანქანას ჰქვია საწებავი მანქანა (Machine à gommer).

ე) გოფრაჟი ანუ სასკების აღბეჭდვა. უსახო ნაქსოვს გაატარებენ ორ რვილს შორის, რომელზედაც სახეებია

ამობურცული, მოუჭერენ მაგრად, რის გამო ის სახეები ჩა-
ეჭირება და მით აღიბეჭდება ფარჩეულზედ.

ვ) მუარაჟია. ეს ფრიად საინტერესო მოგონებაა. ამის-
თვის არსებობს ორ გვარი ან სამ გვარი მექანიკები (*Ma-
chite à apprêter à la râcle, machine à élargir et
machine à dérompre*). ფარჩეულს გაატარებენ მათში, მო-
უჭერენ ძლიერ, რითაც მოჭეკენ ძლიერ ტრამის ძაფს,
დაღარვენ თითქო, აათამაშებენ სხივებს და მით მისცემენ
ნაქსოვს მრგვალს ან გრძელ მოვლვარე ბზინვარებას, რაიცა-
ახდენს ფრიად მომხიბლავ ეფექტებს.

X

საზოგადოდ ფარჩეულის ქსოვამ ევროპაში გაიარა-
ოთხი პერიოდი—ხანა. სულ პირველი ხანა იყო აზაისა-
ანუ ჩანეთისა, მაგრამ ის არა გვაქვს მხედველობაში ამ
ჟამად. ევროპაში კი პირველ ხანად ითვლება ბაზანტისა
ქსოვადღებანი, მეორე ხანად აზაბუბისა, მესამე იტალიისა და
მეოთხე საფრანკეთისა. ეს უკანასკნელი თავის განვითარე-
ბით, სიფაქიზე-სიმშვენიერით, ხელოვნებით, მხატვრობით,
სინაზით და ფრანციულ მოხდენილ გემოვნებით დგას გა-
ცილებით ყველაზედ მაღლა, ჰხიბლავს მთელს ქვეყანას
და დაიმსახურა მსოფლიო ყურადღება. მთელი ლიონი,
ეს უმთავრესი ცენტრო საფრანგეთის მებაბრეშუმეობისა,
სავსეა შვენიერ და შეუღარებელ ფარჩეულობით. სხვათა-
სშორი აქ არსებობს განსაკუთრებითი დიდებული მუზე-

უმი ფარჩეულისათვის (Musée d'art et d'industrie, dans le Palais de commerce), სადაც თავმოყრილია და შეენიერ რიგზედ დაწყობილი ევროპა-აზიის ყველა ეპოქის ფარჩეულთა ნიმუშები. მზერ ამ უბრალო ქვის წრბოლს, რომელიც ადამიანის ხელში გარდაქმნილა შეენიერ ძაჟად და ქსოვილებად, ჰმზერ ამ ადამიანის ფანტაზიას, გემოვნების და ხელოვნების ტურჟა ნაყოფს, ოცდები და თან თითქო ჰკითხულობ ერთ დარგში მთელ კაცობრიობის ესთეტიკას, კულტურას, ესთეტიკის ევოლიუციას.

1. ბაზანტიის სანა. ევროპის ფარჩეულობის ტიპი ანუ ბიზანტიის ხანა განირჩევა მომსხო ქსელით, ლბილი ტრამით; ნაქსოვი სახეები კი ტლანქია. ქსოვილების სახეებს შეადგენს ხშირად ცხოველნი და ადამიანნი; ზედ გამოსახულია ან ომი, ან ნადირობა, ან ცირკში ჰიდაობა, ზოგან გამოხატულია მეფეებიც. ცხოველთა შორის ხშირად სახავდენ ლომს, სპილოს, მარტორქას, ხოხობსა და ორბს. უფრო ხშირად იყო უსახო ქსოვილები და მათში დიდ მოწონებაში იყო პურპურით (აღისფერის საღებავით) შეღებილები. ამ დროსვე იწყეს ქსოვა ბამბა-აბრეშუმისა, რასაც უწოდებდენ სუბსერიაკას (subserica). მაშინ, როდესაც ნამდვილ აბრეშუმის ნაქსოვს ერქვა ლოლსერიაკა (holoserica). ბიზანტიაში აბრეშუმის ქსოვა იწყება მეოთხე საუკუნიდგან ქრ. შემდეგ და აღის მერვე საუკუნემდე.

2. არაბების სანა იწყება მერვედან და აღის მეთოთხმეტემდე. იმართება შესანიშნავი საფეიქრონი არაბთა მიერ დაპყრობილ ქვეყნებში, უმთავრესად ესპანიაში და აფრიკაში. ურიის ვაჭრები მათ ნაქსოვებს ავრცელებდენ თითქმის მთელს ევროპაში. ამ ხანის ქსოვა უფრო განვითარებულია. ნაქსოვები უფრო ნაზია, რთული და სხვა და

სხვა სახისანი. თვით სურათებიც ბევრად უფრო ანი და კარგად აღსრულებული. აქვე ვამჩნევთ ოქრომკედებს და ოქროქსოვილებს, აგრეთვე მშვენიერ ატლასებს. სახეთა შორის ამ ხანაში სქარბობს ათასგვარი ხაზები და გეომეტრიული ფიგურები, ყვავილები და ფოთლები; ცხოველთა შორის კი ხშირად სახავდნენ ლომსა და არწივს. ყოველივე აღსრულებულია მშვენიერის ხელოვნებით.

3. იტალიის ფარჩეულის ხანა იწყება მეცამეტე საუკუნიდგან და თავდება მეთვრამეტეში. იგი აღის უმაღლეს წერტილზე მე-16—17-ტე საუკუნეში. ამ დროს მთელი ევროპა ითვისებს იტალიის გემოვნებას და თხოულობს მის მშვენიერ ფარჩეულს. საფეიქროთა უმთავრესი ცენტრო იყო: ლუკა, ფლორენცია, გენუა, ვენეცია და მილანა. მსოფლიო მოვლენებმა ე. ი. არაბთა იმპერიის დაფუშვამ, ბიზანტიის დაცემამ, ოსმალთა ომებმა და დაპყრობამ დასცეს არაბთა სააბრეშუმო ინდუსტრია და მოუშართეს ხელი იტალიის პერიოდის აპყვავებას. თვით ნაქსოვებშიც დიდი პროგრესი დაეტყო იტალიელთ; მათ ფარჩეულში სქარბობდა ტაფტა, ატლასი, დამა და ხავერდი. ფასონე ფარჩეულებშიაც შექმნეს ახალი გემოვნება და ორიგინალური სახეები, მიატოვეს ნელ-ნელა ბიზანტიელთა და არაბთა წაბაძვა, მოიშორეს თავიდგან ცხოველთა, მცენარეთა და გეომეტრიულ ფიგურათა გამოსახვა და შეირჩინეს მხოლოდ ვაზის და მუხის ფოთლების დახატვა. მათ სურათების უმთავრეს მოტივს წარმოადგენდა რელიგიური სცენები, რომლებსაც ხატვიდნენ საოცარის ხელოვნებით, ასე რომ იტალიის მოხელენი და ფეიქარნი შეიქმნენ დიდათ დაფასებულნი საფრანგეთში და ინგლისში. გამეფდა ყველგან იტალიის ხელოვნება. ექვი არაა, მთავარი მიზეზი იტალიის ფარჩეულის და ქსოვილთა განვითარებისა იყო

თვით იტალიის რენესანსი და სულის გაღვიძება. აქვე საჭიროა შევნიშნათ, რომ ბ. პარიზეს სიტყვით არაბნი და იტალიელნი ყიდულობდნენ აბრეშუმს თავის ქარხნებისათვის აგრეთვე საქართველოდგან.

4. საფრანკეთის ხანა. თუმცა აბრეშუმის ქსოვა საფრანგეთში დაიწყო იხევ მეთორმეტე-მეცამეტე საუკუნოებში, მაგრამ პირობანი არ უწყობდნენ ხელს მის განვითარებას. იგი ძლივსღა სუნთქავდა და ბობლინებდა; იტალიამ ხომ სულ სული შეუწუხა და დასუსხა ერთიანად, თუმც საფრანგეთის მეფენი, მაგ. ლუი XI-ტე ძლიერ ცდილობდა ფარეულთა ქსოვის გაძლიერებას ლიონში და ტურში; თუმც გამოიწერა მან მრავალი იტალიის მოხელენი, მაგრამ ვერაფერს გახდა. შემდეგი მეფეებიც, როგორც ფრანსუა I, ჰანრი IV და მასთან გამოჩენილი მინისტრი კოლბერი ძლიერ მფარველობდნენ საფრანგეთის ფეიქრებს და ცდილობდნენ აეყვავებიათ ფარეულის ინდუსტრია ლიონში, ტურში და ნიმში. მათი შრომა და მეცადინეობა არ დარჩა უნაყოფოდ. ამ ქალაქებში გაიმართა კარგი საფეიქრონი. მათ შორის ლიონმა იმ თავითვე დაიჭირა პირველი ადგილი თავის ინიციატურ ნიქით და ორიგინალურ გემოვნებით. ამ დროს ევროპის ისტორიულმა მოვლენებმა შეუწყვეს ხელი საფრანგეთის მებაბაშუმეობას. დაეცანელ-ნელ საყოველთაოდ იტალიის პირველობა და დიდ მნიშვნელობა. მას ჩამოერთვა აღმოსავლეთთან ვაჭრობა. ინგლისმა, საფრანგეთმა და ჰოლანდიამ გააცურეს თავიანთი სავაჭრო გემები ზღვებში და ოკეანებში და დაიპყრეს მრავალი გარეშე ბაზრები. საფრანგეთის აბრეშუმის ინდუსტრიას გაეხსნა გზა. მას დაერთო დანგონის (ფრანციელი) შესანიშნავი გამოგონება ერთ-

გვარი მანქანისა (*grande tire*), რითაც აღვირ
ბექდავდა ნაქსოვებზედ უუდიდეს და უურთულეს სურათებს; ამას მიემატა ფრანციელთა გალანტიეს, ბლანშის, ბუშონის, ფალგონის, ვერზიეს და პონსონის მიერ საფეიქროს სხვა-და-სხვა ნაწილების გაუმჯობესება და ქსოვის გაადვილება. ჟაკარდის გენიოსურმა მოგონებამ ხომ დაავგირგვინა და გააბატონა საყოველთაოდ ფრანციელის ხელოვნება და ფარჩეულობა! ამ რიგად საფრანგეთის პოლიტიკურ დიდებასთან, კულტურულ და სოციალურ განვითარებასთან ვითარდება ფარჩეულის ინდუსტრიაც. თვით ქსოვის ტექნიკამ და სურათების გამოსახვამ ჰქნეს დიდი ნაბიჯი. იტალიის რელიგიური სცენები აქ შეიცვალენ ბუნების დაახლოვებასთან. ფრანციელის ცქრიალა ფანტაზიამ და გემოვნებამ ქსოვილებზედ დასახეს ლამაზი მცენარენი, პაწია ბუჩქები, ფოთლები, ყვავილები, თაიგულები და სხვა. მეფრამეტე საუკუნიდან ხომ სრულიად გამეფდა საყოველთაოდ საფრანგეთის ფარჩეულობა. მან დაამარცხა თავის მოსისხლე მტერი იტალია: ამან მიატოვა თავის ბრძოლა. საზღვარი სინაზე, სინარნარე და ცელქური, თავქეფი ფანტაზია; იდილიური სურათები და შვენიერი ხელოვნება ახასიათებენ ამ საუკუნის საფრანგეთის ფარჩეულს. რიველის მოგონებამ ხომ კიდევ უკეთ გააუმჯობესა სურათების დასახვა. მისცა მათ წრდილ-ნათელი, ელფერი და ფრიად ნაზი ნიუანსები. მეცხრამეტე საუკუნეში-კი ჟაკარდის და ვერდოლის მოგონებამ, ტეინტურის და მხატვრობის ტექნიკამ და ხელოვნებამ ხომ უზენაესად აღამაღლეს საფრანგეთში ფარჩეულის ინდუსტრია! მექანიკურმა მანქანებმა ხომ ძალიან გააიაფეს და მისცეს დემოკრატიული ხასიათი!

ამ მხრივ პირველი ალაგი დაიჭირა ლიონმა. ეინარდის
სიტყვით ლიონის ფარჩეულმა გააოცა ქვეყანა პარიზის
გამოფენაში 1889 წელს, როგორც ათას-გვარობით,
ეგრეთვე საოცარის ხელოვნებით, სინაზით, სურათებით,
ფერებით და აღსრულებით. ამასთან უნდა აღვიაროთ,
რომ საფრანგეთის აბრეშუმის ინდუსტრიის პროგ-
რესი ჯერ არ დამთავრებულა, იგი ვითარდება სამწე-
ვად და მიდის წინ. საერთოდ-კი უნდა აღვიაროთ,
რომ აბრეშუმის ინდუსტრიაში მოქმედებს ოთხი ფაქ-
ტორი: სელფინგა, მენაუტეა, ინდუსტრია და კომერცია.

XI

ახლა განვიხილოთ მოკლედ, თუ რა მდგომარეო-
ბაშია აბრეშუმის ინდუსტრია ევროპა-რუსეთ-ამერიკაში.

1. საფრანგეთი. აქ თქვენ ნახავთ ორ დიდ ცენტრს:
ლიონსა და სენტეტენს. ლიონი მეორე ქალაქია საფრან-
გეთისა, ჰყავს ნახევარ მილიონამდე მცხოვრებნი და
თითქმის მთელი მისი დიდება, სახელი და სიმდიდრე
შესდგება ფარჩეულისაგან. წაართვით ფარჩეული ლიონ-
სა და მისი მნიშვნელობა იკარგება. არსად არ იქსო-
ვება ამდენი აბრეშუმი, როგორც აქა. ამ მხრივ მას
უკავია პირველი ადგილი, არამც თუ საფრანგეთში,
არამედ მთელს ქვეყანაზედ. აქ ქსოვენ ყოველწლობით
3 $\frac{1}{2}$ მალიონ კალოგრამ აბრეშუმას ძაფს, ე. ი. ერთ მეს-
მედს მისს, რაც იქსოვება მთელ ევროპა-ამერიკაში. პირვე-
ლად საფეიქროებს ლიონში ვმზერთ მე 15-ტე საუკუ-
ნეში. 1417-დან 1478-წლამდე აქ არის მხოლოდ სა-

მი საფეიქრო, 1554 კი აღის 12,000-დე; შემდეგ პროტესტანტიზმთან ბრძოლამ, ნანტის ხელშეკრულობამ ძლიერ დასცეს ლიონის მეაბრეშუმეობა, ასე რომ 12,000 საფეიქროდგან დარჩა მხოლოდ 2,000, დანარჩენი, როგორც პროტესტანტები, გადიხვეწნენ ინგლისსა და გერმანიაში, იქ დაბადეს და ააყვავეს ფარჩეულის ინდუსტრია. 1739 წელს ლიონში საფეიქროთა რიცხვი აღის 7,500-დე, სადაც მუშაობენ 48,500 კაცი და ქალი. 1753 წელს იქ არის უკვე 10,000 საფეიქრო და 60,000 მუშანი. 1787 წელს 18,000 საფეიქრო და 80,000 მუშა, მაგრამ საფრანგეთის დიდმა რევოლიუციამ დასუსტა ძლიერ ლიონის მეაბრეშუმეობა, ასე რომ 1800 წელს ძლივს ვამჩნევთ იქ 2,500 საფეიქროს. მაგრამ ჟაკარდის მოგონებამ მისცა საოცარი იმპულსი ფარჩეულის ინდუსტრიას და კვლავ ააყვავა იგი ლიონში, ასე რომ 1813 წელს დაარსდა უკვე 12,000 საფეიქრო, 1819 წ.—20,000, 1827 წ.—27,000, 1837 წ.—40,000 და 1848 წ.—50,000. ამ რიგად ხელის საფეიქროთა რიცხვი იზრდებოდა საოცარის სისწრაფით, ასე რომ ცოტა ხანში ლიონისა და მის ახლო-მახლო საფეიქროთა რიცხვი აღვიდა 120,000-ზედ. მაგრამ გამოიგონეს მექანიკური მანქანები და ხელის მანქანათა რიცხვი შემცირდა. მეტოქეობამ დაამარცხა ისინი, ასე რომ პერმეცელის სიტყვით 1851 წელს ირიცხებოდა მხოლოდ 100,000 ხელის საფეიქრო, და მასთან 20,000 მექ. მანქანა შამბრ დე კომერსის სტატისტიკურ ცნობებიდგან-კი სჩანს რომ 1889 წელს ლიონში ყოფილა 90,000 საფეიქრო ხელისა და 20,000 მექ. მანქანა. დღეს-კი იქ მხოლოდ 50,000 ხელის საფეიქროა და 28,000 მექანიკური მანქანა.

მექანიკურ მანქანების გამოგონებამ დააღება და სული შეუწუხა წვრილ ფეიქრებს, ეს მანქანები შეიძინეს კაპიტალისტებმა (დიდფულიანებმა), ააგეს დიდი ქარხნები გამართეს ორთქლის, გაზის ან ელექტრონის მოტორები, მოჰკრიბეს და ამუშავეს ათასი და ათათასი მუშები (ქალი და ვაჟი), ამ რიგად ფარჩეულის ქსოვა დაიჯინეს იაფად, გააიაფეს იგი მსოფლიო ბაზარზედ და მით გამოაცალეს პირიდან ლუკმა და გააკოტრეს წვრილმანი მწარმოებელნი, რომელნიც იძულებულნი გახდნენ და ხდებიან დღესაც მიატოვონ თავიანთ ხელის საფეიქრონი და შევიდნენ უბრალო მუშებად დიდ ქარხნებში; აქ-კი მუშები შრომობენ დღეში 10 საათს და რამდენსაც მოქსოვენ იმის-და-გვარად ეძლევათ თითო გვარ ფარჩეულზედ გადაწყვეტილი ფასი; აქ ზომავენ მეტრობით (აღლით). ამ რიგად ქალები იღებენ დღეში 2—3 ფრანკს, კაცები-კი 3—5 ფრანკს და მეტსაც, მაგრამ აქაურ სიძვირეში აბა რას ეყოფათ ეს ფული! ამ გვარივე სამწუხარო მოვლენა ხდება ლიონის გარდა მთელ ევროპა რუსეთ-ამერიკაში. ყოველ წლობით ლიონის საფეიქრონი ქსოვენ თითქმის ორ მილიონ ნახევარ კილოგრამ დამზადებულ აბრეშუმს, ერთ მილიონამდე ნედლ შულო აბრეშუმს და შვიდას ათას კილოგრამ ყაქს. მთელი ლიონის ფარჩეული საფასურით აღემატება ყოველ წლობით 400 მილიონ ფრანკს.

სენტ-კტაენი. ესეც საკმაოდ ვრცელი ქალაქია. იგი შორავს ლიონს თითქმის 100 ვერსით და შეიცავს 100,000 მცხოვრებთ. მისი წარმოების უმთავრესი დარგი არის ქვა-ნახშარი. მთელი ქალაქი ქვანახშირის მადნებზედაა გაშენებული, რომელიც მასთანვე არის მისი სიმდიდრის წყარო; ხოლო მასთანვე აქ არ.

სებობს აბრეშუმის რუბანის („rubans-ლენტების“), საფეიქრონი და ქარხნები, სადაც ყოველ წლობით ქსოვენ 200,000 კილოგრ. აბრეშუმს, ღირებულს 100 მაღიან ფრანკად.

2.) ინგლისა. აქ ფარჩეულის ქსოვა იწყება მე 14-ტე საუკუნიდან და ბობლინებდა წელა; მე 17-ტე საუკუნის დამლევადამ ეს ხელობა საკმაოდ განვითარდა ფრანციელ მოხელეთა (პროტესტანტთა) წყალობით. მე 18 ტე საუკუნის პირველ ნახევრიდან 1860 წლამდე საფეიქროთა რიცხვი ავიდა ინგლისში 150,000-მდე, მაგრამ ინგლისმა ვერ შესძლო ამ მხრივ ბრძოლა სხვა ქვეყნებთან და მეტადრე საფრანგეთის წინაშე და მის ფარჩეულის ქსოვა ძლიერ დაეცა, ხელის საფეიქროთა რიცხვი შემცირდა 50,000-მდე და მექანიკურ მანქანათა რიცხვი არის 12,000, რომლები ჰქმნიან ყოველ წლობით 150.000,000 ფრ. საღირაფ ფარჩეულს. მიუხედავად ამისა ინგლისს შეაქვს ყოველ წლობით საფრანგეთიდგან, გერმანიიდან და შვეიცარიიდან 260.000,000 ფრ. საღირაფი ფარჩეული; ასე რომ ინგლისი თითქმის უუპირველესი მუშტარია საფრანგეთისა.

3.) იტალია. როგორც ზევით ვსთქვით ამ ქვეყანას მე 16—17 საუკუნეებში ეკირა პირველი როლი აბრეშუმის წარმოებაში და მისი ფარჩეული იყო მოწონებული და განთქმული მთელს ქვეყანაზედ. დღეს ისე დამარცხდა იგი საფრანგეთთან, რომ მისი ვრცელი აბრეშუმის წარმოება შეამცირა 14,000 საფეიქრომდე, რომლებიც ჰქმნიან ყოველ წლობით 40—50 მაღიან ფრანკის ღირებულ ფარჩეულს. ფარჩეულის უმთავრესი ქარხნები და საფეიქრონი მოთავსებულია ქქ. მილანში, ტურინში, ბერგამში და სხვა. დღეს იტალიამ უმთავრე-

სი ყურადღება მიაქცია თვით მეაბრეშუმეობას და როგორც ვიცით მოჰყავს ყოველ წლობით 42.000,000 კილო პარკი, რომლიდან ჰქმნის მშვენიერ ფილატიურებით 3 მილიონ კალოგრამ შუღლ ძაფს.

4.) შვეიცარია. ეს პაწია ქვეყანა ძლიერ ეტანება ფარჩეულის ქსოვას. ეს ხელობა არის დამყარებული უმთავრესად 2 ქალაქში: ტაურისში, სადაც 20,000 ხელის საფეიქროა და 4,000 მექ. მანქანა და ბაალში, სადაც 11,000 საფეიქროა. ციურიხში ჰქსოვენ ჩვეულებრივ ფარჩეულს, ბაალში კი ლენტებს. ორივეში ფარჩეულის წლიური წარმოება აღის 80 მილიონ ფრანკამდე. დღეს-კი ამ პაწია ქვეყნის ფარჩეულის ფასი აღის 150 მილიონ ფრანკად.

5.) გერმანია. ამ ქვეყანაში აბრეშუმის ინდუსტრია დაიბადა მხოლოდ მე 16-ტე საუკუნეში. მე 17—18 საუკუნეებში იგი განავითარეს ფრანციელმა მოხელე პროტესტანტებმა, რომლებიც გარეკეს სამშობლოდგან ნანტის ედიქტის ძალით და გადმოსახლდნენ გერმანიაში. დღეს ფარჩეულის ქსოვა არის დამყარებული მხოლოდ ორ პროვინციაში: ბრუნსვიკში და ბრანდენბურგში და მოთავსებულია ორ ქალაქში: კრეფელდში და კლუგენფელდში. ამ საუკუნის დასაწყისს გერმანიაში ითვლებოდა მხოლოდ 2,500 საფეიქრო, 1880 წ. კი მისი რიცხვი ავიდა 72,000-ზედ, რომელთა წლიური ნაწარმოები აღის ღირებით 225 მილიონ ფრანკამდე. დღეს-კი ავიდა 300 მილიონამდე.

6.) ავსტრია. აბრეშუმის ქსოვა უმთავრესად დამყარებულია ქ. ვენაში, სადაც დღეს მოიპოვება 13,000 ხელის საფეიქრო და 2,000 მექ. მანქანა, რომლებიც

ჰქმნიან ყოველ წლოვით 55—60 მილიონ ფრანკის საღირსეულ ფარჩეულს.

7.) ისპანია. ამ ჩამორჩენილ ქვეყანაში ამ ჟამად მოიპოვება 8,000 საფეიქრო, სადაც ამზადდებიან 25 მილიონ ფრანკის საღირსეულ ფარჩეულს. უმთავრესად კი ესპანიის მეფის სახლობა და გრანდები (არისტოკრატია) იკვეთავენ ლიონიდგან ფრიად ძვირფას ფარჩეულს.

8.) ამერიკის შეერთებული შტატები. აბრეშუმის ინდუსტრიაში არც ამერიკა ჩამორჩა ევროპას. ეს ნორჩი, მაგრამ მხნე და მშრომელი ქვეყანა შეეცილა ფარჩეულშიაც თავის ძველს მეტროპოლს და დღითი დღე მართავს ახალ-ახალ საფეიქროებს, ახალ სისტემის მანქანებს; მათი რიცხვი დღეს 45,000-ზედ მეტია, რომლებიც ჰქმნიან ყოველ წლივ 100—110 მილიონ ფრანკის ფარჩეულს. მიუხედავად ამისა იგი მაინც იწერს ევროპიდგან (უმეტესად საფრანგეთიდან) ყოველ წლოვით 180—190 მილიონ ფრ. ფარჩას.

9.) რუსეთი. პარიზის სიტყვით რუსეთში აბრეშუმის ინდუსტრია დამყარებულია მოსკოვში, სადაც 10,000 საფეიქროა, ჰეტერბურგში და ვლადიმერში. ამ ორ ქალაქში ეგრეთვე ყოფილა 9,000 საფეიქრო და მექანიკი; სულ-კი მზადდება ყოველ წლოვით 70 მილიონ ფრ. საღირსეული იაფ-ფასიანი ფარჩეული. აქვე საჭიროა შევნიშნოთ, რომ აბრეშუმის მოყვანა დაიწყეს შიდა რუსეთში მე 17-ტე საუკუნეში. მოჰყავთ დღეს სამს გუბერნიისაში: კასტრინოსლავში, ხარკოვში და უარიში, რიცხვით 6,000 კილოგრამი აბრეშუმი.

მ ა ს ა ლ ე ბ ი

ქრისტიანობის დაცემის და ისლამის საბრძოლოების გავრცელების ისტორიისა დასავლეთ სადარბაზოში.

კახაბერის, აქარის, შუა-ხმვის და ხულოს გამაჰმადიანება.

(ნაამბობი სოფ. ზეარელ 80 წლის სელიმ ალი-იში-ოღლისაგან და მაჰმადიან თურმანიძისაგან).

დასასრული *)

ოსმალთ აქარა მაგრა დაიმორჩილეს. მერე გამაჰმადიანება დაუწყეს, მაგრამ საქმე ერთობ გაუჭირდათ. აქარელებს ოსმალთაგან მოციქულები მოუვიდათ და მაჰმადიანობა განუცხადეს; მოციქულები უკან დააბრუნეს, თან გაატანეს თავიანთი მოციქულებიც და შეუთვალეს ასე:

—ჩვენ გვიმსახურეთ ისე, როგორც გენებოთ, ხოლო სჯულს-კი თავი დაანებეთ, ჩვენ ჩვენს სულს არ დავკარგავთ, არ გავმაჰმადიანდებით.

ქართველების ასეთი უარი ოსმალთს ფაშას ძლიერ ეწყინა. მალე ტრაპიზონიდან ოსმალთს ჯარი მოვიდა და კახაბერში ომი ატყდა. ომში ოსმალნი დაეცნენ.

*) იხ. «ქრებულია» № VII.

აქარელნიც ბევრნი გაწყდნენ; ბოლოს ოსმალთ ხერხი მოიგონეს და ხალხის ფულით შესყიდვა დაიწყეს. პირველად შეისყიდეს სოფ. ერგე, ბათუმის ზემოდ, კახაბრისა და აქარას შუა და პირველად სოფ. ერგეს ხალხი გამაჰმადიანდა. ოსმალთა, მუსლიმანთა სალოცავი ჯამე პირველად ამ სოფელში გააკეთეს. აქედან წავიდნენ აქარისაკენ და დაიწყეს მეცადინეობა, მაგრამ ვერსად რა მოახერხეს, ვერც თხოვნით და ვერც შიშით ვერავინ გაამაჰმადიანეს. უკანასკნელნი მივიდნენ სოფ. ორკოში და მცხოვრებთ შესყიდვა დაუწყეს და თან განუცხადეს:

—ერგე გამაჰმადიანდა და თქვენ რას იტყვით?

ორკოს მცხოვრებთ ეს წინადადება ჯერ ეუცხოვათ, ეჯავრათ კიდევ, მაგრამ მალე დამორჩილდნენ ბრძანებასა და მიუგეს:

—ყოველივეს აღვასრულებთ, რასაც-კი გვიბრძანებთ, გაემაჰმადიანდებით, მეტი რა გზა გვაქვს!

ესენი მალე გამაჰმადიანდნენ და მეორე ჯამეც ამათში გააკეთეს, კაკაშვილების სახლების მახლობლად. აქედან წავიდნენ მერისში. მაშინ სოფ. მერისში 700 კომლი სცხოვრობდა. ოსმალთ მერისელთაც აცნობეს გამაჰმადიანება:

—ერგე, ორკო და სხვა სოფლები გამაჰმადიანდა და თქვენ რაღას იტყვით, მაჰმადიანდებით თუ არაო?

მერისელთ უარი უთხრეს:

—არ გავთათრდებით. გინდა დაგვხოცეთ და მაგას-კი ვერ ვიზამთ!

რამდენიმე დღის შემდეგ ამათში ჩხუბი გაიმართა. ს. მერისის მცხოვრებთ რიცხვი მთლად გაწყდა; შვიდას კომლში მხოლოდ ერთი გვარის რამდენიმე ოჯახი გადარჩა, ცეცხლაძეები. დანარჩენნი: კაცი, ქალი, მოხუ-

ცი, ახალგაზდა და ყმაწვილი გამწყდარან მთლად სჯულსათვის ბრძოლაში. მერისში მაშინ სოფლის სახლები ისე ახლო-ახლოს იყო, რომ კატა ერთის სახლის სახურავიდან მეორე სახლზედ გადახტებოდა ხოლმეო. ეს სახლებიც მთლად დაუქცევიათ ოსმალთ. ბოლოს ცეცხლადები გამაჰმადიანებულან. მესამე ჯამეც მერისში დაუდგავთ. აქედგან წასულან შუა ხევის სოფლებში და სოფლელებისათვის უთქვამთ:

— აქარა გამაჰმადიანდა და თქვენ რაღას იტყვით, გამაჰმადიანდებით თუ არა? შუახეველნი მოტყუებულან და გამოუცხადებიათ:

— რაკი აქარელნი გამაჰმადიანდნენ, მეტი რა გზა გვაქვს, ჩვენც გამაჰმადიანდებითო.

ესენიც გამაჰმადიანებულან. ამათთვის მიუციათ ხოჯები და მეოთხე ჯამეც აქ გაუკეთებიათ. შუა ხევის გამაჰმადიანების შემდეგ ოსმალნი წასულან ხულოში. ხულოში მაშინ ერთი დიდი მღვდელი მჯდარადა ერთიკ ქართველი თავადის შვილთაგანი. ოსმალთ ამათვისაც განუცხადებიათ გამაჰმადიანების ამბავი.

— ფადი-შაჰის ბრძანება მოვიდა და გეცხადებათ, რომ თქვენ უნდა გამაჰმადიანდეთ.

უფროსს მღვდელს და მმართველს თავადს უთქვამთ:

— ჩვენ ხალხის გამაჰმადიანებაზედ პასუხს ვერ მოგცემთ. ჩვენ რა ვიცით, ხალხი რას იტყვის. დღეს ხალხთან მოვილაპარაკებთ, ხვალ გადავწყვეტთ საქმეს და ზეგ მოგცემთ პასუხს.

ოსმალნი დასთანხმდნენ. დიდმა მღვდელმა და თავადმა ფადი-შაჰის ბრძანება ხალხს აცნობეს, მაგრამ ხალხმა სთქვა:

— არ გვინდა, არ გავმაჰმადიანდებით, დაეიხობოდნენ და მაგას-კი არ ვიზამთო.

მეორე დღის საღამოს შეშინებული დიდი მღვდელი და თავადი ხულოდგან სხვაგან გაიქცნენ და დაიმაღნენ. ხალხი უპატრონოდ დარჩა და ამიტომ მათში დიდი შლილობა მოხდა. ოსმალთ ბევრი აღარ აცალეს და პირველ ბძანებისათანაკვე დაუწყეს გამაჰმადიანება და ფადი-შაჰის ბძანების ასრულება მათ ერთობ ძვირად დაუჯდათ; ზეგნელები ცხარედ იბრძოდნენ სჯულის გამო და თითქმის მთლად გაწყდნენ. ვინც დარჩნენ, იმათ პირობა მისცეს ასე:

— ოლონდ ჩვენ ნუ გაგვამაჰმადიანებთ და მოგცემთ პირობას, რომ დღეის შემდეგ ჩვენ ჩვენს შვილებს-კი გავამაჰმადიანებთო და ასე მოისპობა ერთ დროისთვის ქრისტიანობაო.

ოსმალთ ნება დართეს. ხალხი დარჩა თავის სჯულ-ზედ, ხოლო ვისაც შვილი მიეცემოდა, ის-კი ოსმალთა «სუნეთს» უნდა მიეღო და გავმაჰმადიანებია. მაშინ მოსიარულე «სუნეთები» აქ ბევრნი ყოფილან ოსმალოდგან მოსულნი. იმ დღიდგან პირობისამებრ ხალხს დაუწყია შვილების გამაჰმადიანება და 10—15 წლის განმავლობაში უკვე გამოჩენილან პატარ-პატარა ქართველი თათრუკები. ერთ ზაფხულის დღეს, ქრისტიან ქართველებს ყანაში მკაჰქონიათ. ერთ ხნიერ კაცს ერთ ახალ მოზარდ ქართველ მაჰმადიანისთვის უთხოვნია ასე:

— შვილო, თათარო, წადი ერთი დოქი ცივი წყალი მოიტანე. ყმაწვილ ბიჭს ძლიერ სწყენია თათრად წოდება და უთქვამს:

— შე თათარი რაში ვიქნები, თათარი-კი არ ვარ, ქრისტიანი ვარ, ქართველი. იქ მყოფთ მიუგიათ:

—რა ვქნათ, შვილო, მაგრე ხარ შენ გადნათლული და ჩვენ რა ვქნათ. ჩვენც არ გვინდოდა, მაგრამ ძალამ გაგათათრა. ყმაწვილი ბიჭი ძლიერ გაგულისდა, გაგულისებულნი საჩქაროდ გაიქცა ყანიდგან, ერთი გოჭი დაიჭირა, ხელდა-ხელ დაკლა, გამოწლა, ხორცი შესწვა მწვადად, მალე ჭამა და თან უყვიროდა ხალხს:

—ეხლაც თათარი ვარო! ახლა მაინც არ დამეხსნებიო?

მაჰმადიანობის პატივის-მცემელთ ქართველთ ჯაგრი მოუვიდათ და ამათა სთხოვეს მას:

დღეის შემდეგ აღარა ჰქნა შვილო ეგ, თორემ საქმე ცუდად წაგივა. ფადი-შაჰი შეგიტყობს და მაშინათვე თავს მოგკვეთენ ჯალათებიო.

ასევე დაუბრუნებიათ ყმაწვილი დედ-მამას. ყმაწვილს პირობა მიუცია:

—დღეის შემდეგ აღარ ვიზამ ასეთ საქმესა, დღეში ხუთჯერ თავაზს ვიზამ, ყოველს ვახტის ლოცვისათვის ჯამეში წავალ, წმინდა მაჰმადიანობას დავიჭერ და ქრისტიანობასა და ქართველებს შევიჯავრებო. ასეთი ამბები ბევრი კიდევ სხვა მომხდარა მაშინ გამაჰმადიანების გამო. მოხუცებული კაცი და დედაკაცები ხშირად მოგროვდებოდნენ ძველ ეკლესიების გვერდით და მწარე ცრემლებით სტიროდნენ და ქვითინებდნენ ხოლმეო. სოფ. ზვარეს ეკლესიის ნივთები მათ სულ მიწაში დაუმარხავთო.

აქარა და ნამეტურ მერისის ხეობა თუმცა გაწყდა სჯულისგამო ბრძოლაში მაგრამ შემდეგ ისევ გამრავლდნენ, რადგანაც გურიიდან აქ ძლიერ ბევრი გლეხ-კაცობა მორბოდა, მაჰმადიანდებოდა და სახლდებოდა, რადგანაც საქართველოში მებატონეები ძლიერ აწუხებდნენ თავიანთს ყმებს. აგარელებს ხელობად ჰქონდათ

მიღებული, საქართველოში სიარული და გოგო-ბიჭების სყიდვა. ესენი დადიოდნენ გურიაში, ქართლში, იმერეთში და სხვაგან ქართველთ თავად-აზნაურებისაგან ყიდულობდნენ დიდ-ძალ გოგო-ბიჭებს; ამათ მოერეკებოდნენ აქ, ყველას ათათრებდნენ, ზოგს აქვე ასახლებდნენ და მით ამრავლებდნენ მაჰმადიანებს და ზოგიც მიჰყავდათ ტრაპიზონს, სტამბოლს, თურქესტანს და იქაურს დიდრონ ფაშებზედ ქართველ ყმაწვილებს ერთობ კაი ფასად ჰყიდდენ, რადგანაც ესენი უფრო ლამაზ გოგო-ბიჭებით ვაჭრობდნენ საქართველოში.

მერისის ხეობის სოფლებს ერთი დიდი ეკლესია ჰქონიათ. ეს ეკლესია სოფ. მერისში ყოფილა გაკეთებული, ხალხის გამაჰმადიანების შემდეგ ოსმალებს ეს ეკლესია ერთობ მალე დაუქცევიათ საძირკველამდის, რადგანაც ქართველებზე ერთობ გაჯავრებულნი ყოფილან: ვაი, თუ მერისის ხეობის სხვა სოფლებმაც გვიმტყუნონ და გვეჩხუბონ ისე, როგორც მერისელები შეგვებნენო. მერისის ეკლესიის ნანგრევებს ხალხი თურმე ახლოს არ ეკარებოდა, უკანასკნელ ხანებში-კი ეს ქვებიც გაუზიდ-გამოუზიდნიათ აქეთ-იქით. ერთი წამლებთაგანი ავად გახდა და მოკვდაო. ასეთ ამბებს მერისელი მოხუცი ხშირად ლაპარაკობდენ და თან დასძენდნენ:

— ალბად ცოდვა ყოფილა ეკლესიიდან ქვების წაღება. აქაური ეკლესიები სულ ჩვენი ძველების გაკეთებულია. ადრე მერისში ერთ ალაგას მიწის თხრის დროს «ხაჩი» იპოვნესო, ე. ი. ჯვარი. ჩვენდა საკვირველად მერისის ხეობაში და მთლად მთელს ქართველ-მაჰმადიანებში ჯვარს «ხაჩს» უწოდებენ. ეს წოდება სომხურია. ქართულად ჯვარს ნიშნავს. მე აქა-იქ ვკითხე,

თუ ხაჩს რად ახსანებთ, რატომ ქართულად არ უწოდებთ მეთქი. მათ მკითხეს:

— ქართულად რა ჰქვიან ხაჩს? მე მივუგე:

— ჯვარი. ხაჩ სომხურია. მათ მითხრეს:

— ჩვენი ძველებიც ასე უწოდებდნენ, ოსმალურადაც ასე უწოდებდნენ, ალბად ოსმალთაგან შემოსულა ეს სახელი და ქართული დაკარგულაო. ყველგან ეკლესიას «ქლესიას» უწოდებენ. წინად ჩვენში ბავშვები რომ ავად გაუხდებოდათ და შეუწუხდებოდათ, ავადმყოფებს ძველს ნაეკლესიარებში მიიყვანდნენ და ალოცებდნენო, აქ ლოცვა წამლად მიაჩნდათო. ამის ნაცვლად მოლებმა და ხოჯებმა შემოიღეს ავად-მყოფის გვერდით «ყურანის» კითხვაო.

ჩაქვისა და კინტიზ ქოზულეთის გამაჰმადიანება.

(ნაამბობი ს. აჰყვასთაიელის უხენ ქამჯარაძისაგან).

მე პატარა ვიყავი, ასე 6—10 წლისა ვიქნებოდი, როცა ოსმალები ბათუმის აქეთ წამოვიდნენ და ციხის ძირს მოადგნენ. რადგანაც მაშინდელი გურიისა და ოსმალთს სინორი ციხის-ძირთან იყო. გურულებსა და ოსმალთ დიდი ჩხუბი მოუხდათ. გურიელები მაშინ ჩვენში ცხოვრებდნენ და ხალხს აქეზებდნენ ომისათვის. ყველაზედ კარგად ჩვენები ომობდნენ. ციხის ძირთან დიდძალი ხალხი გაუწყვიტეს ოსმალთ, მაგრამ ბოლოს მაინც გაჰქირდა საქმე, ოსმალთა გეძლიეს და ციხის ძირს გადმოვიდნენ, ესენი აქეთ ფეხს ვერ გადმოდგამდნენ, მაგრამ ჩვენში გაჩნდნენ ჯაშუშ-გამცემი კაცები, ესენი იყვნენ სოფ. ზენდიდელი გუგუნავები, დუმბაძეები და ძვი-

ლი ქობულეთელი ქყონიები. ამათ გვიღალატეს ჩვენ და
ოსმალთ მიემხრნენ. ამათის ხრიკებით გადმოვიდნენ ოს-
მალნი სინორს და მთლად ჩაქვი დაიჭირეს. მაშინ ჩვენს
მხარეს სახელად კახაბერი ერქვა. კახაბერი ჩოლოქიღვან
იწყებოდა, აქარიას და ლაზისტანის სინორზედ თავდე-
ბოდა. ასე ამ მხარეს ძველად კახაბერი ერქვა და არა
ჩაქვი. ბათუმი, ქობულეთი, კინტრიში და სხვ.—ეს
ბოლოს შემოვიდა ხმარებაში. ჩაქვის აღების შემდეგ ოს-
მალნი კინტრიშისკენაც მალე გადმოვიდნენ და მთელი
ეს ადგილები დაიჭირეს. ორი კვირის განმავლობაში
ამათ მთლად დაიმორჩილეს აქაურობა და მერე აქედგან
ხინოსკენ წავიდნენ. ხინოში მაშინ ეკლესია იყო და
იქ დიდი ქეშიში (ეპისკოპოსი) იჯდა. იმ ქეშიშს სხვა
ქეშიშები ჰყვანდა და ესენი სოფლებში დადიოდნენ;
აქედგან ჩუმად აქარის სოფლებში გადადიოდნენ და იქ
გამაჰმადიანებულს ხალხს რალაცაებს უშვრებოდნენ. ოსმა-
ლებმა ეს დიდი ქეშიში თავის სხვა ქეშიშებით აღარ
დააყენეს იქ, მალე გამორეკეს იქიდგან და უთხრეს, რომ
აქ ერთი ქეშიშიც კმარაო. პატარა მღვდლები სულ წა-
მოვიდნენ და იქ დარჩა დიდი ქეშიში მარტო. ჩვენები და-
დიოდნენ იქ სალოცავად და ცხვარი და ქათმები მიჰყ-
ვანდათ ხოლმე ქეშიშისათვის; ჩვენს გარდა სხვებიც და-
დიოდნენ სალოცავად იქ. ხან-და-ხან ცეკვა-თამაში და
თოფის სროლაც იკოდნენ.

ოსმალების აქდაბინავების შემდეგ ჩვენებურები აქ არ
დგებოდნენ და ნახევარი ჩაქვა და ქობულეთი გურიის
გადასახლდა, სახლ-კარს ოხრად სტოვებდნენ აქ და მი-
დიოდნენ გურიელებისაკენ, რადგანაც აქ გამაჰმადიანე-
ბისა ეშინოდათ. მაგრამ პირველად ოსმალები არ გვამაჰ-
მადანებდნენ, მაგრამ ჩვენებს მაინც ეშინოდათ, რადგანაც

ამ დროს აქარა უკვე გამაჰმადიანებული იყო. ბევრნი დარჩნენ აქა და ბევრნი გაიქცნენ გურიისაკენ; გაქცეულები რქ ძალიან დაღარიბდნენ. ჩემი დედის-დედაც გაიქცა და მეც თან წამიყვანა. ჩვენ წაგვიყვანეს ქუთაისისაკენ ერთ სოფელში, სადაც ჩვენი ნათესავეები სცხოვრებდნენ, ჩვენი მეგობრები. იქ კარგა ხანს დავრჩით. მე კარგად მახსოვს, რომ იქ ორჯელ მაზიარა ეკლესიაში ჩემმა ნენემ და ღორის ხორციც მიჭამია ბარე სამჯერ (ე. ი. ბევრჯელ). იმერეთში ღორს ძალიან სჭამენ. რამდენიმე ხნის შემდეგ ამბავი მოვიდა, რომ ოსმალები ხალხს არ ამაჰმადიანებენო; ამბობდენ, რომ ჩვენ ძალით არავის გავამაჰმადიანებთო და ამიტომ ყველანი ჩვენის სახლ-კარისაკენ და სოფლებში დავბრუნდებითო. თუ გამაჰმადიანებას დაგვიწყებენ, მერე კიდევ გამოვიქცეთო. ძლიერ ბევრნი დასთანხმდნენ ამაზედ და დაბრუნდნენ თავ-თავიანთ სოფლებისაკენ. ყველა დაბინავედა თავის სახლებში. ეკლესიებში ხუცები ლოცულობდნენ, ხინოს ხუცესსაც ნება მისცეს სხვა ქეშიშების მიყვანისა. ჩვენც ჩვენს სოფელს აქყვაში დავდექით. ოსმალებს ჩვენ მცირე ხარჯს ვაძლევდით, არ გვაწუხებდნენ, არც სჯულზე გველაპარაკებოდნენ ოამეს. ბევრნი თავადები და აზნაურები-კი არ დარჩნენ ჩვენსკენ და გურიაში გადავიდნენ.

რამდენიმე ხნის შემდეგ ოსმალმა დიდ-ძალი ჯარი მოიყვანა და ჩვენი და გურიის საზღვრები შეჭკრა. ზოგი ჯარი სამზღვრებზე დააყენა და ზოგი აქა-იქ სოფლებში: ჩვენ გვეკონა, რომ ჯარი საზღვრების გასამაგრებლად მოიყვანესო, მაგრამ ასე არ აღმოჩნდა. რამდენიმე დღის შემდეგ მთელი კინტრიშ-ქოზულეთის მამაკაცები ერთ

ალაგას დაიბარეს და გამაჰმადიანება გამოუცხადეს. ხალხმა შესძახა:

—არ შეგვიძლიან, ჩვენ არ გავმაჰმადიანდებით, დავიხოცებით და მაგას კი არ ვიზამთ!

ოსმალთ არ ჰქნეს, არ შეისმინეს თხოვნა. ამ ჩხუბს, დროს გუგუნავა, ღუმბაძე და ჯყონია მაჰმადიანებად აღმოჩნდნენ; ესენი წინაღვე გამაჰმადიანებულიყვნენ ოსმალთ შესყიდვიით. ამათ იყვირეს:

—ბიჭებო, ჩვენ გამაჰმადიანდით და რა დავაკლდა? არაფერი. გირჩევთ გამაჰმადიანდეთ თქვენცა, თორემ ბევრნი დავიხოცებით. ხონთქარი ძლიერია. ხალხმა მაინც არ ჰქმნა. ოსმალთ მოთავე კაცები დაიპირეს და ამათ სთხოვდნენ, რომ ხალხს გამაჰმადიანება ურჩიეთო. ამათ არ ჰქნეს და იმ დროის გამაჰმადიანებული თავდგირიძეები დიდად ლანძღეს. ამაზედ ჩხუბი ასტყდა და ეს კაცები ერთი კვირის შემდეგ ქახათის ზემოთ, ტყეში დაარჩნენ და ეს დამრჩვლები რამდენიმე დღეს თოკით ეკიდნენ ხეებზე. დიდი შლილობა მოხდა, დიდი სისხლის ღვრა; ოსმალნი ქრისტიანებს აქ არ აყენებდნენ და არც სხვაგან უშვებდნენ; ჩვენები კიდევ არ მაჰმადიანდებოდნენ და ამიტომ დღე და ღამე ხალხის ხოცვა იყო, დედაკაცებისა და ბავშვების ტირილი და დიდი უბედურება.

ოსმალთ ბევრი ხალხი დახოცეს, მალე ქახათისკენ, გემის საბამისკენ ქვის სარჩობელა და თავ-საკვეთი გააკეთეს და იქ ძლიერ ბევრი ხალხი ჩამოარჩნეს, მაგრამ მაინც არ იქნა, ოსმალთ ვერ შეაშინეს აქაურები. ამ დროს ბებია ჩემი ხელ-მეორედ გაიქცა ოზურგეთისაკენ და მეც თან წამიყვანა. მაშინ ვიქნებოდი 13 წლისა. მე და ერთი ჩვენსავით გამოქცეული ქობულეთელი ჯაშიგო. გურიელის პაპასთან დაგვაყენეს და ბებიაჩემი ბა-

ტონს იმას ეხვეწებოდა, რომ ეს ბიჭი არავის მისცეთ, რომ არ გამიმაჰმადიანონო. ბებია-ჩემი კი ისევ შინისკენ დაბრუნდა და საქვა: სადაც ჩვენები დაიხოცებიან, მეც იქ უნდა მოვკვდეო. ოსმალთ ხალხის გაუმაჰმადიანებლობა არ ჰქნეს და ამის გამო დიდძალი ხალხიც დახოცეს. საქმე გაჭირდა. ბოლოს რამდენიმე მღვდელი და კაცი სიმონ გურიელთან მოვიდნენ და შეველა სთხოვეს. სიმონმაც პირობა მისცა და ეს მალე სტამბოლში წავიდა, მეც მოსამსახურედ თან წამიყვანა; მასთან სხვა თავადებიც იყვნენ. ამათ ხონთქართან მორიგება ჰქნეს და ნება აიღეს, რომ ქობულეთის, ჩაქვის ქართველები არ გამაჰმადიანონო. ამიტომ მალე წამოვიდნენ და აქაურ ფაშებთან ხონთქრის ბრძანება ჩამოიტანეს და საქმე გაათავეს. ყველა დამშვიდდა, ყველა თავის სახლ-კარის გაკეთებას და გამაგრებას შეუდგა; ყველამ შეიტყო, რომ მორიგება მოხდა და ხონთქარმა ნება დაგვრთა, რომ ქრისტიანება დვიქნეთო. ჩემი ბებია გადმოვიდა გურიისში და მეც უკან წამიყვანა ბატონისაგან, რადგანაც გამაჰმადიანების შიში აღარ გვაქვს ბატონის წყალობითაო. მეც წაველ, ჩვენსა წასვლა ძლიერ მიხაროდა.

რადგანაც ჩვენ ში გამაჰმადიანებული აქა-იქ იყვნენ, ამიტომ ოსმალის ფაშებმა აქარიდან ხოჯები და მოლები გამოგზავნეს ჩვენში და ესენი ალოცებდნენ ახალ გამაჰმადიანებულ ქართველებს. მალე აქა-იქ სოფელ-სოფელ ჯამეების კეთება იწყეს, ჩვენ ხალხს ამაზე ძლიერ მოსდიოდათ ჯავრა. ხოჯა რომ ლაილოპეს სათქმელად ავიდოდა ჯამეზე და დაიწყებდა ძახილს, ჩვენები ამაზე დიდად ჯავრობდნენ და ამბობდნენ:

—რას ყვირის ეგ მ—ი, ეგაო და სხვანი. ხშირად ქვას, ტალახს და ხის ნაჭრებს ესროდნენ ხოლმე და გა—

აჩუმებდნენ. მაგრამ იგინი მანც არ იშლიდნენ თათრულეზ ლოცვას და ჯამეების კეთებას. გამჩენელი ღმერთის ბძანებით ნელ-ნელა თაჯრობა ვრცელდებოდა და მამაძადიანები მრავლდებოდნენ აქ. მალე იქამდის მივიდა საქმე, რომ ყოველ სოფელში ხუთიღამ ათი კონახი იქნებოდა თათრის. თათრებსა და ქრისტიანებში ჩხუბი ამართებოდა ხოლმე და ერთმანეთს ხოცავდნენ. ქართველებს სჯულიდგან გასულები ძლიერ ეჯავრებოდათ. ხოჯა-მოღლებმა ხონთქართან იივლეს, რომ გურჯები ჯამეებს გვიქცევენ, გვაგინებენ, „ლაილაჰს“ თქმას არ გვაკლიან და ახალ გამამაძადიანებულთაც ხოცავენო. ამიტომ ხონთქრის ბრძანება მოვიდა ასე: რაც გურჯები არიან მანდა, ყველანი გამამაძადიანეთ და ვინც არ გამამაძადიანდეს, დახოცეთ და ერთ კაცსაც ნუ დასტოვებთ გაუმამაძადიანებლად, რომ საქმე მორჩეს და მოისვენოსო. ქეშიშებიც მთლად გარეკეთ გურიისაკენ და იქიდგან არც არავინ შემოუშვათ თქვენში და არც არავინ გაუშვათო; ვინც იქიდგან შემოვიდეს, დაიჭირეთ და გამამაძადიანეთო! თუ არ გამამაძადიანდეს თავი მოსქერითო. ვინც მანდღედან გაიქცეს და მოასწროთ საღმე და დაიჭიროთ, ისიც მაშინათვე მოჰკალითო. ბრძანებასთან ერთად დიდი ჯარიც გამოეგზავნათ.

ოსმალნი ბრძანების აღსრულებას მალე შეუდგნენ და დაიწყეს ხელ-ვეორედ ხალხის ხოცვა. ერთი საღრჩობელიც ძველ ქობულეთში გააკეთეს, ყოველ სოფელს გარშემო ჯარი შემოუყენეს და დაუწყეს გამამაძადიანებაზედ ლაპარაკი. მაგრამ ხალხმა უარი უთხრა და ამაზედ ჩხუბიც ატყდა; დიდ ძალი ხალხი დაიხოცა, ძლიერ ბევრნი აქეთ-იქით გაიქცნენ, ბევრი დაიღუპნენ, მაგრამ მანც ბევრი გამამაძადიანეს და ბევრი დარჩა ქრის-

ტიანებად; ამიტომ ჩხუბიც გაძლიერდა, გურიელებმა ველარაფერი უშველეს.

დიდი ამბები მოხდა, ქრისტიანებს ძლიერ გაუჭირდათ საქმე; აქ აღარავის უშვებდნენ, რომ ქრისტიანად დაშთენილიყვნენ და ყველას ხოცავდნენ. ეს რომ ნახეს და აღარც ძალა ჰქონდათ ბრძოლისა, მაშინ ყველანი გამაჰმადიანდნენ, ისე რომ აღარსად სოფელში კაცი არ დარჩენილა გაუთათრებელი მოხუც ქალებს გარდა. ჩვენც მაშინ გავმაჰმადიანდით, მე მაშინ ვიქნებოდე 16 — 17 წლისა.

თუმცა გავმაჰმადიანდით, მაგრამ ეკლესიებს და ხატებს-კი პატივს ვსცემდით და ბევრნი ჩვენებურნი ეკლესიებშიაც დაიარებოდნენ სალოცაჲად და ჯამეებშიაც. ეს ამბები ხოჯებმა ხონთქარს აცნობეს და მალე იქიდგან ბრძანება მოვიდა, რომ ეკლესიები ან დააქციეთ და ან ჯამეებად გადააკეთეთო. ჩვენში ეს ამბები წინაღვე შეიტყეს. ამიტომ ერთ დღეს დილა აღრიან მამაჩემმა გააღვიძა თავისი ძმები, მეც გამეღვიძა, რადგანაც მაშინ ბევრი ვაი-ვაგლახებისაგან ძილი გამკრთალი გვქონდა. მამაჩემმა თავისი ძმები და მეც აჭყვის მთავარ-ანგელოსის ეკლესიაში წაგვყვანა. ეკლესიის კარები გააღეს, შიგ ბევრი რამ იყო: წიგნები, ხატები, ფული, ჯვრები და სხვანი, ყველა ესენი ერთად შეკრიბეს და ეკლესიის ზეით ერთი დიდი ორმო გათხარეს და შიგ დააწყეს, ზევიდამ ხეები დააყარეს და მერე მიწა მიაყარეს და იქ დამარხეს, რომ ოსმალთ არ წაიღონო. ზევიდამ კიდევ პატარა ღობე შემოავლეს, რომ ნადირი ან სხვა ვინმე არ მივიდეს იმ ალაგზე და არ დაიპილწოსო. ეს რამეები დღევანდლამდე იქ მარხიაო.

(მარადიდში ახმედ-ფეჟენდი-ხალვაშას ნაამბობი).

ლივანის გამაჰმადიანება ყველაზედ მეტად კახაბრისა და ჩაქვის სოფლებს ეწყინა. ქართველნი ძალაან სწუხდნენ ამაზედ. ბევრს მღვდელს მოსდიოდა ჯავრი, რომ იმდენი ხალხი გამაჰმადიანეს; ამ დროს მახინჯაური გურიას ეკუთვნოდა და აქ სულ ქრისტიანობა იყო; აქ ქრისტიანებს თავიანთი ეკკლესიაც ჰქონდათ. მღვდლად ყოფილა ვილაც კეკიძე. ამას ხალხში გამოუცხადებია, რომ მე მარადიდში უნდა გადავსახლდე, იქაურს დიდს ეკკლესიას უნდა ვუპატრონო.

მღვდელი გადასახლდა მარადიდში, ოსმალთ შეიტყეს, მარადიდში ყოფნა აღუკრძალეს, მაგრამ აქ სცხოვრებდნენ მახინჯაურელი ხალვაშენები, რომლებმაც კეკიძე მღვდელს ფაშასთან დახმარება აღმოუჩინეს, თხოვნა მისცეს ფაშას და ფაშამ ახალ-გამაჰმადიანებულთა პატივსაცემელად მღვდელს ნება მისცა მარადიდში დარჩენისა და მხოლოდ ეკკლესიის პატრონობისა, სხვა არაფრისა. თუ ვნახეთ, რომ ამ ეკკლესიაში, ან გარეთ ვინმეს ალოცებს, მაშინ იცოდეს, ცოცხალი არ დარჩებაო! ამ დროს საიდუმლო ქრისტიანთ რიცხვი აქ დიდი ყოფილა. ესენი თურმე ძლიერ ჩუმაღ დაიარებოდნენ მღვდელთან და ლოცულობდნენ. მღვდელი აქეთ ბარემ პაწელიწადს დარჩენილა და ამას ბევრს გამაჰმადიანებულეებში მტკიცე საფუძველზე დაუმყარებია ქრისტიანობა. გამაჰმადიანებულთ ისე შეაყვარა ქრისტიანობა, რომ ესენი მღვდელს ეუბნებოდნენ:

— ჩვენ თავებს დავიკლავთ და ქრისტიანობას-კი არ დავტოვებთო! ეს ამბები მარადიდის ხოჯამ შეიტყო. ამან შეკრიბა ყოველის ფერი დაწვრილებით და აცნობა ფა-

შას; ფაშამ კაცები გაგზავნა მკვდლის დასაქვრად. მასთან წასაყვანად. მღვდელს კეციძეს ეს ამბავი საიღუმლო ქრისტიანებმა წინაღვე აცნობეს. მღვდელი ერთ ღამეს მარადილიდგან გაიქცა, მაქრიალისკენ წავიდა. თან გამოუდგნენ ფაშისაგან გამოგზავნილი კაცები. ამით მაქრიალში დაიჭირეს და იქვე შოჰკლეს, ამით გათავებულა მარადიდში ქრისტიანობის საქმე.

რამდენიმე ხნის შემდეგ ბრძანება მოსულა, რომ მარადიდის ეკლესია დააქციეთ და დიდი კარგი ჯამე გააკეთეთ. ბრძანება შეუსრულებიათ. მარადიდის ეკლესია მთლად დაუქცევიათ და ზედ ეკლესიის საძირკველზე დაუდგავთ ის ხის ჯამე, რომელიც მარადიდში დღევანდლამდე სდგას.

(ნაამბობი სოფ. ზენდიდში და ძველს ქობულეთში მცხოვრებთ გუგუნავასა და ღუმბაძის მიერ).

ოსმალებმა მთლად გაამაჰმადიანეს ხალხი, მერე ეკლესიები დააქციეს. ამას შემდეგ ყველას თურმე ჰქონდა ნახატები, ან ჯვარი სახლში; ესენიც წაართვეს. ხალხსაც დაუწყეს თათრული ლოცვების შესწავლა და სწავლება. იმას გარდა ხალხს დაუშალეს, რომ არამც ეკლესიებისაკენ არ გაიართოთ. ხალხი ამას ასრულებდა. ესენი ყველაფერს ერიდებოდნენ, მაგრამ ეკლესიებში სიარულიც-კი ძლიერ ედარდებოდათ. დღესასწაულ დღეებისათვის ესენი თავიანთ სოფლებიდან ღამე გაიპარებოდნენ ხოლმე სხვა და სხვა ახლო-მახლო ქრისტიანთ სოფლებში და იქ ესწრებოდნენ წირვა-ლოცვას და დღესასწაულ დღეებს, ნამეტურ, აღდგომა ღამეს ლიტანიას. ასე და ამგვარად ძრიელ ბევრნი დადიოდნენ ეკლესიებში სალოცავად და მით ინახავდნენ ცოტად ძველს სჯულს.

ერთ აღდგომა-ღამეს ჩოლოქის განაპირა თათრის სოფლებიდან რამდენიმე კაცი გავიდა სოფელ ქაქუთის ეკლესიაში ლოცვაზე დასასწრებლად. ესენი ლოცვას დაესწრნენ და გათენებამდის ყველანი შინ დაბრუნდნენ. ამათ სახლში ყველას უხაროდათ, რომ ესენი აღდგომა ღამეს ეკლესიაში წავიდნენ. ეკლესიიდან ამათ წითელი კვერცი მოიტანეს. იმ დროებში აქეთკენ სააღდგომოდ ყველგან ღებავდნენ წითელ კვერცხებს. იმ ღამეს სოფ. ქაქუთში ერთ მეოჯახეს ცხენი დაჰკარგოდა. ეს ცხენი ეძებნათ აქეთ-იქით და ვერსად ეპოვნათ. ბოლოს ეფიქრათ: აქ რომ სალოცავად გამაჰმადიანებული ქართველები იყვნენ, უეჭველად ისინი მოიპარავდნენ ცხენებსაო. მეორე დღეს ქაქუთიდან რამდენიმე ქრისტიანი გადმოვიდა, მოსძებნეს ხსენებული კაცები და მათ დასწამეს ცხენის ქურდობა. ამათ უთხრეს:

— ღმერთი, სჯული, რომ ჩვენ არ წამოგვიყვანია. ჩვენს იქ ყოფნას ნურავის ეტყვიოთ აქ, თორემ დავიღუპებით. აი ეს რამდენიმე წელიწადია, რაც ჩვენ საიდუმლოდ ვქართველობთ და ნუ გვიზამთ რამე ცუდს!

— მაშ, ცხენი გამოაჩინეთ და არავის რას ვეტყვიოთ, მიუგეს გურულებმა.

ამათ ცხენი ვერ გამოაჩინეს, რადგანაც არც მოეპარათ. ბევრს ეხვეწნენ, ემუდარნენ და ბოლოს იმითი მორიგდნენ, რომ ცხენის სამაგიეროდ ფული მისცეს და გაისტუმრეს. მაგრამ დახედეთ ამათ ავ-კაცობას: ესენი იქიდგან შინ კი არ დაბრუნდნენ, ქობულეთში გადავიდნენ და ცხენის ქურდობა მაინც უფროსს აცნობეს და ყოველივე შეატყობინეს, რომ აღდგომა ღამეს ჩვენსა იყვნენ და ლოცულობდნენო. ამის გამო ხსენებული კაცები დაიბარეს და კინალამ თავები დასქრესო, ცხენი-კი

მაინც ვერ აღმოჩნდაო. ამის შემდეგ ჩუმ ქრისტიან
ოჯახებს ისე გაუჭირეს საქმე, რომ ქრისტიანობას სრუ-
ლიად მოაცილესო. ესენი მოსცილდნენ, წმინდად გამაჰ-
მადიანდნენ და მერე ერთ ღღეს გავიდნენ და ქაქუთში
უთხრეს ქრისტიან დამბეზღებლებს:

- ბიკო, რა მოგემატათ თქვენ, რომ ტყუილად
დაგვაბეზღეთ? ჩვენ ესლა წმინდად გაგვამაჰმადიანეს და
ჩვენი ცოდვების პასუხის მგებელი თქვენ იქნებით და
თქვენი შვილის-შვილებიო!

საქმე ასე გათავდა და მერე ოსმალოს კაცები სინო-
რის გზებს თვალ-ყურს ადევნებდნენ, რომ ქრისტიანები-
საკენ ჩუმად არავინ გასულიყო. ბევრნი მოხუცებულნი-
კი ქრისტიანებად დაშთნენ, ნამეტურ ქალები და ესენი
როცა კვდებოდნენ, ქრისტიანულად მარხავდნენ. ხან მღვ-
დელს გამოიყვანდნენ ჩვენში და იმას დაამარხვინებდნენ
და ხან მიცვალებული გურიიში მიჰქონდათ დასაფლავ-
ებლად. ბევრჯელ მოხდა ისე, რომ სიკვდილის დროს
ზოგიერთი ახალ გამაჰმადიანებულები თავის ნათესავეებს
ავალბდნენ, რომ ჩვენ ქრისტიანულად დაგვასაფლავეთო.
ამიტომ მიცვალებულის! ჩვენში დამარხვას ქრისტიანულად
ველარ გაბედავდნენ ხოლმე დამისი ნათესავეები ღამე გუ-
რიაში წაასვენებდნენ და იქ დამარხავდნენ ქრისტიანუ-
ლად სადმე; მაგრამ იქაც ჩუმად, რომ არავის ენახა და
აქეთ ამბავი არ მოეტანა. ისეთი შემთხვევებიც მომხდა-
არა, რომ ხანდისხან მკვდრის წამლებთ გზაში ოსმალოს
მომხრე კაცები დახვედრიან, მკვდარი წაურთმევიათ, ან
კიდევ წამლებთ დაუგდიათ მკვდარი გზაში და თვითონ
გაქცეულან დასამალად. რამდენჯერ მკვდარი გზაში და-
რჩენილა და ნადირს შეუქამიაო.

ქართული ენის დაკარგვა შავშეთში.

(ნაამბობი შავშეთის სხვა და სხვა სოფლის მოხუცებულ ქართველთაგან).

არდაჰანი (არტაჰანი) გამაჰმადიანებულა, იქაური ქართველები ბევრნი სხვაგან გაქცეულან, არდაჰანის სოფლებში ქართველების ცოტა ხალხი დარჩენილა, ზოგნი შავშეთში გადმოსულან, — მაშინ შავშეთი მთლად ქრისტიანი იყო, ქართულად ლაპარაკობდა. არდაჰანის გამაჰმადიანების შემდეგ შაკშელებზე წინეთ ფოცხოვო და ქვაბლიანი გამაჰმადიანდა, აქედამაც ბევრი ხალხი გაიქცა გურჯისტანისკენ, იგინიც არ მაჰმადიანდებოდნენ, მაგრამ საქმე გაუძნელდათ. დარჩენა აღარ შეიძლებოდა. ამ ადგილების ხალხმა მალე იწყეს თურქულად ლაპარაკი, მცირე ხნის განმავლობაში მათი ყმაწვილები მთლად შეეჩვივნენ თურქულს და ქართულს ენას ივიწყებდნენ. ამ დროს შავშეთშიაც შემოვიდა თათრობა. შავშელთა მიიღეს მაჰმადიანობა, ამათ მიჰბადეს არდაჰანს, ფოცხოვს, ქვაბლიანს და იწყეს მათებურად თურქულებო ლაპარაკი, ყველა სცდილობდა რომ თურქული ესწავლათ, მოლაზხოჯებიც არიგებდნენ:

— ჩვენი სჯულის ენა თურქულია; ეცადეთ, რომ ეს ენა დაისწავლოთ, თორემ გურჯიჯა თქვენი საქმე არ არისო.

ჩვენი სოფლის ხალხი კეთილი ხალხია, უფროსის სიტყვის გამგონი. მათ მოისმინეს მთავრობის და მოლაზხოჯების თხოვნა, თურქულ ენის შესწავლა დაიწყეს; თურქულის შესწავლის დროს ქართული ენის შენახვის თავი აღარ ჰქონდათ, ამიტომ დაჰკარგეს ქართული ენა, დაავიწყდათ. დღეს, შავშეთში ქართული ენა არავინ იცის,

მაგრამ ჩვენ მაინც გურულები ვართ. მე ქართული არ ვიცი, მაგრამ ჩემს თავს გურჯს ვუწოდებ. ოსმალნიც ასე გვიწოდებენ. აი ამიტომ დავიწყებიათ შავშელთ ქართული ენა, რადგანაც ესენი მორჩილნი ყოფილან თავიანთის უფროსების.

მეორეს ნაამბობი:

შავშეთის ხალხი გამაჰმადიანებულა, ბევრი მათგანი აქარაში გაქცეულა, რადგანაც გამაჰმადიანება არა სდომნებიათ; შავშეთის სოფლები განახევრებულა, ისე, რომ თითო სოფელში 10—15 კომლი მოსახლე დარჩენილა, ამაზე მეტი ცარიელი სახლები. ამ ცარიელ სახლებში საცხოვრებლად ოსმალებს თურქები და ქურთები მოაუყვანიათ და დაუსახლებიათ; ამ დროს შავშელნი გამაჰმადიანებულან. მერე გამაჰმადიანებულს ქართველებს თურქებს და ქურთებს შუა ნათესავობა ჩამოვარდნილა, ერთმანერთს ქალებს მიათხოვებდნენ, ქირვათ გაჰყვებოდნენ. რადგანაც ქართველები გამაჰმადიანდნენ, ამიტომ მათ თათრული ენის შესწავლა იწყეს; შავშელთ მალე შეისწავლეს თურქული, თურქებმა და ქურთებმა კი ვერ დაისწავლეს ქართული, ამათვის არც იყო საჭირო რომ, დაესწავლათ ქართული ენა. ყველას თათრული უნდა დაესწავლა, რადგანაც ხელმწიფე და მთავრობაც თათრის იყო, ყველა დიდი კაცები თათრულად ლაპარაკობდნენ, ამიტომ ქართველებმა დაივიწყეს ქართული ლაპარაკი, ოსმალურად დაიწყეს საუბარი. ეს საქმეები მაშინ უფრო წავიდა წინ, როცა ქართველებს, ოსმალებს და ქურთებს შორის ნათესავობა ჩამოვარდა. შავშელნიც ხშირად ერთავდნენ ოსმალს და ქურთის ქალებს. რომელ ოჯახშიაც თურქის, ან ქურთის ქალი შესულა ცოლად, იმ

ოჯახის შვილებს ქართული მალე დავიწყებიათ. მე მოვესწარი ისეთ მოხუც ბერ კაცებს, რომელთაც ქართული ლაპარაკი კარგად იცოდნენ. დღეს, მათ შვილის შვილებმა კი ქართული აღარ იციან, რადგანაც ზემოხსენებულ მოხუცებულთა ზოგს ქურთის ქალი მოეყვანა ცოლად და ზოგს თურქისა.

მესამეს ნაამბობი:

მთელი შავშეთის სოფლის ხალხნი სულ ქართველები ვართ, ეს ადგილებიც საქართველოა, ამას ფიქრი არ უნდა. აი ტბეთის ტაძარი, ოპოზის და სხვების მიტომ გაუკეთებიათ, რადგანაც აქ საქართველო ყოფილა. ყველა აქაურს სოფელს, მთას და ხეობას ქართული სახელები აქვს, აი მეც ქართული გვარი მაქვს. ჯინქაროდლი-ჯინქარაშვილი, თუმც ერთი სიტყვა ქართული არ ვიცი. მამაჩემი კი იტყოდა, რომ ჩვენმა ძველებმა ყველამ იცოდნენ ქართულიო. აქ ქართული ენა მიტომ ამოვარდნილა, რადგანაც ფადიშაჰის (სულთნის) ბრძანება ყოფილა. გარდა ამისა, ჩვენ ძველ კაცებს ბრძანება მოსვლიათ, რომ თქვენ შვილებს დღეის შემდეგ ქურთის ან თურქის ქალები უნდა შერთოთო, რომ ყმაწვილებმა თურქული ენის ლაპარაკი დაისწავლონო. ვინც ჩვენ ბრძანებას არ შეასრულებს, იმას სასტიკად მოვეკიდებით, დავსჯითო. შავშელები ბრძანების შესრულებას შეუდგნენ, იწყეს არდაჰანისკენ მგზავრობა, იქიდან ქურთის და თურქის ქალები მოჰყვანდათ ცოლებად, თავიანთ ქალებს კი ქურთებს და თურქებს აძლევდნენ ცოლად. აი ამის გამო დაისწავლეს შავშელთა ყმაწვილებმა თურქული ენა და ქართული დაავიწყდათ. თორემ ეს რომ ასე არ მომ-

ხდარიყო, მაშინ ვინ დაავიწყებდა ქართულს ლაპარაკს შავშელ კაცს! მე ვჰკითხე:

— ეგ ძალიან კარგი და პატიოსანი, მაგრამ ეს როგორ მოხდა, რომ მთელ შავშელთ დაივიწყეს თავიანთი ენა და ამ ხალხთან ახლოს მდებარე იმერხევის სოფლებში კი ყველა ქართულს ენაზე ლაპარაკობს, ეს როგორღა მოხდა, ამაზე არაფერი იცი შენა?

— იმერხეველებზე იტყვიან, რომ ეგენი მთლად ისე დარწნენ, როკორც იყვნენო. ოსმალებმა იქ არც ქუთოსმალეები დაასახლეს, ამ იმერხეველებს უბრძანეს რომ მათ ცოლებად თათრის ქალები მოეყვანათ. იმერხევის მორიღება ოსმალებს არ ჰქონდათ, თვით იმერხევიც ისეთი ადგილებია, რომ მას ოსმალნი არ ეტანებოდნენ, აქ არავის ასახლებდნენ, შავშეთი კი ყველას მოსწონდა და ნამეტურ ოსმალს. ამათ ჰშურდათ, რომ შავშეთში მათი ხალხი არ ესახლა, ამიტომ მოიყვანეს აქ ოსმალნი, ქუთონი და დაასახლეს, რომელთა მეოხებითაც შავშეთში ქართული ენა აღრიდვანვე მისცემია ამოვარდნას.

მეოთხეს ნაამბობი:

შავშეთი საქართველოა, ჩვენც გურჯები ვართ, მხოლოდ გურჯული ენა აღარ ვიცით. ჩემი გვარი გორდაძეა, სოფ. ციხისთაველი ვარ. მე ბერი კაცი ვარ და ჩვენი ბერი-კაცებისაგან შემიტყვია ასე:

შავშეთში ქართულის დავიწყება თავის ნებით იქმნაო, გამაჰმადიანების შემდეგ ქართული ენა ჩვენთვის აღარ იყო საჭირო, ჩვენ ჩვენს სჯულის ენაზე ვიწყეთ სწავლება და ქართული მთლად დაგვავიწყდა. ამის მოდავე არავინ იყო. ჩვენ თვითაც დიდათ ვსცდილობდით, რომ ჩვენი სჯულის ენა დაგვესწავლა, სხვა თუნდ დაგვ-

ვიწყებოდა, ეს არაფერი სადარდელი საქმე იქნებოდა. ჩვენმა ძველმა კაცებმა ქართული კარგად იცოდნენ, თათრული მცირედ, იმათ შვილებმა და შვილის-შვილებმა ვიმეცადინეთ და თათრული მამებზე კარგად დავისწავლეთ, ამიტომ ქართული დაგვაფიწყდა. მე ვპკითხე:

— თქვენ თუ დაგავიწყდათ, რატომ ახალ-დაბის, ჯვარების და გარულუფის სოფლებით კი არ დაავიწყდა, ისინიც ხომ თქვენს, სოფლებს ახლო სცხოვრებენ?

— იგინი ბატონო, ერთობ გვიან გადაბრუნებულან სჯულიდამ, მიტომ არ იტყვიან თათრულს.

— იმერხევი ხომ შავშეთთან ერთად გამაჰმადიანდა, რატომ იქ კი არ დაივიწყეს ქართული?

— ეგ იმიტომ რომ ოსმალები იმერხევს არ ეტანებოდნენ, ქვიანი ადგილია, იქ მცხოვრები კაცი მხნე მუშა კაცი უნდა იყოს და მასთანვე იცოდეს იქაური ადგილების საქმეები. ამიტომ ოსმალები იქ არავის ასახლებდნენ გარედამ მოყვანილებს. იმერხეველებს, მიტომ შერჩათ ქართული ენა. შავშეთიც რომ ასე ყოფილიყო, მაშინ აქაც აქე იქნებოდა, მაგრამ შავშეთი ლამაზი ქვეყანა არის, კარგი ადგილებია, ოსმალებმა ეს ადგილები ვერ დათმეს, აქ ქურთები და ოსმალები მოიყვანეს და დაასახლეს, ჩვენი ძველები იმათში არეულან და მიტომ დავიწყებიან ქართული ლაპარაკი. დღეს შავშეთში ნახევარი თუ ქართველის კაცის არის დარჩენილი, ნახევარი ქურთ-თურქების, და ყველა ესენი ისე ჰგვანან ერთმანერთს, რომ იგინი ერთმანერთისაგან ვეღარ განიჩევიან; ყველას თავის ძველების ამბები დავიწყებიან და ამბობენ, რომ ჩვენ ძველთაგანვე აქ ვსცხოვრებდით შავშეთშიო, ყველას გურჯად მიაჩნია თავისი თავი. ეს

დღეს უფრო გახშირდა, რადგანაც აქაურებს ემინათ, რომ გურჯათ არ ვსთქვათ ჩვენი თავები, მაშინ შეიძლება, რომ ოდესმე აქედან გაგვრეკონო, რადგანაც ეს ადგილები გურჯისტანია, და თქვენ კი თათარ-ქურთებს აქ რა ადგილი გაქვთო.

მეტოფს, ღრმად მოხტვის ნაამბობი.

ჩვენში, აი, ბატონო, აი როგორ ყოფილა სჯული-დამ გადაბრუნება და გურჯის (ქართული) დავიწყება: ოსმალებს გურჯისტანი (საქართველო) აუღიათ, მერე ზარუშეთი (ერუშეთი) გამაჰმადიანებულა. ზარუშეთი არდაჰანს (არტაანს) იქით არის, ზარუშეთის შემდეგ გოლა (კოლა) სადაც არდაჰანი სძევს. გამაჰმადიანების შემდეგ გოლას და ზარუშეთს ხალხი ცოტა დარჩენილა, ოსმალებს თავისი კაცები მოუყვინიათ და დაუსახლებიათ. იქ დარჩენილი გურჯები ახალ მოსულ ხალხში არეულან, ამათი ენა შეუსწავლიათ და თავიანთი დავიწყებიათ. იმ დროს შავშეთი ქრისტიანი ყოფილა. ჩვენი ძველები ზარუშეთის ერთს ხევში მდგარან, ჩილდირში, სოფ. წყაროს თავში. იქ დიდი ქლესიაც არის, იქიდან აქ მოსულან და დასახლებულან. შავშელებს მაშინ იქით მისვლა-მოსვლა არ ჰქონდათ, რადგანაც სჯულიდამ გადასულები სძულდათ. ტბეთში დიდი ქეშიში იჯდა და ეს არ უშვებდა, რომ შავშელები გამაჰმადიანებულიყვნენ. რამდენიმე ხნის შემდეგ ტბეთის ქლესიიდან დიდი ქეშიში გააგდეს ოსმალებმა და ქლესიის კარები დაკეტეს; მერე ხალხს გამაჰმადიანება სთხოვეს, შავშელნი მალე გამაჰმადიანდნენ. გამაჰმადიანების შემდეგ შავშელებმა ზარუშეთში და გოლაში გადასვლ-გადმოსვლა იწყეს, იქ ყველი, ერბო, პური და ხილი მიჰქონდათ და ჰყიდდნენ, ამიტომ შეისწავ-

ლეს თათრული ენა; მერე ჩვენში ნათესაობაც ვარდა, ერთმანეთში ავირიენია და ამიტომ მოხდა, რომ შავშეთში დაივიწყეს ქართული. ჩვენს გარშემო ზარუშეთში და გოლაში აღარაეინ ლაპარაკობდა ქართულს და ჩვენ აბა რას ვიზამდით? ყველაზე უფრო კარგა ხანს ჩილდირში დარჩა ქართული ენა. მე კარგად მახსოვს, რომ იქიდან ჩვენსა ბერი კაცები რომ მოვიდოდნენ მაშინ ისინი მამაჩემს ქართულად ელაპარაკებოდნენ. მე კი თათრულს ელაპარაკობდი, მათი ენის არაფერი მესმოდა. ჩილდირში ხან კაიმაკანი იჯდა, ხან ბეგი და აღრე თაშაც მჯდარა. რაც შავშეთში ქართული ენა დაიკარგა, მას შემდეგ 80 წელიწადი იქმნება, მეტი არა. ამ 30 წლის წინეთ შავშეთში ყველა ბერმა კაცმა და ქალმა იცოდა ქართული ლაპარაკი, თუმცა ისინი თავიანთ შვილებში ქართულს აღარ ლაპარაკობდნენ. შვილებს თათრულს ენაზე ელაპარაკებოდნენ, რომ შვილები თათრულს შესჩვეოდნენ, ამ ცოდნით ლოკვის თავებიც გაეგოთ. ხოჯებიც ამას ითხოვდნენ.

ქობულეთის გამაჰმადიანება.

(გულო აღა კაი კაცის შვილის ნაამბობი).

როცა ქობულეთს გამაჰმადიანება დაუწყეს, მაშინ თურმე ჩვენი ძველები მეტის-მეტი მტკიცე ქართველ-ქრისტიანები იყვნენ. სჯულის გამოცვლა ძრიელ ეძელებოდათ, მაგრამ რას იზამდნენ, «ძალა აღმართს ხნავსო» იტყვიან ჩვენი ძველები, ჩვენც ისე მოგვივიდა, — გამაჰმადიანება გახდა ჩვენს ძალად, ჩვენს იარაღად, ამით, ჩვენ შეგვეძლო სიცოცხლის პოვნა, დარჩენა, წინააღმდეგ შემთხვევაში კი გაწყვეტა. ორში ერთი უნდა ყო-

ფილიყო, ან გამაჰმადიანება და მით სიცოცხლის პოვნა, ან გაწყვეტა და ქრისტიანად დაშთენა და გაწყვეტას ისევ დაშთენა ამჯობინეს, რადგანაც მრავალთ იმედები ჰქონდათ, რომ ამ მხარეს ერთ დროს ისევ ქრისტიან-ქართველები აიღებენ, აქ ისევ ძველებური ცხოვრების წესები აღორძინდებაო.

პირველ გამაჰმადიანების დროს, ჩვენმა ძველებმა ბევრი რამ საეკლესიო ნივთები მიწაში დაფლეს. სადაც კი სოფელი იყო, იქ ეკლესიაც არსებობდა, ეკლესიას თავის ნივთები და წიგნებიც აქვდა, ამ ნივთების უმეტესი ნაწილი სულ მიწაშია დაფლული და შენახული. ამას ჩვენი ძველები მიტომ ჩადიოდნენ, რადგანაც მათ იმედი ჰქონდათ, რომ ამ მხარეში ქართველთა ხმა და ცხოვრება ოდესმე კიდევ გაყვავილდება, კიდევ გამაგრდებიან, მაშინ ამ ნივთებსაც მიწიდან ამოიღებენ და მით ჩვენც მოგვიგონებნო.

ღვთით, ეხლა, აი უკვე მოვიდა ის დრო, ის ხანა, რასაც ჩვენი ძველები ნატრობდენ ეხლა ძველ ნივთებს პატრონობა უნდა, ყველა სოფლის ძველ ეკლესიების თუ ნაეკლესიარების ახლოს ადგილები უნდა გაითხაროს იქ ბევრი ძველი ნივთები აღმოჩნდება, ბევრს ძვირფასს, უცხო უნახავს კვალს მივაგნებთ. ამას შრომა უნდა მხოლოდ, ცუდა და საქმის პატრონობა. ნეტარ-ხსენებულმა გრიგოლ გურიელმა ამ მხრის ამბები ერთობ კარგად იცოდა და მიტომაც მოგზაურობდა აქეთ, ფულს დაუშურებლათ ხარჯავდა და მიწას ათხრევინებდა. კარგია, რომ ხსენებული პირის მაგალითებს სხვებმაც მიჰბაძონ და აქამდის მიწაში ობლად შთენილ ქართველთ ნივთებს უპატრონონ.

ახალ გამაჰმადიანებულთ მოღებთ აი რას ეუბნებოდნენ:

გამაჰმადიანებული თუ ღვინოს, ან არაყს დაღვეს, ან ქართველ კაცს დაუმეგობრდება, იმას სიკვდილის შემდეგ პირში გველი ჩაუძვრება და თავს წელში ამოჰყოფს, სასტიკად დაისჯება.

ასწავლიდენ კიდეც შემდეგს: რაკი შენ გამაჰმადიანდი, ღღეის შემდეგ რაკი წმინდა გზა ამოირჩიე ამიტომ ღმერთი ყველაფერს გაპატივებს. შენ ოლონდ ღღეში ხუთჯერ ილოცე და დანარჩენის ფიქრი ნუ გაქვს, რაც გენებოს ის ჰქენი, ჩვენ სალოცავად ვართ გაჩენილები და ქართველ-ქრისტიანები სამუშაოდ; იმათ უნდა იმუშავონ და ჩვენ უნდა ვილოკოთ, იმათ რომ გინდ ჩვენ ნამუშევარიც წაფართოთ, ჩვენ ამაზე მაინც არავინ გაგვრისხავს. იყო ისეთი დროც, როცა ჩვენ ახალგაზდა ბიჭებს ჩვენი სჯულის თავი კაცები მაღალს გორაზე აგვიყვანდენ და გვეტყოდენ შემდეგს:

— აბა გადახედეთ გურიას, აგერ ისინი სამუშაოდ გაუჩენია ღმერთს და ჩვენ კი სალოცავათ, თქვენ ოლონდ ილოცეთ და დანარჩენის ზრუნვა ნუ გექნებად; როცა შეიძლოთ, აგერ დაეციოთ ამ მუშებს, ნამუშევარი წაართვით და იცხოვრეთ მით, ღმერთი თქვენ ამაზე არ შეგრისხავთო.

(მოხუცის მეფეანაძის ნაამბობი):

ჩვენი ხალხის გამაჰმადიანება, შენი ქირივე, დიდის წვალებით მომხდარა. მე რომ მითხრას ვინმემ: გაქრისტიანდი, თორემ შვილს მოგიკლავო, მე მაშინათვე გაქრისტიანდები და შეილს კი არავის მოვაკვლევინებ. სოფელ ჩაქვის ხალხი მთლად გამაჰმადიანების გამო გაწყვე-

ტილა ოსმალთან ბრძოლაში; ყველას პირზედ ის ჰქონია, რომ არ გავმაჰმადიანდებით და არაო. ამის გამო ოსმალებს მთელი ჩაქვი გაუწყვეტიათ. მაგრამ მაინც ვერაფერი გაუწყვიათ: თვით ჩვენი ძველები იტყოდნენ და მეც მოვსწრებივარ იმ კაცებს, რომ კინტრიში გაამაჰმადიანეს, ქობულეთსა და ჩაქვის ხეობაში-კი ჩუმად ინახავდნენ ქრისტიანობასა. რადგანაც ხალვაშენების გვარში და გორგაძნეების გვარში მღვდლებს ჩუმად ინახავდნენო. ამათ მღვდლები საერო ტანთ-საცმელით ჰყავდათო, მაგრამ ბოლოს ოსმალებმა შეუტყეს ეს და ერთ დღეს კინალამ დახოცეს კვეტით. როგორც ამბობენ, ჩვენი ძველები ქრისტიანობაზედ ძალიან მაგრა მდგარან, ძლიერ ბევრი უშრომნიათ მის შენახვაზედ და ბევრიც უწვალნიათ და უტანჯნიათ გამაჰმადიანების გამო. ვერ ნახავთ ვერც ერთს ოჯახს ჩვენის ძველებისას, რომ იქ გათათრების გამო დიდი სისხლი არ იყო დაღვრილი. თათრობას მით უფრო ერიდებოდნენ და სძულდათ, რადგანაც თათრობა ძლიერ ძნელი რამ არის, ამასთანავე თუმც სუფთა, მაგრამ დღეში ხუთჯერ ლოცვა ერთობ უძნელებდა ხალხს საქმეს. ჩემის ახალგაზდობის დროს მე მახსოვს კარვად, რომ ჩვენ არც ერთი ლოცვა არაბულად რიგიანად არ ვიცოდით. აქ დიდხანს მეცადინეობდნენ ხოჯა-მოლები, რომ ჩვენთვის ლოცვები ესწავლებინათ, მაგრამ მაინც ვერ გვასწავლეს და ეს დღესაც არ ვიცით ჩვენ.

ხოჯებმა და მოლებმა ერთი ის გვასწავლეს, რომ შენ ქართველი არ ხარ, ქართველი შენი მტერია, ქართველი მურდალია და მისი მომკვლელი თათარი უეჭველად ცხონდება.

გურიელის გაპაპადიანება და გოთაულობა.

(ქობულეთელის მოხუც ქართველ მაჰმადიანის ნაამბობი).

გურიაში, მებატონეები თავიანთ ყმა კაცებს სდევნიდნენ მათი ყმები ოსმალის საბრძანებებელში მობოლდნენ, აქ მაჰმადიანობას იღებდნენ და მით ბატონის ყმობისაგან სამუდამოდ თავისუფლდებოდნენ. გამაჰმადიანებულის ყმობა და პატრონობა არავის შეეძლო. მაჰმადიანობა ქრისტიანის ყმობის ნებას არავის აძლევდა ხანდისხან ხდებოდა ისიც, რომ გურიიდან აქმებატონენი გადმოდრიოდნენ და თავიანთ ყმებს ეძებდნენ, ყმებს ხშირადაც ჰპოულობდნენ, მაგრამ წაყვანას კი ვერ ბედავდნენ, ვინ მისცემდა ნებას? მაშინ თვით მათაც დაატყვევებენ აქ და ტრაპიზონს ან სტამბოლს უკრავდნენ თავს. ბევრი მებატონე მოსულა აქ, უბრალოდ უვლია, თავის გაქცეული ყმა უპოვნია. მაგრამ მით არაფერი რგებია და შინ ცარიელი დაბრუნებულა.

ამ გარემოებამ მებატონეები სხვანიირად გარდაქმნა, ამათ რა ნახეს, რომ მათი ყმები თავიანთ ნებით მობოლდნენ სხვაგან და მათ სამუდამოდ ეკარგებოდნენ, ამიტომ მებატონეებს ხშირად თავიანთ ყმის შვილები ოსმალის სინორზე (სახლვარი) ნათეს ყანებში მოტყუილებით სამუშაოდ ვადმოჰყვანდათ, ჩვენც იქ ჩავდიოდით, იმათგან, ვყიდულობდით გოკო-ბიჭებს, აქეთ მოკვყვანდა, შემდეგ ტრაპიზონს და სტამბოლს მივერეკებოდით და იქ მაჰმადიანებზე ვყიდდით კაი ფასებად. აი ასეთ მყიდავ-გამყიდავთ სახელად გოთაულები ერქვათ. ჩვენი გვარის კაცნიც მთლად ვგოთაულობდით, ნაყიდის გურულებით გავავსეთ ტრაპიზონი, სტამბოლი, დიოსბექირი და მისირშიაც კი მიჰყვანდათ და ჰყიდდნენ კაი ფასებად.

იყვნენ ისეთი მებატონენიც, რომელთაც თავიანთი ყმის შვილები ბათუმში მოჰყვანდათ და აქ თავისუფლად, აშკარად ჰყიდდნენ. ბათუმში ამათვის ბაზარი იყო გამართული, ამ ბაზარში გოგო-ბიჭები მიწაზე დაკუნტულები ისხდნენ, უკან მებატონენი აღგნენ, მყიდველნი მივიდოდნენ, დაარჩევდნენ ყმაწვალებს, ფასზე მოუტივდებოდნენ, იყიდდნენ და მერე მიერეკებოდნენ ოსმალეთში. ასეთის დაყიდულის ყმაწვილებით ხშირად ოსმალის ვაჭრები მთელს გემებს ტვირთავდნენ. ჩვენს გარდა ყმაწვილების ვაჭრობას ოსმალთა ვაჭრებიც მისდევდნენ, მაშინ გოგონა მ. იყიდებოდა და ბიჭი 7 მანეთად.

საქმე ისე მოეწყო, რომ უკანასკნელ, გურიილამ და იმრეთილამ გლეხთაგანნი მთელის ოჯახობით მორბოდნენ აქეთ, აქ სახლდებოდნენ, მაჰმადიანობას იღებდნენ და მით თავისუფლდებოდნენ საძუდამოდ. რაც კი კახაბრის ახლომახლო სოფლებში ხალხი სცხოვრებს, თითქმის სულ იმერეთილამ და გურიილამ გამოსულები არიან, აქ დასახლებული და გამაჰმადიანებული. იმერეთს და გურულ გოგო-ბიჭების ყიდვა ბათუმში მხოლოდ 1860 წლებში მოიხსო, რადგანაც ბათუმში რუსის ვიცე-კონსოლი იჯდა და ეს ნებას არ აძლევდა, მყიდავებს სასტიკად სჯიდა და დაბატონებულებს აბრუნებდა იმერეთსა და გურიაშივე.

(თავადის გრიგოლ დავითის ძის გურიელის ნაამბობი):

მე რუსეთში ვიყავ, იქ ვმსახურებდი, ჩემ ძმას თავის და ჩემ საყმოდან გოგო-ბიჭები დაეგროვებინა, ბათუმში ჩაერეკა და ოსმალეებზე დაეყიდნა. ჩემი ყმის ნათესავებისგან წერილი მივიღე რუსეთში და თან თხოვნა, რომ

გვიშველეთ რამე, თორემ შენმა ძმამ თავის ყმებს ვაძლავ
თქვენი ყმების სყიდვაც დაიწყო, თქვენ ყმებთაგანს ბევრს
ამაჰმადიანებენო. მე მაშინათვე დავბრუნდი რუსეთიდან,
ჩაველ ბათუმში და ვინც კი ვნახე ჩემი, ჩემი ძმის და ან
სხვა მებატონეთაგან დაყიდულნი და ჯერ არ გამაჰმა-
დიანებულნი, ყველანი დავიხსენი და გურიაში დავაბრუ-
ნე. მე რუსეთს დავბრუნდი ისევ.

რამდენიმე ხნის შემდეგ ჩემ ძმას კიდევ დაეყიდნა
გლეხები. მოვიდა კიდევ იქ წერილი, თხოვნა და დაყი-
დულთა ნათესავთ გოდება, მე გავხელდი, დავბრუნდი
მეორედ, ჩაველ ბათუმსა, ქობულეთსა და დაყიდულები
დავიხსენი და დავაბრუნე გურიას. ჩაველ ოზურგეთს და
ჩემს ძმას ვუთხარ:

— შე შეჩვენებულო, შენა, ვერ ხედავ რომ ლამის
ქართველობა მოვისპოთ. შენც მალაქია გახდი, შენს ყმებს
თუ აღარ ასვენებ, ჩეჟსას მაინც დაანებე თავი, მე მაინც
მომასვენე, რა უბედურება არის ეს? მე მალე რუსეთს
დავბრუნდი, მაგრამ მან და მალაქიამ მაინც არ დასტო-
ვეს, არ დაანებეს თავი ჩუმად გურულ გოგო-ბიჭების
ოსმალეზზედ დაყიდვას.

ამ მასალების შეკრების გამო.

დასავლეთ საქართველო საკმარისად ვრცელი მხა-
რეა, იგი იწყება ბორჯომიდან და მიემართება დასავლეთ
არსიანის მთით ოლთისამდე და სამხრით არმენიამდე.
ძველად ყველა ამ ადგილბში ქრისტიან-ქართველები
სცხოვრებდნენ, დღეს კი აქ სულ მაჰმადიან-ქართველე-
ბი არიან, სუნის სარწმუნოების. ყველა ამ ადგილებში

მცხოვრებთ ქართველთა მიიღეს მაჰმადის სჯული და უმეტეს ნაწილმაც დაჰკარგა თავის დედა-ენა, დღეს ქართულს ლაპარაკობენ ბათუმის ოლქში, ართვინის, არდაგანისაში მცირედ, ასევე ყარსის და ოლთისას ძრიელ მცირე, თითქმის იშვიათად. ოსმალში კიდევ არის დარჩენილი აქა-იქ საქართველოს ადგილები, სადაც ქართველ მაჰმადიანები ქართულად ლაპარაკობენ. კაცი როცა ამ ადგილებში დადის და უმზერს ადგილების სივრცეს, სოფლების რიცხვს და გამაჰმადიანებულ ქართველთ, მაშინ ის ჰკვირდება მასზე, თუ ეს ამოდენა ქართველობა ნეტა ოსმალებმა როგორ გაამაჰმადიანეს! ისეთი რა მანქანება და ძალა იქონიეს, რომ ამაზე ჩვენ არაფერი ვიცით? ვიცით მხოლოდ ის, რომ 1713 წ. ახალციხეში, ფაშის ბრძანებით, საქვეყნოდ ოსმალთაგან დახრჩობილ იქმნა ელისე არქიმანდრიტი და რამდენიმეც სხვა სასულიერო პირნი.

ვახუშტი სწერს: — „სამცხეთში ქართულ ენას გარდა ქართველებას უკუაფერა მოისხომ, მცირედ აქა იქ გლეხნი-და აზიან ქრისტიანეთ, თორემ სხვა უკუა გამაჰმადიანდა.“ ამ ცნობას გარდა „ქართლის ცხოვრებაშიაც“ არის შემდეგი სიტყვები: — „ოსმალთ სამცხე აიღეს, ხალხი გამაჰმადიანეს, ეკლესიები დააქციეს, ჭამებები ააგეს, წირვა-ლოცვა მოსხეს, მაჰმადიანულად დაიწეს ღოცვა. თავადებს თავადობა ჩამოართვეს და ბეგობა მისცეს, აზნაურებს აზნაურობა ჩამოართვეს და აღიობა მისცეს, განწესდა მაჰმადიანობა და ქართველი მოძულეებდნენ ქართველთა და სრულიად მაჰმადიანულს წესსა და ჩუულებასზე მიექცეოდნენ“. თუმცა ჩვენი ისტორია ასე მოკლედ და ადვილად გადმოგვცემს ქართველთ გამაჰმადიანების ისტორიის ცნობებს, მაგრამ როგორც სჩანს ეს ისე ადვილად არ მომხდარა, ამ სარწმუნო-

ნოებრივ ცვლილებას თავის დიდი, ვრცელი ისტორია-
ჰქონია ამ ძატორიის მასალებს ჩვენ დღესაც ვჰპოვებთ
ხალხში ზეპირად დაშთენილს.

დღევანდლამდე აქა იქ მოხუცებულებს კიდევ შეხვ-
დება კაცი, რომლებსაც კარგად ახსოვთ ბევრი რამ გა-
მაჰმადიანების ცნობები, რომლებიც მათ თავიანთ ძვე-
ლებისაგან გაუგონიათ. ასეთ მოხუცებულებმა ბევრი
რამ ამბები იციან ხახულის ტაძრის შესახებ, ურნის, პარხ-
ლის, ტბეთის, ზარზმის, ოპიზის, ლოლის ხანის და სხვე-
ბის, ჩვენ თუ ამათ ყურადღებას არ მივაქცევთ და არ
დავწერთ დღეს ცნობებს, შემდეგ ეს სულ ველარ მო-
ხერხდება, რადგანაც 10—15 წლის განმავლობაში ეს
მოხუცებულები სულ მიეფარებიან. ამ მოხუცებულთაგან
განაგონი ამბების შეკრება ჩვენთვის მით უფრო არის
საჭირო, რადგანაც აწინდელი მოლა-ხოჯები ხალხს
უქადაგებენ, რომ ქართველნი ოსმალებს ნუ ემდურებიან,
ქართველთ გადაჰმადიანება ნება-ყოფლობით მომხდარა და
არა ძალითაო. ოსმალთ ძალა არავისთვის დაუტანებიათო.
ეს პირები წინააღმდეგნი არიან თვით ხალხში დარჩენილ
ძველ ზეპირ ცნობების და ამბობენ, რომ ზეპირ ცნო-
ბები ტყუილია, ეგ ყველა ქართველების მოგონილიაო.
ამას გამოაჩენენ და დაამტკიცებენ ცნობები, როცა კი
შეიკრიბება, თუ ქართველთა რა მწუხარებით, მსხვერპლას
შეწირვათ და სისხლის ღვრით მიუღიათ მაჰმადიანობა.

ბ. ჭ.

ხალხური ლექსები.

(ჩაწერილი სოხიკო მერკვილაძისაგან).

აბა ჰქნა ჩვენმა ბატონმა,
შეჰყარა დიდი ჯარია,
თრზირ აავსო ქიზიუი,
სელთ მისცა წინა მხარია;

აღაზანს გადგეს ჯიშირი,
სედ გადის ჩვენი ჯარია,
აღაზან გადმა ჭაღებში
შიგ ბუდობს ლეკის ჯარია.

ბატონსა ცხენი მოუკლეს,
შუბს უკრეს ზარბაზანია,
ბატონ ქვეითი შეუტევს,
სელში ეჭირა ხმალია.

ბოსიტაშვილი დათუნი
ცით ჩამოსული ჯვარია,
ცხენი მიაკთვა ბატონსა
სელში უბოძა ფარია.

მტერს ისე შემოუქროლეს,
როგორც გრიგალი ქარია,
დასჭეივლა ქართველმა ჯარმა,
მტერსა აკვეცნეს თმანია.
კაბეგრეს დადესტანიცა,
წელთა ჩამოხსნეს სრმალია.

ცინა და ძვეუნი ბაასი.

ცა და ქვეუანა შეიბნენ,
მძჭეფენ თავ-თავის ქებასა,
ერთმანეთს ზირში აყრიდნენ
თავ-თავის გულის ვნებასა:

ცამ უთხრა დედა-მიწასა:
— ქებით არ ვიტყვი ამასა,
მე რომ ვარსკვლავებს დაუისხავ,
შენ რას იზამ იმის ფასსა?

მიწამ უთხრა მადლა ცასა:
— კვებნით ნუ იტყვი მაცასა!
გაზაფხულს ავაბობინებ,
ავაყვავებ ია-ვარდსა.
მე რომ მოსავალს მოვიუვან,
შენ რას იზამ იმის ფასსა?

— შენ რომ მოსავალს მოაყვან,
მე გაუფჩენ აღმურ ქარსა,

ისეთს გვაღვას დაცუენებ,
სულ გადავიწვავ მთა და ბასსა.

—საცა მინდა, იმ ადგილას
გამოვადენ წუაროს წუალსა,
ქვედგან სიგრილეს მივრემ,
გაფუკეთებ უანას თავსა,
დამშუულებს გამფეკებოაჲ,
შეფინახავ ქვეუანასა.

—შენს ნათესს და ნამუშევარს
ბდღვირს ავადენ ვეკლას კარსა,
ელვა-სეტუვას გამოფუშვებ,
სულ დაფიტან მთა და ბასსა.

—სეტუვა სიადგან იქნება,
სადირკველი ჩემზე დგასა?
სეტუვას შენ ვერ გამოგზავნი,
ზღვიდგან თუ არ მოგტემ წუალსა.
და რომ სეტუვა მოიუვანო,
აქ ავანთებ კელანტარსა,
ქრისტე ღმერთსა შეგაპირებ,
სულ დაგობნევს გზა და კვალსა.

—აბა ერთი რად ჭკადრულობ,
ქებით რად იტუვი მაგასა?
ჰერ ეს მითხარ, ქრისტე-ღმერთი
ცას არის თუ ქვეუანასა?

— აქამდინ აქ ბრძანდებოდა,
უნდა წამოვიდა ცასა,
შვიდჯერ დაჰკეცს შენს ღრუბლებსა,
ისე დაბრძანდება ტახტსა.

ცამ ველარაფერი უთხრა,
ველარ გაწვდა იმის განსა,
შვიდი ჩარქით დასტარბა
დედა-მიწამ მალა ცასა.

არის ერთი რიგი კაცი
ღმერთს ტუუვილად ემადლებს,
ათასი რომ ბევრი ჰქონდეს,
კიდევ სხვისი ეხარბება,
წავა მალვით, უურს დაუგდებს
მეზობელი რასა შერება,
ორი შაურის კულისთგის,
ნათელ-მირონს შეძულდება,
ორი ტკაველი მიწისთვის,
ძმას მოკლავს ან შეაკვდება,
ეს კი არ იცის უკნურმა,
კაცი კვდება, მიწა რჩება.
კაი კაცის ზურ-მარილი
ზღვაზე ხადად გაიდება.
ნეტაი იმის სოფელსა,
ვისაც ჭკუა გამოეგება!
მშიერს ვაჭმევთ, მწუერვალს ვასძევთ,
შიშველს შემწეობა ხვდება.
გზა-დაკარგულს გზას ვასწავლით,

ისიც მადლად წაგვადგება.
ას წელიწადს რომ ვინცაცნლოთ,
სულ ერთ წუთზე გათავდება,
ბედის მწერლები მოვლიან
სართუმალზე დაკვიფდება,
ცოდვა ვქენით თუ რამ მადლი —
უკვლავ მაშინ გადაგხდება.

გამოცანა.

სიბრძნემ თავისა თვისისა
სახლი იშენა ქებული,
მათ შვიდნი სვეტნი შეუდგნა
შვიდივე წმინდათ კებულნი;
სიკვდილით მოკლა სიკვდილი
დახსნა ცოდვით კრებულნი,
ამისა ახსნა თქვენგან მწადს,
ვიცი კაცი ხართ ცნებული.

იოსებ ტფილელი.

ზასუხა—ახსნა.

სიბრძნე—ქრისტე არს და სახლი—
უბიწო მისი მშობელი,
მუნ შვიდნი—საიდუმლონი
ჰყო მტერთა დასამხობელი,
სიკვდილი—ჯვარცმა ქრისტესი,
დახვართა დასასობელი,
თვით მცნობსა—ცნობა კებამათ,
რას კვადრებ შე უცნობელი.

შემოქმედელი.

ამბავი აღექსანდრე ბატონიშვილზედ.

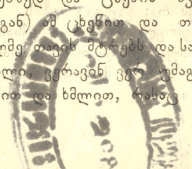
(გაგონილი სუმელაგელ ოსის ბადურა საღბისკან)

(ჩაწერილი ქართველი ოსებში-ს მიერ.)

სოფ. ხუმელაგაში სცხოვრებს ერთი ღრმად მოხუცებული 130 წლის ოსი ბადურა საღბი. ეს ბადურა არის სოფ. ძალისში დაბადებული და გაზდილი; ქართულს წმინდათ ლაპარაკობს, თვალით კარგად ჰხედავს და ყურითაც კარგად ესმის და ეკვლესიაშიაც კარგად დაიარება. ბადურას ლაპარაკის ყურის გდება სწორედ საამურია, როცა დაიწყებს ხოლმე ტკბილის ქართულით სხვა და სხვა, საქართველოს ძველს-წარსულს ამბებს. სხვათა შორის აი რა მიამბო ბადურამ აღექსანდრე ბატონიშვილზედ: „მე, დაიწყო ბადურამ, გუშინდელივით მახსოვს, როდესაც რომ გიორგი მეფე რუს-ხელმწიფეს შეუერთდა, აღექსანდრეს ეწყინა. ის სხვა გულის და შეხედულობის ვაშკაცი იყო; გაჯავრებულმა აღარ ინდომა საქართველოში თავის ძმასთან ცხოვრება და იგი გავარდა სპარსეთში. ყიზილბაშთან თურმე რომ მივიდა, მან დიდის პატივით მიიღო და უთხრა აღექსანდრეს: „რა გინდა, მოხოვეო.“ აღექსანდრემ უთხრა: „არაფერს არა გთხოვო; ერთი ცხენი ამარჩევინე შენ ცხენის ჯოგშიო.“ ყიზილბაშმა დიდის სიამოვნებით აახლა მხლებლები. აღექსანდრემ ცხენის ჯოგში ბევრი არჩია ცხენი, მაგრამ ჭკუაში არ მო-

უვიდა არც ერთი; რამდენზედაც შეჯდა, ყველა წველში
ჩაიხნიქა. შემდეგ მეჯოგეებმა მოახსენეს ალექსანდრეს:
«ბატონო! შარშან, როცა ცხენის ჯოგი ზღვის ახლო
გვედგა, ზვიდგან გამოვიდა ერთი შავი ულასი, ცხე-
ნის ჯოგში გაერია და ერთს ფაშატზედ გავიდა. იმ
ფაშატმა კვიცი მოიგო, ჯერ წლისა არ არის, და თუ
გნებაეთ, ის კვიცი ნახეთო». ალექსანდრემ რასაკვირ-
ველია, ნახა კვიცი თუ არა, განკვიფრებაში მოვიდა,
ისე გაეხარდა, კვიცი წამოიყვანა, დაბრუნდა და ისევ
ყიზილბაშთან მოვიდა. ყიზილბაშმა ჰკითხა: რა ჰქენი,
ალექსანდრე, აირჩიე ცხენიო? ალექსანდრემ თურმე
მიუგო: «ჩემი საკადრისი ცხენი არ არის, შენი საკად-
რისი ცხენი კი ამოვარჩიეო.» ყიზილბაშს თურმე ეწ-
ყინა ალექსანდრესგან ამისთანა სიტყვები და უთხრა:
«როგორ თუ ჩემი საკადრისია და შენი კი არაა?!
— თუ გეწყინებათო, მიუგო ალექსანდრემ, მე იმიტომ
მოგახსენებთ, თქვენი საკადრისია მეთქი, რომ ისეთი
კარგი ცხენი ავარჩიე როგორც მეფისა, თქვენთვის
უფრო საკადრისი არისო.» მაშინ ყიზილბაშმა მიუგო:
«წადი, ალალი იყოს, რომელიც ცხენი მოგეწონაო.»
ეს კვიცი თავის ნებით გახედნა თურმე ალექსანდრემ.
ცხენი ისეთი მაღალი გაიზარდა, რომ მარცხენა ფეხის
ჩასადგმელი უზანგი გძელი ჰქონდა ხოლმე ალექ-
სანდრეს, რადგანაც ძნელი იყო შეჯდომა იმ ცხენზედ.
აგრეთვე ამბობდენ, რომ ალექსანდრეს აღმასები ჰქონ-
და გაკეთებული ფეხებზედ და ცხენის მკერდზედო.
იქიდან (სათათრეთითგან) ამ ცხენით და თავისი ჯა-
რით დაეცემოდა ხოლმე თავის მტრებს და საითაც გაუ-
ტევდა, ვაი მათი ბრალი, ვერაფერ ვერ უმაგრდებოდა;
რასაც ხოცავდა ცხენით და ხმლით, რასაც არა ფეხ-

მუხლებზედ რომ აღმასები ჰქონდა გაკეთებული უფრო მუსრს ავლებდა მოპირდაპირე მტრებსაო. მოსულ ვაშკაცობასთან და გულადობასთან სიმარდეც ხომ ისეთი ჰქონდა ალექსანდრეს, რომ ორი კარგი ჩერქეზული ნაბადი უნდა გაეშალათ ხოლმე სიგძეზედ; ვარჯიშობის დროს ნაბადს თავში ფეხს დაჰკრავდა და ბოლოში ისე გადაევლებოდა, რომ ნაბადებს ბევრად კიდევაც გადაშორდებოდაო. ერთხელ ალექსანდრეს თურმე თავისი საყვარელი ცხენი დაუკოჭლდა. მან ჩუმად მოიყვანა ცხენი ქიზიყში ერთ ექიმთან და უთხრა ექიმს: „აი ასი თუმანი, ოლონდ ეს ცხენი მომირჩინე და ერთ ამოდენას კიდევ მოგცემო“. დასტოვა ცხენი და მეჯინიბე ექიმთან და თავად კი გასწია ისევ სათათრეთში. ექიმი, რასაკვირველია, ჩუმად სწამლობდა ალექსანდრეს ცხენს. ერთხელ დაასმინეს ალექსანდრეს მტრებს, რომ ალექსანდრეს საკვირველი ცხენი ამა და ამ კაცის სახლში არის და სწამლობსო. რასაკვირველია, მივიდნენ ექიმის სახლში და დააპირეს ცხენის წაყვანა. ალექსანდრეს ცხენი არავის იკარებდა თავად ალექსანდრეს მეტს და მისი მეჯინიბისა. მეჯინიბეს უთხრეს, რომ გამოეყვანა ცხენი და წაეყვანა სადაც უბძანებდენ. მეჯინიბემ უთხრა: „ცოტა მაინც მოითბინეთ, ცხენს წყალი დავალევინოო. მეჯინიბემ გამოიყვანა ცხენი ბორკილით (უბორკილოდ ვერ მიჰყვანდათ წყალზედ) და წაიყვანა წყალზედ სარწყულებლად. ამ დროს ფეხიც მორჩენილი ჰქონდა ცხენს. წყალზედ მეჯინიბემ ცხენს ბორკილი გამოუყარა, მოახტა ცხენს და, საით გაქრა ცის ელვასავით, მისი ველარა გაიგეს რა; გაუდგა გზას ერთგული მეჯინიბე თავის საყვარელ ბატონ ალექსანდრესკენ.“ ასე დაასრულა მოხუცმა ბადურამ თავისი ტკბილი საუბარი ალექსანდრე ბატონიშვილზედ და თან თავის გაქნევით ხელი ჩაიქნია.

